

GLASNIK 1993 33/2

SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA
BULLETIN OF SLOVENE ETHNOLOGICAL SOCIETY
ISSN 0351-2908 STRANI 1-92 UDK 39/497.12/(05)



VSEBINA

Namesto uvoda, <i>Majda Fister</i>	1
Pogovor z Anko Novak, <i>Mojca Ravnik</i>	2
<i>Zvezda Koželj</i> , Etnologija v projektu celostnega razvoja podeželja in prenove vasi	8
<i>Janez Keber</i> , Kukavica - ptica, ki kliče svoje ime	18
<i>Zvezda Koželj</i> , Delo skupine za etnološko konservatorstvo pri SED za leto 1992	28
<i>Jože Hudales</i> , Kavčnikova dimnica v Zavodnjah	30
<i>Mira Omerzel-Terlep</i> , Pravljice o konjih	33
<i>Vanja Huzjan</i> , "Krški" Romi imajo neurejen videz	46
<i>Tomislav Šola</i> , Zbiram-torej sem	54
<i>Zvezda Koželj</i> , Delovna srečanja etnologov konservatorjev in muzealcev	59
<i>Ivan Sedej</i> , O kmečkem stavbarstvu in muzejih na prostem	63
Knjiga Pavleta Zablatnika o ljudskih običajih v nemščini, <i>Herta Maurer-Lausegger</i>	65
Umrli je Pavle Zablatnik, <i>Niko Kuret</i>	67
Murkova priznanja	68
Delo naših ustanov	71
Mestni muzej v Ljubljani, <i>Mojca Ferle</i>	71
Pokrajinski muzej Ptuj, <i>Gačnik, Brencce, Korpič</i>	72
Tržiški muzej, <i>Ovsenar, Gartner-Lenac</i>	78
Paberki...	89
Dogajanja današnjih dni, <i>Majda Fister</i>	90
Etnorolanje	91
Ponovno navodilo za oblikovanje Glasnika	92

Slika na naslovni strani: Poletna idila s Sorice (foto: Ančka Tomšič) .

Slika na hrbtni strani: interier planšarske koč, razstava Anke Novak (foto G.m.).

NAMESTO UVODA

Na uredništvo je prispelo naslednje pismo:

Spoštovana g. urednica!

Zasledili smo, da je Glasnik pod vašim uredništvom začel objavljati tudi malo bolj sproščeno in humoristično rubriko 'Etnorolanje'. Ni nas motilo, da ste si naslov izposodili pri Mladini, pač pa nas je razočaralo dejstvo, da je rubrika naenkrat ugasnila. Kaj, to pomeni, da ste se odpovedali sproščnemu in nekoliko pikremu 'traču' o etnologih? To bi bilo zelo škoda, saj nam prav oni dajejo toliko humoristične snovi. Ko smo prebirali zadnjo številko Traditiones, smo se zelo zabavali in na misel nam je prišlo kar nekaj asociacij, ki vam jih pošiljamo v prilogi. Če pa je etnološka srenja preveč resna (kar sicer dvomim) in ne prenese humoristično-zbadljive rubrike, potem te 'etnonovičke' prišepnite na uho vsaj tistim narodopiscem, ki jih smisel za humor še ni minil...

Rubrika v bodoče **BO**, v kolikor se ti ocvirki ne bodo spremenili v skale, ki bi pokopale urednika pod seboj.

Prispelo je še dvoje pisem iz tujine, ki revijo, zlasti oblikovanje, prav pohvalijo (iz Češke in Avstrije). Kot urednica se ne morem posebej pohvaliti, ker so uredniški predali še zmeraj **grozljivo prazni**. V njih je ostalo nekaj obširnejših znanstvenih prispevkov, ki so bili namenjeni za pričujočo številko in smo jih morali zaradi prevelike dolžine prihraniti za naslednjo, ki bo izšla v jeseni. Manjka pa nam več krajših sestavkov, poročil, povzetkov diplomskih nalog, več prispevkov o dogajanjih v našem slovenskem etnološkem prostoru, manjka novic mladih etnologov. Skoraj bi človek pomislil, da imajo zlasti mladi pred objavo določen strah oziroma nelagodni občutek. Prav Glasnik pa je mesto, kjer tega občutka strahu ne sme biti. To ni revija za objavo strogih znanstvenih razprav - za to imamo etnologi še dve glasili: Traditiones in Etnologa. Zato ponovno naslavljam željo po krajših prispevkih in obvestilih na vse slovenske etnologue - kjerkoli že delajo - vabim vse k pisanju, da se bo slišalo in vedelo o našem udejstvovanju čimveč. Ker imam na svojem delovnem mestu v biblioteki SAZU dokaj dober pregled nad revijami, tudi iz etnološkega in antropološkega področja, se nameravam v prihodnjih številkah nekoliko posvetiti le-tem, da ugotovim, kaj raziskujejo in delajo etnologi in kulturni antropologi drugod po svetu, kje je pri tem naše mesto - morda smo v kakšnih raziskavah celo pred njimi.

Pokažimo vsem, da imamo tudi mi veliko idej, znanja in izkušenj.



POGOVOR Z ANKO NOVAK

muzejsko svetovalko Gorenjskega muzeja v Kranju, dobitnico Valvasorjeve nagrade za življenjsko delo in Murkovega priznanja za življenjsko delo v etnološki muzejski stroki

Zakaj ste se se odločila za študij etnologije ?

V višjih razredih gimnazije sem resno mislila, da bom študirala biologijo. Pristala sem na etnologiji, ki je bila druga smer mojega zanimanja. Sestra moje sošolke je tedaj študirala etnologijo. Tako je bil vzpostavljen most iz domačih logov do šole, ki je bila sicer v širši javnosti in tudi meni neznana.

Etnolog je sam predstavnik kulture, ki je predmet njegovega opazovanja in preučevanja. Claude Levi-Strauss je zapisal, da je etnologija premišljanje kulture o sami sebi. Ali ima Vaš rojstni kraj kaj opraviti z Vašo odločitvijo za etnologijo ?

Vsekakor. Še kot otrok sem poslušala, kaj so se ljudje pogovarjali o Mrkunu in Ljubiču, našem župniku in učitelju, ki sta pred drugo svetovno vojno vneto zbirala narodopisno gradivo v Dobrepoljah. Zelo odmevna je bila pri nas radijska oddaja, ki jo je Ljubič pripravil z učenci "ponavljalne šole", kakor so imenovali zadnja dva razreda tedanje osnovne šole. Oddaje seveda nisem slišala, ker cela moja rojstna vas ni premogla radijskega aparata. Še danes pa znam verze, ki jih je nek fant govoril tedaj po radiu:

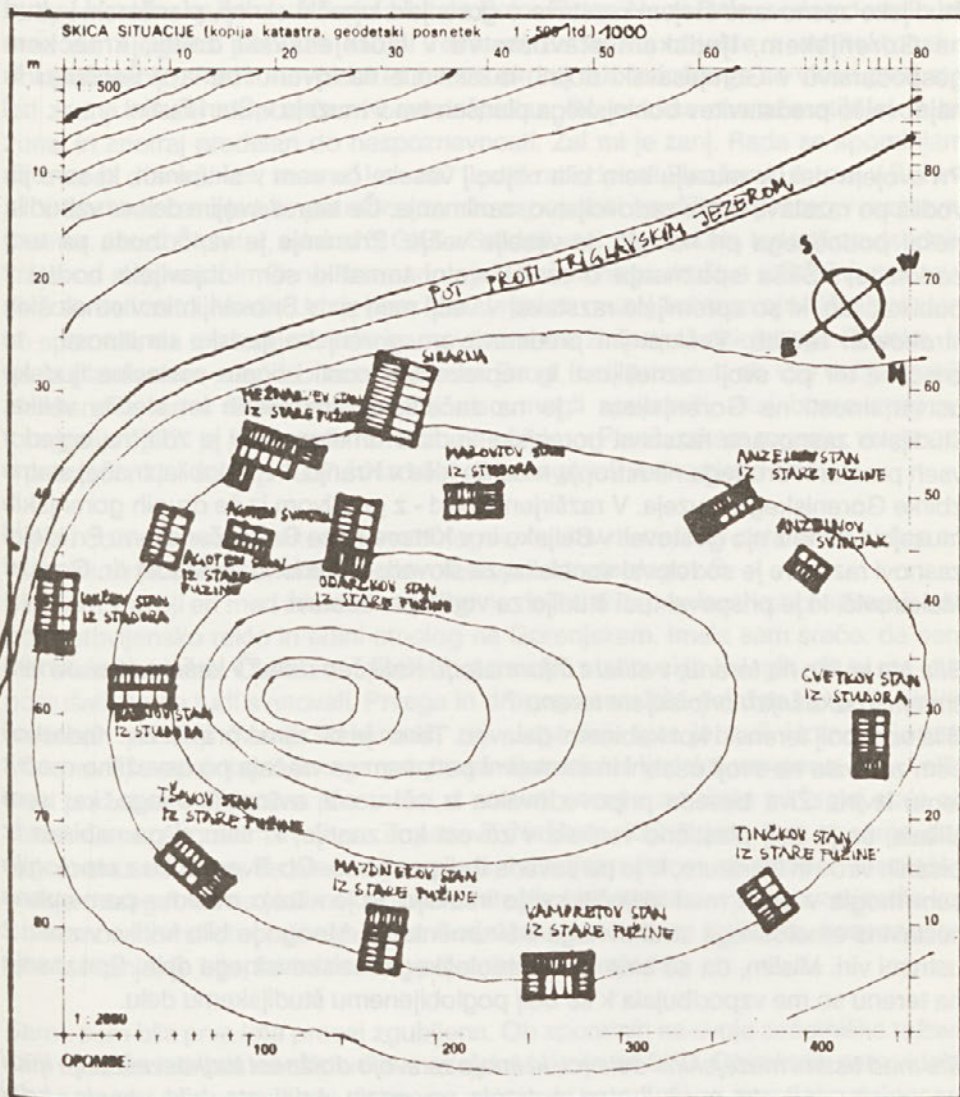
"Zdenski fantički
sa huj k' p'šički,
če zajca ujem'ó
kasmat'ga pažr'ó."

To je krožilo po vasi. Kasneje so mi prišle v roke knjige iz zbirke Etnografija velikolaškega okraja. Od vsega me je najbolj privlačila Ljubičeva Ljudska umetnost v Dobrepoljah. Mnoge lepote, ki jih je zbral in s svojimi risbami ponazarjal Ljubič v knjigi, so bile sestavni del mojega življenja, tudi okenska mreža z rojstne hiše moje mame in celo dekorativno oblikovana postelja iz moje rojstne hiše v Mali vasi, ki je bila tedaj še vedno sestavni del notranje opreme glavnega bivalnega prostora - hiše. Meni se je takrat zdelo, da sta Mrkun in Ljubič o dobrepoljski etnografiji že vse povedala. V študentskih letih sem bila usmerjena na Gorenjsko. Po študentski praksi v Poljanski dolini - realizirana je bila v organizaciji škofovškega muzeja - sem tudi temo za svoje diplomsko delo izbrala s tega območja: Materialna kultura v Poljanski dolini. Šele kasneje sem se bolj zavzeto začela zanimati za posamezne etnološke segmente v svojem domačem kraju. Nekaj tega sem tudi že objavila.

V Gorenjskem muzeju v Kranju ste nastopila službo kustosa etnologa takoj po diplomi na Oddelku za etnologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani in ste to ostala do upokojitve lani jeseni. V utemeljitvah za podelitev Valvasorjeve nagrade in Murkovega priznanja je bila poudarjena Vaša vsestranska skrb za preučevanje, muzejsko predstavljanje, dokumentiranje in ohranjanje kulturne dediščine. Vaše

delo resnično izraža tisto razumevanje nalog kustosa, kot jih vsebuje prvotni pomen te besede. Po eni strani ste se odzivala na potrebe terena, po drugi strani pa ste sistematično preučevala posamezne kulturne regije in kulturna področja Gorenjske (Bohinj, Gornjesavska dolina, vasi v okolici Kranja; stavbarstvo, planšarstvo, poslikano pohištvo, umetnost...). Kako ste uspela to uskladiti?

Ko sem prišla v Gorenjski muzej, je bila poglavitna naloga zbiranje in dokumentiranje gradiva na terenu. To je bila osnovna usmeritev muzejske politike vse do leta 1956, ko je Gorenjski muzej dobil svojega prvega kustosa etnologa. Zbirko je bilo treba šele narediti. Vanda Stefanciosa in Eva Rudolf sta zbirali v okolici Kranja, z Evo sem v študentskih letih tudi sama sodelovala v okolici Bleda in v Ratečah.



Situacijska skica planšarskega naselja na Dednem polju (risala ing. arh. Marija Cerar 1978).

S prihodom v muzej sem nadaljevala začrtano pot v Gornjesavski dolini, Moravški in Tuhinjski dolini in v Bohinju. Po vsaki terenski akciji je bila razstava. Tako smo spoznavali teren, gradivo, ki je tam ostajalo, sondažno smo se v živo spoznavali z različnimi segmenti etnološke vsebine.

Druga smer naših prizadevanj so bile tematske razstave, s katerimi smo predstavili posamezne sestavine ljudske kulture v širšem gorenjskem prostoru ali pa v posameznih geografsko in tudi kulturološko zaokroženih območjih. Ob pripravi takih razstav se je vsebinsko bogatila in kompletirala tudi zbirka predmetov. Raziskovalno delo je bilo sestavni del priprav na razstavo. Med najbolj poglobljene in študijsko zasnovane štejem razstave o gorenjski kmečki skrinji, planšarski kulturi na Gorenjskem, ljudskem stavbarstvu v Gornjesavski dolini, kmečkem gospodarstvu v Gornjesavski dolini, razstavo z naslovom Hrana v Šenčurju in najnovejšo predstavitev bohinjskega planšarstva v muzeju v Stari Fužini.

Pri svojem delu v muzeju sem bila najbolj vesela, če sem v skupinah, ki sem jih vodila po razstavi, čutila zadovoljstvo, zanimanje. Če sem s svojim delom vzbudila nekaj podobnega pri kolegih, je veselje večje. Priznanje je vzpodbuda pa tudi zadolžitev. Širša spoznanja o raziskovalni tematiki sem objavljala bodisi v publikacijah, ki so spremljale razstavo, v večji meri pa v Snovanjih in v etnoloških strokovnih revijah. Večkratnim predstavitvam gorenjske ljudske umetnosti - te značilne ter po svoji raznolikosti in reprezentativnosti bogate sestavine ljudske ustvarjalnosti na Gorenjskem - je na začetku osemdesetih let sledila velika, študijsko zasnovana razstava gorenjske ljudske umetnosti, ki je zdaj na ogled v vseh prostorih drugega nadstropja mestne hiše v Kranju, in je dobila značaj stalne zbirke Gorenjskega muzeja. V razširjeni obliki - z gradivom iz še drugih gorenjskih muzejev - smo z njo gostovali v Beljaku in v Kittsee-ju na Gradiščanskem. Pri idejni zasnovi razstave je sodeloval specialist za slovensko ljudsko umetnost dr. Gorazd Makarovič, ki je prispeval tudi študijo za vodič po razstavi.

Bila ste veliko na terenu, v stiku z informatorji. Kolikšen delež v Vašem strokovnem znanju in izkušnjah pripisujete terenu ?

Bila sem bolj terenski kot kabinetni delavec. Teren je bil zame pravi izziv. Kadarkoli sem zatavala na svoji osebni in strokovni poti, sem se vračala po osvežilno moč k temu izviru. Živa beseda pripovedovalca iz oči v oči, avtopsija vsega, kar sem slišala, se je bolj plastično vsekala v zavest kot znanje, ki sem si ga nabirala iz pisanih virov in literature, ki je pa seveda tudi potrebno. Ob živem stiku z etnologijo sem mogla v polni meri vključiti svojo intuicijo, ki je - tako mislim - pomembna sestavina etnološkega strokovnega inštrumentarija. Mnogo je bilo kritike v zvezi z ustnimi viri. Mislim, da so srce in kri etnološkega raziskovalnega dela. Spoznanja na terenu so me vzpodbujala k še bolj poglobljenemu študijskemu delu.

Ste med tistimi muzejskimi delavci, ki imajo za svojo dolžnost tudi osveščanje ljudi na terenu. Ali ste med ljudmi naletela na odziv, kdaj ste bila vesela, kdaj razočarana nad njimi ?

Osveščanje ljudi na terenu se je udejanjalo po eni strani zelo samodejno že z

etnologovo navzočnostjo, njegovo dejavnostjo med ljudmi. Precej sem pisala za Gorenjski glas in Snovanja. Prispevek v tej smeri je bila razstavna dejavnost ne le v muzeju v Kranju, tudi na terenu (Bohinj, Jesenice, Kranjska gora, Jezersko), s tem namenom smo vrsto let zapored pripravljali etnološke razstave na Gorenjskem sejmu v Kranju. Na Gorenjskem so k ohranjanju etnoloških predmetov vzpodbujali tudi v okviru turističnih izobraževalnih akcij, pa vendarle mislim, da sem s svojo dejavnostjo tudi sama prispevala k bolj osveščenemu odnosu do domačega izročila in tudi k nastajanju nekaterih domačih hišnih muzejčkov. Seveda je bil najslabši odziv v zvezi z ohranjanjem ljudskega stavbarstva. Zlasti v sedemdesetih letih so začeli ti spomeniki padati kot domine. Takrat je bil konservator na Zavodu za spomeniško varstvo v Kranju arhitekt Peter Fister. Na začetku sedemdesetih let smo na njegovo pobudo začeli reševati zanimive objekte z arhitektonsko dokumentacijo. Podkoren je bil leta 1972 skoraj tak, kakršnega so videli pred sto leti zadnji vozarji na poti čez Korenski prelaz. Do sredine osemdesetih let je bil zunaj in znotraj predelan do nespoznavnosti. Žal mi je zanj. Rada se spominjam zavzetosti domačinov, ko smo leta 1971 prvikrat odpirali Planšarski muzej v Bohinju. V kratkem času je bilo potrebno za silo usposobiti opuščeno sirarno v razstavnem prostor. Janez Škantar, mlekar iz GKZ v Srednji vasi, Martin Urh, tedanji predsednik krajevnih skupnosti in Cene Resman, tajnik turističnega društva v Bohinju so zavzeto skrbeli za to. Martin Urh je prva leta skrbel za muzej kot za svojo hišo. Nekateri so spoznali, da z muzejem odkrivamo spomenik življenju bohinjskega človeka, ki ga je planšarstvo značilno zaznamovalo. Drugi, bolj prizadeti ob vse večji agoniji planšarstva, se s takim reševanjem niso mogli sprijazniti. "Kaj bomo zdaj pa fotografije žrli?" je pripomnil domačin na obisku v Planšarskem muzeju, urejenem v prostorih, kjer so leta 1967 še izdelovali in nigovali velike hlebe sira.

Kaj pa odziv in podpora kolegov etnologov, tistih v muzejih in ostalih? Kakšne so vaše izkušnje s strokovnim zaledjem v skupnosti etnologov?

Bila sem v svoji eri med redkimi etnologi na deželi ali v provinci, kot bi se temu bolj po svetovljansko reklo in edini etnolog na Gorenjskem. Imela sem srečo, da sem bila blizu Ljubljane. Čutila sem potrebo po svojih stanovskih kolegih, da bi me vsaj poslušali, če ne tudi svetovali. Prvega in drugega sem bila deležna ob prijateljskih srečanjih pri Jaji (Mariji Makarovič, roj. Jagodic), kjer je tudi Horac (Gorazd Makarovič) vselej kaj tehtnega prispeval. Gorenjska ljudska umetnost je v veliki meri prežeta z vplivi stilne umetnosti; z nasveti s tem v zvezi sta mi vselej stala ob strani Cene Avguštin in Olga Zupan. Z Naškom Križnarjem sva posnela dva dokumentarna filma, še preden je s svojim vztrajnim delom ob podpori etnološke srenje dosegel, da se je filmska dokumentacija tudi institucionalno ovrednotila kot pomembna zvrst etnološkega dela. Sodelovanje z Ladom Knificem, konservatorjem iz Kranja, je bilo, lahko rečem, prijateljsko in vzgledno.

Sama sem bila prva leta precej zgubljena. Ob spominih na svoje začetniške težave sem rada sodelovala na sestankih muzejske sekcije pri SED. Ob mladih sem videla, da se zgodovina ponavlja in da mora vsakdo, ki se odloči za muzejsko delo, sam prebroditi težave in se usmeriti. V tem okviru sem se zavzemala za pouk etnološke muzeologije, saj se je z novimi teoretičnimi pogledi na stroko odpirala vrsta novih

vprašanj v pogledu zbirateljskega dela pa tudi v pogledu prezentacije; npr. kako najbolje predstaviti način življenja. Mislim, da je pomembna skupna akcija delavcev gorenjskega muzeja serija razstav z naslovom Gorenjski kraji in ljudje, pri kateri sem tudi sama izdatno sodelovala (zvezek 2, 3, 4).

Niste se zaprla v svoje delovno področje, ampak ste vedno spremljala razprave o novih smereh v širši etnološki stroki. V njih ste opazno sodelovala, kolegom in študentom etnologije pa ste bila vedno pripravljena pomagati s svojim znanjem in izkušnjami. Katero dogajanje v širši stroki ocenjujete kot uspešno, plodno?

V študentskih letih smo šteli za velik premik v etnologiji Strukturo slovenske ljudske kulture prof. Vilka Novaka. Sedemdeseta in osemdeseta leta so zaznamovana z velikimi premiki v naši stroki na teoretičnem in organizacijskem področju. To je čas združevanja strokovnih energij, generacij, prepletanja in konfrontacij različnih pogledov na stroko, čas skupnih projektov, žive publicistične dejavnosti in čas afirmacije etnologije v širši družbeni zavesti. Sodobna slovenska etnološka misel



Pri "južini" ob košnji na rovtu na Poljani pod Korenskimi sedlom (foto: A. Novak, 1972).

(etnologija mest, sodobnosti, družbenih skupin) je sicer rasla iz teoretičnih konceptov prof. Vilka Novaka. Njeno širšo utemeljitev, dograditev, razčlenitev in živahno presajanje v prakso s poudarjanjem nekaterih prej bolj zanemarnjenih področij etnoloških raziskovanj je prispeval s svojim zavzetim delovanjem prof. Slavko Kremenšek. Svoj zenit v združevanju delovne vneme, znanja in izkušenj je doživela naša etnološka srenja ob pripravi vprašalnic za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja, delovnega priročnika za raziskave posameznih etnoloških tematik. V njih je zaobjeto vse, kar je do tistega časa vrednega dosegla naša etnologija in to v teoretičnem in metodološkem smislu. V vsaki vprašalnici je v uvodu podana opredelitev predmeta raziskovanja, navedena je izbrana literatura o njem, predstavljena je raziskovalna metodologija, nato pa sledijo vprašanja za terensko in arhivsko delo. Na tej osnovi se je mogel vsakdo odločiti za smer, ki mu je bila najbolj sprejemljiva in jo dograjevati. Vprašalnice so postale - priznajmo ali ne - pomembna opora pri raziskovalnem delu in gibalo živahne publicistične dejavnosti, ki jim je očitno sledila.

Veliki so premiki na področju konservatorskega dela. Stkala se je mreža mladih konservatorjev, ki čutijo potrebo po tesnem medsebojnem sodelovanju, izmenjavi izkušenj. Sedanje stanje in razmere v ohranjanju arhitekturne dediščine so jih prignale, da so napravili konec večletnim teoretičnim preišljanjem o potrebnosti in smiselnosti našega, slovenskega muzeja na prostem. Napravili so načrte za oblikovanje regionalnih slovenskih skansenov; v Rogatcu so to v določeni meri tudi že realizirali.

Kako danes gledate na etnologijo kot stroko in njen pomen v družbi ?

Etnologija je življenje samo. Zanimanje zanj nikoli ne ugasne. Spreminjajo se le zorni koti, pogledi. Nekateri pogledi ostanejo trajni, četudi se ne zmenimo zanje. Pravijo, da je letos oživel Vodnikov razglednik na Koprivniku, od koder se najbolj na široko odpre pogled na gorske vršace. V naši stroki so zgrajeni - na teoretičnem in praktičnem področju razgledniki za širok razgled na etnološke poljane. Če bodo zrasli novi, bodo pogledi bogatejši. Starih ne kaže podirati. Naj se sami izkažejo ali bodo preživeli ali ne. Vsako drevo ima svoje korenine.

V Ljubljani, junij 1993

Z Anko Novak se je pogovarjala Mojca Ravnik.

ETNOLOG V PROJEKTU CELOSTNEGA RAZVOJA PODEŽELJA IN PRENOVE VASI

ZVEZDA KOŽELJ

Povzetek:

V prispevku predstavlja avtorica skozi časovni prerez uveljavljanje etnološkega raziskovalnega dela na področju raziskovanja in usmerjanja družbenega razvoja. Na osnovi teoretičnih izhodišč in praktičnih izkušenj etnologov konservatorjev, opozarja ne še ne dovolj izrabljene možnosti etnologije na tem področju. Zavzame se za izdatnejšo vlogo etnologije v projektu celostnega razvoja podeželja in preнове vasi.

Na pripravo prispevka za posvet "Etnološka dediščina za 21. stoletje", ki naj bi odgovoril na vprašanje, kje smo, kam gremo, kaj želimo, kakšne so možnosti pri organiziranju in funkcioniranju ustanov, ki se ukvarjajo z etnološko dediščino, me je vzpodbudil v zadnjih nekaj letih intenzivnejši interes družbene in strokovne javnosti za podeželje. Dodatni strokovni izziv k tem razmišljanju je podkrepil začetek, poskus izvajanja dokaj nedorečenega (vsaj s strani etnologije in konservatorstva) projekta celostnega razvoja podeželja in obnove vasi - CRPOV pri Ministrstvu za kmetijstvo in gozdarstvo ter dejstvo, da so v pripravi prostorski zakoni in tudi poseben zakon, ki bo urejal celostni razvoj podeželja.

Pri pisanju sem sledila zamisli, da "prispevek naj ne bo samo zopet ena od teoretičnih razprav, ki so pokazale, da prav etnologija lahko ugotavlja vzročne povezave materialno - prostorskih sestavin s človekom in njegovim vsakdanjim življenjem"¹, po drugi strani pa sem si zadala nalogo, da bi predstavila tudi dve manj splošno znani dejstvi:

Bistvo prve je v zavesti, "da (samo) potrjevanje vrednosti neke stroke ni enostavno in da se koristnost delovanja ne pokaže nujno istočasno, ampak jo lahko potrdi šele kasnejši čas".² To ugotovitev lahko smiselno razvijamo dalje, v bistvo varstvene dejavnosti, ki je v prepoznavanju, vrednotenju in čim ustrežnejšem ohranjanju in vključevanju dediščine v današnje in prihodnje življenje. Ob dolgoletni konservatorski praksi se tako hote ali nehote razvije pretanjen občutek za ustreznost, univerzalnost, lahko rečemo tudi absolutnost načrtovanja varstvenih zahtev v dolgoročnem smislu (npr. neustreznost nadomestnih gradenj namesto mogoče preнове, melioracije). Le - te zahteve pa so običajno v nasprotju z dnevnimi, a seveda kratkoročno gledano ekonomsko sprejemljivejšimi cilji, ki jih v večini primerov zahteva tako širša družbena skupnost, kakor tudi posamezni imetniki kulturnih spomenikov, oziroma dediščine.

Na izdatnejše razmišljanje o vlogi etnologa v tem procesu sta me usmerila zbornika "Pristop k razvoju podeželja", ki ga je izdala Družba za razvoj podeželja in "Prihodnost slovenskega podeželja", ki ga je uredila Ana Barbič.

Publikaciji na bolj ali manj identičen način - poleg prikaza značilnosti našega podeželja, vloge temeljnih dejavnosti na podeželju ter urejanja podeželskega prostora - predstavljata predvsem dolgoletne nemške zglede v procesu celostnega razvoja podeželja. Poleg omembe poglobitnih tem - zasnov načrtovalskih procesov, filozofije in strategije razvoja ter posameznih konkretnih, že izvedenih projektov - bi se omejila na predstavitev vsebine prispevkov dveh avtoric, 'ruralne sociologinje' Ane Barbič in etnologinje Marije Makarovič.

Ana Barbič v svojem prispevku "Pristopi k razvojnemu projektu, vloga prebivalcev in institucij v uresničevanju razvojnih programov"³, uvodoma predstavlja izhodišča, sestavine in cilje razvojnega projekta. V bistvu "gre za povezovanje spoznanj posameznih strok, ki zadenejo posamezne sestavine koncepta celovitega razvoja, v enoten razvojni pristop, ki predstavlja uskladitev možnosti prostora (naravni viri, kulturna dediščina), potrebe in interese prebivalcev (delovne moči, oziroma potenciali, način življenja, sistem vrednot) z razvijanjem gospodarskih danosti, ki omogočajo in spodbujajo (samo) razvoj. (Samo) razvoj pa ne pomeni izoliranosti oziroma samozadostnosti, temveč učinkovito povezovanje z okoljem na principih (enakopravnega) partnerstva".⁴ Nadalje tolmači koncept (samo) razvoja, ki vključuje naslednje bistvene dele: oblikovanje lastnih razvojnih ciljev, aktiviranje lastnih potencialov - naslonitev na lastne vire in moči, oblikovanje lokalne identitete (na osnovi opredelitev krajinskih vrednot, kulturne dediščine in tradicij), in kot končni cilj zastavlja zagotavljanje "kakovosti življenja na ravni posameznika in družine, kakor tudi naselja".⁵ V posebnem poglavju, v katerem obravnava človeka kot nosilca projektov in cilja celovitega razvoja, še posebno izpostavlja nujnost upoštevanja lokalnih razmer (od naravnih virov, tehnike pridelave živeža, gospodarskih dejavnosti, do prebivalcev, še posebno njihovega družbenega in duhovnega življenja) in načela interdisciplinarnosti pri aplikativnih raziskavah. Ugotavlja tudi, da se "vloga znanosti v spreminjanju družbenih razmer ne nanaša le na iskanje vzrokov za neugodne pojave, temveč zadeva zlasti iskanje poti za njihovo obvladovanje in načrtovanje nadaljnjega razvoja".⁶ Vztraja na dejstvu, da je osnovni pogoj za uspeh vsakega konkretnega razvojnega projekta, "vključitev prebivalcev, ki jih projekt zadeva, v vse njegove stopnje, od prve zamisli, do ovrednotenja končnih rezultatov".⁷ Barbičeva tudi analizira vloge strokovnjakov v razvojnih projektih, ki so sledeče:

- identifikacija problemov in njihova razvrstitev po težavnosti,
- opredelitev ciljev in poti za njihovo uresničevanje,
- zagotovitev delovanja posameznikov in skupin v novih pogojih dela in življenja (vodenje in usmerjanje ne sme pomeniti vsiljevanja določenih strokovnih pogledov, temveč predvsem usmerjanje aktivnosti ljudi v skladu z akcijskim modelom projekta).
- strokovnjaki ne smejo biti le opazovalci in usmerjevalci dogajanja, temveč se morajo v dogajanja tudi aktivno vključiti kot enakovredni partnerji krajanov (s svojimi videnji lahko opozorijo na zadeve, ki so jih krajanje preprosto spregledali, ali pa v že znanih primerih najdejo nove dimenzije.)
- opredelitev in posredovanje relevantnih informacij o obstoječem stanju in možnostih njegovega spreminjanja.⁸

Zaključni z ugotovitvijo, da "vsak projekt celovitega razvoja povezuje raziskovalno delo in uresničevanje razvojnih načrtov. Raziskovalni del zadeva opredelitev ciljev in možnosti za razvoj, izdelavo ustrezne metodologije dela, zbiranje in analizo potrebnih podatkov in motiviranje prebivalcev za sodelovanje v lastnem razvoju. Izvedbeni del projekta pa predstavlja uresničenje projektne zamisli v konkretnem okolju. Medtem ko prva faza temelji prvenstveno na delu raziskovalcev in drugih strokovnjakov, pa ti v drugi fazi sodelujejo predvsem kot svetovalci, ki so odgovorni za to, da se v uresničevanju projekta upoštevajo interesi posameznikov, skupin in skupnosti kot celote".⁹

Marija Makarovič je na osnovi svojih bogatih terenskih izkušenj pripravila za zbornika dva prispevka. V prvem članku z naslovom "Kultura na vasi in njena vloga v razvoju podeželja"¹⁰, je v glavnih obrisih predstavila naslednje podedovane in



Vrhhlevna hiša v Bohinju, dolina Studor (foto: A. Novak, 1962).

današnje kulturne sestavine: stavbe, nošo, hišno delavnost in obrt, likovno umetnost, ples in glasbo, šege in navade ter prehrano, vse predstavljeno tako v preteklosti, kakor tudi danes.

Ugotavlja, da obstajajo "poleg gledljivih kulturnih sestavin" tudi tiste, "ki jih ne moremo meriti le z lepotnimi merili", a so "za nadaljnji razvoj podeželja prav tako pomembne kot sestavine, ki se dajo uporabiti v kulturne, gospodarske in kuharske namene. Kažejo se v raznolikih medsebojnih odnosih na ravni družinske in vaške skupnosti"...¹¹ Omenja samo nekatere: delovno vzgojo otrok, odnos do starih ljudi na kmetiji, medsebojno delovno in moralno pomoč in samske gospodarje, oziroma gospodarice kmetij.

V publikaciji "Prihodnost slovenskega podeželja"¹² je v prispevku "Družine z vitalnejših odmirajočih kmetij v luči nekaterih odnosov", obravnavala prvenstveno odnos do kmetije (predvsem vrednotenje kmetije, navezanost na zemljo), do kmečkega dela, ki obsega tako delovni in prosti čas, delovno obremenjenost, nagibe za delo, vrednotenje kmečkega dela in poklica. Sledi obravnava medsebojne, vzajemne (delovne in moralne) pomoči na primerih kmečkih in kmečko-delavskih družin, ki živijo na vitalnih ali pa na neperspektivnih, odmirajočih kmetijah.

Ob koncu prispevka, ki je lahko rečeno povzetek njenega petnajstletnega raziskovalnega dela, temelječega na podatkih dobljenih v usmerjenih razgovorih, ob anketiranju in opazovanju z neposredno udeležbo, je predstavila tudi možnosti za spodbujanje družinskega kmetovanja, še posebno z obrtjo in turizmom.

Ob prebiranju obeh zbornikov, še posebno prispevkov obeh avtoric, se mi je večkrat zastavljalo uvodoma predstavljeno vprašanje, predlagano že lani kot cilj današnjega posveta, ki pa sem ga razvijala še dalje: kakšne so možnosti naše stroke v sedanjem in prihodnjem času, v času radikalnih družbenih sprememb?

Če primerjam usmeritve sodobne etnologije, projekt Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje, uveljavljanje etnološkega vidika v konservatorstvu, v prenovi starih mestnih in vaških jeder, v planiranju prostora in pri oblikovanju novogradenj, z vsebino prispevkov obeh avtoric, moram žal priznati, da mi je izvajanje 'ruralne sociologinje' iz vseh zornih kotov mnogo prisotnejše, aktualnejše in če poudarim aplikativnejše.

V nadaljevanju bom skušala predstaviti vse te vidike in usmeritve, kar naj bi predstavljalo še izdatnejšo utemeljitev za dodelitev ustrezne vloge naši stroki v projektu celostnega razvoja podeželja.¹³ Tako bi bila zopet etnologija, kakor v času razsvetljenstva, "naravnana tudi h kar najbolj konkretnim družbenopolitičnim nalogam"¹⁴, saj naj bi takratno "preučevanje načina življenja prebivalstva, njegove miselnosti, običajev, navad, njegove gospodarske dejavnosti, skupaj z izsledki drugih družboslovnih raziskav služilo tolmačenjem obstoječega stanja in

oblikovanja napotkov za njegovo izboljšanje".¹⁵ Kasneje, v času prebujanja narodne zavesti, so bili namesto človeka v vsej njegovi kompleksnosti in z njegovim načinom življenja, v središču etnološkega zanimanja le določeni kulturni pojavi, prvenstveno ljudsko duhovno izročilo. Po obdobju romantike so se v dobi realizma zopet pojavljale močnejše težnje po zanimanju za sodobne domače razmere, "sedanjost in narodovo prihodnost".¹⁶ Vseeno pa Murkova pozitivistična metodologija še ni zaobjela "medsebojnega dialektičnega razmerja med ljudsko - kulturnimi pojavi in splošnim zgodovinskim razvojem z njegovimi družbenimi zakonitostmi".¹⁷ Nedvomno je bila pozitivna lastnost tega "prvega strokovnega obdobja" predvsem "pomanjkanje prizadevanj za razmejitev med etnološko problematiko ter širšim družboslovnim in v določenem pogledu celo naravoslovnim področjem".¹⁸ V času, ko pridobiva na pomembnosti zopet dejavnost katoliške cerkve - katoliška obnova - med obema svetovnima vojnoma, pa zopet sledimo močnejšemu odmiku k romantiki: tako lahko označimo kot novoromantika tudi Rajka Ložarja, ki je tolmačil kot "poglavitne naloge narodopisja raziskovanje preteklosti, v njej pa tistih družbenih plasti in njih kulturne podobe, ki jih je moč označiti kot ljudske".¹⁹ Po njegovem naziranju narodopisje "kaže pota in smeri, kako je treba narodne in ljudske organizme usmeriti, osvežiti ter voditi v smislu onih socialnih, etničnih ter bioloških in kulturnih vrednot, ki so se izkazale v preteklosti posameznega ljudstva ali naroda kot temeljne oporne sile njihovega razvoja".²⁰ Po drugi svetovni vojni, v času ko (žal) etnološki potenciali niso bili izkoriščeni v obnovitvenih procesih, so bila podedovana teoretična izhodišča prvič kritično pretresena v razpravi Vilka Novaka "O bistvu etnografije in njeni metodi".²¹ Pisec je še posebno naglasil potrebo po celoviti obravnavi etnološke problematike, po etnološkem preučevanju mest in sodobnosti. Na prvem srečanju slovenskih etnografov koncem petdesetih let so izpostavili dolžnost, "da nakažejo socialistični družbi ustrezno vlogo ljudske kulture in hkrati z njo pojasnijo predmet, cilje in metode etnografije".²² Med zelo pomembne novosti v teoriji in praksi povojne slovenske etnologije lahko prištevamo obravnavanje širše kulturne problematike in ne le posameznih kulturnih sestavin, še posebno skozi njihovo spreminjanje. Prav z omenjenimi "kompleksnimi zajetji posameznih naselij, ki niso bila zgolj kmečkega izvira"²³, so pričele nastajati etnološke študije kakor drugod po svetu. "Pokazala se je tudi potreba, da so posamezne tradicionalne kulturne sestavine obravnavane z vidika funkcije, ki jo imajo ali pa so jo imele v ljudskem življenju".²⁴ Če povzamem, so postali bistveni vidiki sodobne etnologije, še posebno zgodovinskost in razvojno gledanje na predmet preučevanja. Tako je "predmet etnološkega preučevanja postajal vse bolj način življenja ali življenjski stil tistih socialnih, poklicnih, lokalnih in drugih skupnosti, ki po posameznih obdobjih sestavljajo posamezne etnične skupine. Poudarek torej ni več na kulturnih sestavinah, temveč na odnosu omenjenih skupin in njihovih članov do vsakokratnega kulturnega in naravnega okolja".²⁵ Sredi sedemdesetih let se je "celotno raziskovalno delo slovenskih etnologov usmerilo k sintetičnemu prikazu tako imenovanega načina življenja Slovencev v vseh razdobjih njihove zgodovine, posebej še v 20. stoletju in k sintetični podobi njihove tako imenovane ljudske kulture v vseh oblikah njene pojavnosti. Ob tem snovanju so nosilci projekta naglasili, da bodo etnološke raziskave rabile tudi praktičnim potrebam razvoja današnje slovenske družbe".²⁶ V ta namen so bile

izvedene obsežne metodične priprave (pod okriljem tako imenovane neformalne raziskovalne skupnosti slovenskih etnologov) z oblikovanjem 53 vprašalnic. Le - te so dale enotno podlago za raziskovalno delo topografskega značaja na širših območjih in pri kompleksni obravnavi načina življenja posameznih krajev, vasi, trgov, industrijskih in mestnih četrti. Načrtovalci projekta so predvidevali, da bo dobljeno gradivo omogočilo delo na nadgradnji krajevnih obdelav - sintetični podobi Slovencev v 20. stoletju. Čeprav je "delo za etnološko topografijo ostalo torzo, ne gre podcenjevati doseženih rezultatov"²⁷, saj je bilo objavljenega veliko gradiva, ki pokriva približno tretjino slovenskega ozemlja (tako 14 publikacij za posamezne občine, 5 v tisku, 13 topografskih pregledov za občine, prek 600 študentskih nalog, ki so nastale v tesni zvezi s topografskimi raziskavami in 3 monografske obdelave krajev). Prav slednje obdelave posameznih izbranih krajev, ki najustrezneje odsevajo vsestranski kulturni razvoj na Slovenskem, naj bi bile ena poglobljenih oblik raziskovalnega dela.

Kljub dejstvu, da je projekt ostal nedokončan, nam obsežno pričujoče gradivo predstavlja v dobršni meri nadvse uporaben okvir, iz katerega lahko nadgrajujemo opravljeno delo z raziskavami, katerih cilj na bi bil usmerjanje, prilagajanje celostnega razvoja podeželja na vseh ravneh.

Do sedaj smo se etnologi konservatorji poleg redne dejavnosti (npr. evidenca, razglašanje spomenikov, izvajanje obnovitvenih posegov) ukvarjali tudi, pa čeprav le bolj posredno, z vprašanji usmerjanja poselitve, prenove naselij in oblikovanja novogradenj, seveda vse v interdisciplinarnem smislu. Kot že uvodoma rečeno, bi v nadaljevanju v bistvenih potezah predstavila vlogo, pomen etnološkega vidika v obravnavanju ljudskega stavbarstva, v konservatorstvu, v arhitekturi, v prenovi naselij in pri oblikovanju novogradenj.

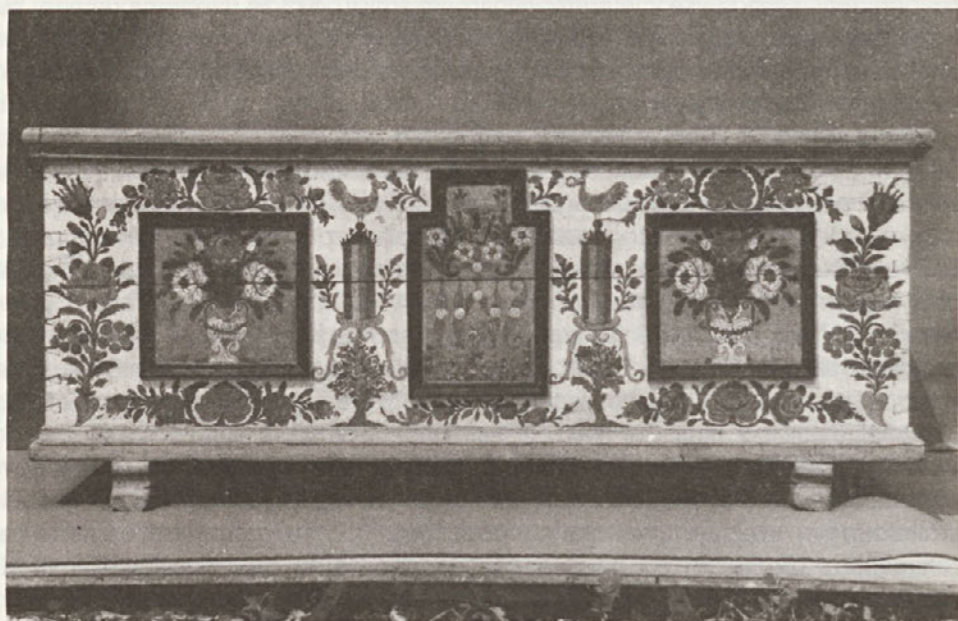
Če na kratko ponovimo znano dejstvo, je bistvo etnološkega vidika pri ljudskem stavbarstvu, poleg že omenjenega odnosa človeka do obravnavanega objekta raziskovanje vzrokov za njegov nastanek, predelave, dograjevanja, rušenja, preselitve. Iščemo njegov pomen za okolico in tako tudi povratne vplive okolja (fizičnega in družbenega) na stavbo v preteklosti kakor tudi danes. Tako iz poznavanja načina, oblik gradnje, poznavanja stanovanjske opreme, pa tudi vseh ostalih zvrsti gospodarstva, družbenega in duhovnega življenja "izluščimo tista spoznanja, ki označujejo njihove lastnike, uporabnike, nosilce, udeležence" itd.²⁸

Do druge polovice sedemdesetih let je "poglavitna 'pomanjkljivost' dela etnologov v spomeniški službi temeljila v dejstvu, da so se preveč izključno posvečali ljudski arhitekturi" in urejanju prostora na podeželju.²⁹ Z že omenjeno usmeritvijo zanimanja s predmetov na odnose, še posebno pa na človeške razsežnosti in vsebino kulturnih elementov, je prišlo do pobud za uveljavljanje in vključevanje etnološkega vidika pri vseh zvrsteh spomenikov in dediščine.

"Povezava med arhitekturo in etnologijo dosega v zadnjih letih novo vrednost. Od prejšnjega občasnega sodelovanja v okvirih bolj ali manj poglobljenega razis-

kovanja 'ljudske arhitekture' kot izključno materialne danosti prehaja na področje vsebine oblikovnega prostora. Način življenja, ki pogojuje nastanek, razvoj ali ohranjanje arhitekture je odvisen v obratni smeri tudi od že izoblikovanega okolja, ki ga človek skuša ohranjevati, dopolniti, spremeniti ali zamenjati z novim. Zaradi take medsebojne vzročne povezave je postala nujnost interdisciplinarnega dela obeh strok"...³⁰ Etnologija pojasnjuje razmerja, zakonitosti, kontinuiteto "razvoja odnosov med človekom in načinom življenja in arhitekturo (razvojem arhitekture)"; po drugi strani pa morajo gledati arhitekti projektanti "na človeka kot osnovno sestavino" tako pri oblikovanju novega v prostoru, kakor v že "oblikovanem", danem "prostoru".³¹

Sočasno z navedenimi obsežnimi premiki v etnologiji so se začele vse bolj uveljavljati težnje po aktivnejšem vključevanju etnologov v prenovo mest in vasi ter v družbeno planiranje. Pri prenovi mest in naselij v podeželskem prostoru je vsem dejavnikom že v dobršni meri prisotna zavest o vlogi etnologa konservatorja, saj je na to temo potekala že vrsta posvetov (npr. "Etnologija in sodobna slovenska družba", "Etnologija in arhitektura", "Muzeji na prostem v Sloveniji", "Odnos slovenske etnologije do arhitekturne dediščine in sodobnega stanovanjskega načrtovanja", "Aktualni vidiki prenove naselbin na Slovenskem"). Etnolog mora proučiti vse vsebinske in oblikovne možnosti prostora, da bo zaščita poleg "ohranitve vseh prostorsko - likovnih kvalitet in pričevalnosti kulturne dediščine"³² "rezultat človekovih želja in da bo v skladu z njegovimi predstavami o lepi hiši in



Skrinja z letnico 1856 iz Praš na Sorškem polju; pridobitev Anke Novak za Gorenjski muzej leta 1970 (foto: Gorenjski muzej).

udobnem stanovanjskem prostoru ali širšem okolju"³³, "skratka, gre za ugotavljanje kontinuitete in različnih načinov bivanja v konkretnih lupinah in okoljih".³⁴

Toliko o že izoblikovanem prostoru. Spregovorimo v nadaljevanju o potrebni vlogi etnologa pri oblikovanju novogradenj. "Ker krojimo prostor za vse in ker ima človek v prostoru izjemno pomembno vlogo - saj ga oblikuje, spreminja in ne nazadnje uničuje - ni vseeno, kako in kje gradimo"... "Kakorkoli gledano, vedno bo morala vsaka novogradnja izhajati iz potrebe, načina življenja in iz programa, ki si ga bo po pametnem preudarku zamislil graditelj sam".³⁵ Pri iskanju lege in oblike novih objektov je potrebno s pretanjenim poslušom slediti starim oblikovnim, likovnim in konstrukcijskim shemam ter upoštevati funkcionalna načela "kot vir pobud" za sodobno oblikovno izvedbo, ne pa na mešanico, "zbirko receptov in obrazcev" iz preteklosti.³⁶

"Za programske zasnove in izvedbene akte, ki zadevajo že poseljen prostor, ne le območja novogradenj, bi moral etnolog"³⁷ (gledano iz matične stroke) opraviti genetično - strukturalno analizo načina življenja. Drugače rečeno: kulturna podoba določenega zaokroženega prostora bi bila predstavljena s strani pomembnejših družbeno-zgodovinskih vidikov v vsej svoji vodoravni in navpični pojavnosti. Ta analiza naj bi imela vsaj naslednjo vsebino:

1. Sedanji način življenja prebivalcev naselja ali dela naselja po socialno - profesionalni strukturi in tipih gospodinjstev.
2. Spremembe v načinu bivanja ter vrednotenje kontinuitete načinov bivanja.
3. Možnosti in oblike sodelovanja skozi ves proces načrtovanja ter uvajanje aktivne udeležbe uporabnikov v proces načrtovanja.³⁸

Izsledke teh raziskav bi morali s pridom uporabljati tudi na ostalih dveh ravneh načrtovanja, pri gospodarskem in družbenem, in ne samo pri prostorskem.³⁹

"Zveza med načinom življenja in planiranjem je linearna. Etnologija kot stroka, ki proučuje način življenja ljudi, lahko s svojo širino in možno globino, če seveda zna oblikovati kriterije in kulturološko zasnovane koncepte razvoja, še drugače osvetli probleme družbenega razvoja".⁴⁰ Te predloge lahko dodatno argumentiramo z zahtevami za oblikovalce prostora, ki jih zasledimo v "Konvenciji o varstvu evropskega arhitekturnega bogastva" (Granada 1985) in v "Priporočilu Sveta Evrope o varstvu in prenovi podeželske stavbne dediščine" (Strasbourg 1989). Načrtovalci naj "koordinirajo strategijo za celovito zaščito in prenavo grajene in naravne dediščine, ki naj temelji na celovitem sistemu planiranja, ta pa naj združuje tudi dve neločljivi sestavini ruralne dediščine (zemljo in arhitekturo)".⁴¹

Namesto zaključka naj še opozorim na nekatere pomembne naglase v članku Zmaga Šmitka z naslovom "Nekaj pripomb k teoretičnim izhodiščem slovenske etnologije"⁴², v katerem poziva k natančnejši utemeljitvi lastnih teoretičnih izhodišč, kriterijev, vrednostnih premis⁴³, kar "pomeni hkrati poziv večji angažiranosti etnologije misli v današnjem življenju, k večji odprtosti do družbe".⁴⁴ Če se iz članka izvzamem le ta poziv, lahko sedaj po 16 letih ugotovimo, da so očitki glede

pomanjkanja teoretičnih izhodišč, kriterijev in vrednotenja že dolgo odveč. Glede poziva k še večji angažiranosti etnološke misli v današnjem življenju pa sem mnenja, da si moramo skupno prizadevati po pravočasni vključitvi etnološke stroke v sistemsko ureditev celostnega razvoja podeželja. Splošna in ožja strokovna izhodišča, metode in cilji so znani, od nas je odvisno ali ta izredni trenutek ustrezno izkoristimo.

Opombe:

1. Janez Bogataj, Etnološki vidik pri prenovi mestnih in vaških naselij. Sinteza 58, 59, 60, Ljubljana 1982, s. 39.
2. Mojca Ravnik, Etnologija in sodobna slovenska družba. Zbornik posveta "Etnologija in sodobna slovenska družba", Posavski muzej Brežice 5, Brežice 1978, s. 7.
3. Družba za razvoj podeželja, Pristop k razvoju podeželja. Zbornik, Ljubljana 1992, s. 16 - 33.
4. Ana Barbič, Pristopi k razvojnemu projektu, vloga prebivalcev in institucij v uresničevanju razvojnih programov. Nav. delo, s. 18.
5. Prav tam
6. Nav. delo, s. 25.
7. Nav. delo, s. 26.
8. Nav. delo, s. 31.
9. Nav. delo, s. 32.
10. Družba za razvoj podeželja, Pristop... s. 132 - 144.
11. Marija Makarovič, Kultura na vasi in njena vloga v razvoju podeželja. Nav. delo, s. 139.
12. Ana Barbič, Prihodnost slovenskega podeželja. Novo mesto 1991. s. 133 - 148.
13. O "novi" vlogi etnologa so še posebno opozarjali prispevki na odmevnem posvetovanju "Etnologija in sodobna slovenska družba" v Brežicah leta 1987, ki so objavljeni v istoimenskem zborniku: Mojca Ravnik, Etnologija in sodobna slovenska družba, s. 7 - 11; Peter Fister, Etnologija kot sestavina načrtovanja prenove urbanega in ruralnega okolja, s. 90 - 93; Marjan Loboda, Etnologija in razvoj, Vključevanje etnologov in etnološkega dela v družbeno planiranje, s. 95 - 100.)
14. Slavko Kremenšek, Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978, s. 15.
15. Prav tam.
16. Nav. delo, s. 31.
17. Nav. delo, s. 34.
18. Prav tam.
19. Nav. delo, s. 44.
20. Rajko Ložar, Narodopisje, njegovo bistvo, naloge in pomen. Narodopisje Slovencev I., Ljubljana 1944, s. 20.
21. Vilko Novak, O bistvu etnografije in njeni metodi. Slovenski etnograf IX, Ljubljana 1956, s. 7 - 16.
22. - Z. K.-, Prvo posvetovanje slovenskih etnografov. Glasnik SED 2 (1959/60) 2, s. 10.
23. Slavko Kremenšek, Družbeni temelji..., s. 58.
24. Prav tam.
25. Isti, Smernice etnološkega raziskovanega dela. Glasnik SED 17 (1977) 4, s. 47.
26. Nav. delo, s. 51.
27. Isti, Nekaj za uvod. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - Poročilo, Ljubljana 1992, s. 5.
28. Isti, Uvod. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Uvod, poročila, Ljubljana 1976, s. 37.
29. Ivan Sedej, Vloga in položaj etnologa v varstvu kulturnih spomenikov. Okrogla miza: "Etnologija - arhitektura", Glasnik SED 20 (1980) 1, s. 3.

30. Peter Fister, Etnologija in arhitektura. Učni program za študij etnologije na filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1978, s. 4.
31. Isti, Nekatera izhodišča za odnose med etnologijo in arhitekturo, gledano s strani arhitekta (sinopsis). Okrogla miza: "Etnologija - arhitektura", Glasnik SED 20 (1980) 1, s. 3.
32. Isti, Problematika prenove vasi. Zbornik posvetovanj "Muzej na prostem v Sloveniji; Odnos slovenske etnologije do arhitekturne dediščine in sodobnega stanovanjskega načrtovanja", Ljubljana 1981, s. 2.
33. Ivan Sedej, Vloga in položaj etnologa..., s. 4.
34. Janez Bogataj, Mesto etnologije v prenovi mestnih in vaških naselij. Zbornik posveta "Aktualni vidiki prenove naselbin na Slovenskem", Sinteza 58, 59, 60, Ljubljana 1982, s. 153.
35. Ivan Sedej, Staro in novo, kmečka in sodobna ljudska arhitektura. Prešernov koledar 1982, s. 125.
36. Nav. delo, s. 126.
37. Branka Berce - Bratko, Etnološki vidik v urbanističnem in prostorskem planiranju. Magistrska naloga na Oddelku za etnologijo FF, Ljubljana 1985, s. 368.
38. Nav. delo, s. 368 - 369. Kot primerjavo naj navedem (zame nesprejemljivo) trditev planerke Brede Ogorelec, ki v svojem prispevku ugotavlja, da ob javni razgrnitvi urbanističnih načrtov "da prebivalstvo nanje pripombe, oblast pa jih je dolžna obravnavati (ni pa dolžna upoštevati). Sodelovanje ljudi v načrtovalskem postopku. Urbani izziv 11, Ljubljana 1990, s. 25.
39. Jože Marinko v svojem prispevku (Etnolog v procesu oblikovanja okolja od prostorskih planov do arhitekture. Okrogla miza: "Etnologija - arhitektura", Glasnik SED 20 (1980) 3, s. 117-118.) ugotavlja, da so lahko aktivnosti etnologije pri planiranju v korelaciji z detajlnostjo prostorskega dokumenta.
40. Branka Berce - Bratko, Nav. delo, s. 17.
41. Peter Fister, Novi pomen prenove kot dela celovitega varstva, urejanja in gradnje prostora. Urbani izziv 16, 17, Ljubljana 1991, s. 10.
42. Zmago Šmitek, Nekaj pripomb k teoretičnim izhodiščem slovenske etnologije. Glasnik SED 16 (1976) 1, s. 1.
43. Prav tam.
44. Prav tam.

KUKAVICA - PTICA, KI KLIČE SVOJE IME

Živali v prisposodobah

JANEZ KEBER

Povzetek

Kukavica je poleg lastovke in štokrlje znana kot ptica selivka, ki s svojim prihodom, zlasti pa z oglašanjem oznanja, da je nastopila pomlad. Glede na to, da je kukavica poimenovana po oglašanju z glasom kuku, je rečeno tudi "ptica, ki kliče svoje ime". Kukavičjemu oglašanju se pripisuje še preroški pomen, ki je v nekaterih deželah zelo razčlenjen. V zvezi s temi dejstvi so v slovenščini in drugih jezikih nastali zanimivi izrazi in frazeologemi.

The animals in allegory - the cuckoo

Together with swallows and storks the cuckoo is known as the bird of passage announcing the arrival of spring with its' return and specially with its calling. As the cuckoo is named by the specific call "cuckoo" we call it also "the bird calling its name". A prophetic meaning is attributed to the cuckoo's call, in some countries very heterogeneous one. Through these facts, in Slovene and in other languages very interesting expressions and phraseologems have originated.

Poleg lastovke in štokrlje ¹ tretja znanilka pomladi kukavica je znana po značilnem oglašanju, tj. kukanju, po katerem je dobila tudi ime.² Glede na to je zanimiv nemški frazeologem *ich will nicht der Kuckuck sein, der immer seinen Namen ruft* (dobesedno: Nočem biti kukavica, ki vedno kliče svoje ime.) v pomenu »nočem se sam hvaliti«. Nemški frazeologem podpira tudi kašubska ugotovitev *Kukav'ica swoje m'ono volla* (tj. Kukavica svoje ime kliče.). Sicer pa prvo pomladansko kukanje pomeni po ljudskem verovanju obet bogastva za tistega, ki jo sliši in ima v žepu kaj denarja. To dandanes velja ali je veljalo pri nas predvsem v kmečkem okolju, nekdanj in v nekaterih deželah pa je prvo pomladansko kukanje lahko pomenilo še mnogokaj drugega.³

Zaradi podtikanja svojih jajc v tuja gnezda in s tem zvrčanja skrbi za mladiče drugim pticam kukavica ni posebno priljubljena pri ljudeh. V zvezi s tem lahko kukavica pomeni tudi »tuj, nezakonski otrok (v družini)«, npr.: Prvi sosed je po poklicu dninar; ima ženo in otroka, ki mu ga je znesla v gnezdo tuja kukavica, ko je on preobračal rjavo zemljo tujih vinogradov (L. Kuhar, Od Kotelj do Belih vod, 1945, 42). In to je mati (tj. Ana Jelovškova) njegovih dveh otrok, če šteje za svojo tudi ono kukavico, ki je prišla bogve od kod v njegovo razdrapano gnezdo (A. Slodnjak, Neiztrohnjeno srce, 1956, 574). Glej, rodbina - mož in žena, živeča v sreči, zadovoljstvu, v miru drug ob drugem in drug drugemu. A nekega dne se prikrade kukavica v to srečno družinsko gnezdece (F. Ksaver Meško, Kam plovemo, 1927, 66). Podobno lahko pridevnik *kukavičji* pomeni »tuj, nezakonski«⁴, izraz *kukavičje jájce* pa »problem, stvar, s katero kdo zvijačno obremeni drugega«, npr.: Mihael Iskra z dvema svojih paglavcev! Starejši mu je res podoben... mlajši je brez dvoma kukavičje jajce... Slišal sem, da je bila mati ptičica (A. Kraigher, Kontrolor Škrobar,

1914, I, 184). Zato so tudi govorili o njej, da je *kukavičja* in celo sam Domin je včasih ni prav mogel priznati za svojo (Stele-Urban, *Živi bič*, 1932, 77). Tu bi omenil zbirko novel P. Zidarja z naslovom *Kukavičji Mihec*, v katerem pisatelj opisuje tujega, nezakonskega otroka in njegove težave v življenju. Po novelah je bila posneta televizijska nadaljevanka z enakim naslovom. Na dejstvu, da kukavica ne dela svojega gnezda, da bi v njih vzgojila svoj zarod, temelji kašubski izraz *kukovče gn'azda* (tj. kukavičja gnezda) v pomenu »nerodovitna polja«.

V angleščini poimenovanje za kukavico - *cuckoo* - pomeni v slengu »bedak, zijalo«, v amerškem slengu pa pridevnik *cuckoo* poleg »kukavičji« tudi »nor, neumen, trapast«⁵, v španščini *il cuclillo* »kukavica; slepar, lopov«, v italijanščini *il cucco* »kukavica; ljubljeneček«, *vecchio cucco* »otročji stavec«, medtem ko je kašubsko *kukočka* šaljiv izraz za »dekle«. Kašubi poznajo legendo, po kateri je bila *kukavica* nekdanja ženska. Nekoč je šel gospod Jezus s svetim Petrom po cesti. Neka židinja ju vidi in misli, da bosta prišla k njej. Ona jima ne namerava ničesar dati, zato se skriva za omaro; nato kima z glavo otrokom govoreč: kuku, kuku! Ko je tako govorila, se je spremenila v kukavico in poletela skozi okno.⁶ V koroškem obirskem narečju *kúkelca* pomeni tudi »neumen, nemočen, usmiljenja vreden človek; nemočno bitje«. V češkem jeziku je *kukačka* v prenesenem pomenu sramotilno »ženska, ki uničuje tujo družino s tem, da ne skrbi za svoje otroke« in »nezakonski otrok, pripeljan v družino«, dalje ljubkovalno »deklita ali otrok sploh«.

V zvezi s pomladjo je npr. bolgarski narečni frazeologem *da ne dočakaš kukuvica* v pomenu »namenjeno je, da kmalu umreš, še preden nastopi pomlad«. Pomensko mu ustreza nemški frazeologem *der hört den Kuckuck nicht mehr rufen* (tj. ta ne bo več slišal kukanja kukavice), po sestavi pa kašubski frazeologem *n'e dočekac s/a... n'e doždac s/a kukovk'i* (tj. ne dočakati kukavice) »ne dočakati pomladi«. Na kukanje kukavice se nadalje nanaša bolgarski narečni ironični frazeologem *tih kato kukuvica* v pomenu »kdor pogosto dviga hrup, je zelo glasen«. Usodno povezanost z dolžino človeškega življenja oziroma smrtjo, ki naj bi ju po slovenskem ljudskem verovanju napovedovalo kukanje kukavice, nakazujejo naslednji zgledi:

Na svojih poteh se je pogovarjala z brstečim zelenjem, z gozdnimi ptiči, s katerimi je tekmovala v prešernosti, se primerjala s cvetočimi rožnatimi glavicami in vselej obstala ob *petju kukavice, ki je izpevala leta življenja* (M. Krvina, Breme resnice, 1979, 40).

»Še dobro vem, na Dolgi njivi sem z rjavo kobilo vlačil, ko sem kukavico samo enkrat zakukati slišal. Ona pa je doma bolna ležala in prec sem djal: slabo znamenje, in res je osemindeset ur potlej umrla«, pripoveduje krčmar (J. Jurčič, Verban Smukova ženitev, SG 1865, 198).

Kdo bi delal, če mu kukavica kuka okrog oglja (I. Tavčar, V Zali, LZ 1894, 714)!

Zdaj vprašaj prebujeni log,
kaj let ti je namenil Bog,
brž kukavica odgovor ti da.
dovolj bi jih bilo za dva,
tak naglo šteje leta (O. Župančič, Samogovori, 1908, 34-34).

Hej, tristo let, veselih let

nam *kukavica kuka* spet (J. Murn, Nejevolja, ZD I, 1964, 175).

Kukanje kukavice je pesniško lepo uporabil O. Župančič v Veroniki Deseniški (Dela 3, 1936, 97-98, 100, 101):

A pusti Savo in cesto: Sava teče,
kot hoče Bog, in cesta, kot ljudje.

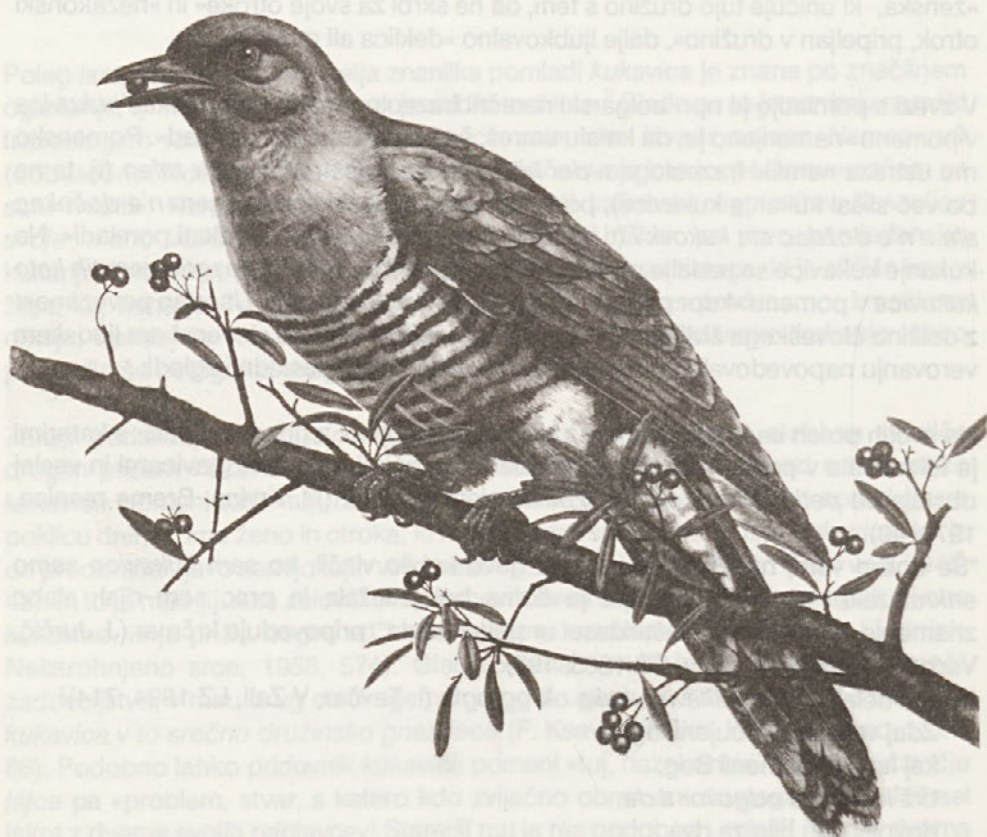
A *moja kukavica tukaj kuka*,
kot hočem jaz: *kuku!*

Brigita ne sme še *kukavice slišati* - moram pospraviti, preden pride.

Geta:

Ljubezen je vijolica: zaman
se hoče skriti, ko jo vonj izdaja.

Medve z Veroniko pa veva že,
kaj kuka kukavica.



Dejstvo, da *kukavica* prevale skrb za svoj zarod na druge, je omogočilo nastanek negativnih pomenov njenega naziva v nemščini. Tako nemško *Kuckuck* pomeni tudi »rubežni pečat«, npr. *den Kuckuck aufkleben* (tj. nalepiti kukavico) »zarubiti«, in »hudič, vrag«, npr. *zum Kuckuck!* »k vragu (s tem)!«, *hol's der Kuckuck!* »vrag ga vzemi«, *zum Kuckuck wünschen* »poslati k vragu«, *zum Kuckuck mit dir* »pojdi k vragu, naj te vrag pocitra«, *weiss der Kuckuck* »sam hudič ve«. Zadnji frazeologem izvira iz leta 1700 in temelji na nekdanjem ljudskem verovanju, da ima kukavica preroški dar (Glej Küpper, Wörterbuch der deutschen Umgangssprache, 467!). Na pomen »hudič, vrag« se navezuje tudi nemški frazeologem *zum Kuckuck gehen* (tj. iti h kukavici, torej k hudiču!) v pomenu »izgubiti; pokvariti; biti uničen«. Motivno spada sem tudi nemška pogovorna primera *dankbar wie ein Kuckuck sein* (tj. biti hvaležen kot kukavica) »biti zelo nehvaležen«. Ta se nanaša na kukavičje mladiče, ki so izvaljeni v tujem gnezdu, a iz njega izrinejo manjše domače mladiče.

Na negativni motivaciji temeljijo še naslednji nemški frazeologemi: starinsko *den Kuckuck singen lehren* (tj. kukavico peti učiti) v pomenu »napeljati koga, da prelomi zakonsko zvestobo«, *Kuckuck unter Nachtigallen* (tj. kukavica med slavci) »laik med strokovnjaki« in *Kuckuck sein* (tj. biti kukavica) »biti pijan«. Zadnji frazeologem temelji na glasovnem posnemanju kolcanja in bruhanja pijancev. Podobno je v kašubščini, kjer glagol *kukac* poleg »kukati« pomeni tudi »biti pijan«. Če je kukavica glede na petje v primerjavi s slavcem laik proti strokovnjaku, pa je *smrdokavra*⁸ - nemško *der Kuckucks knecht* (dobesedno!) »hlapec kukavice«. Kukanje kukavice tudi ne razveseljuje Angležev, saj angleški glagol *cuckoo* poleg »kukati« pomeni še »monotono ponavljati, zmerom isto gosti«. Podobno je v hrvaškem ali srbskem jeziku, kjer primera *kukati kao sinja kukavica* pomeni »cviliti, močno jokati«, izraz *sinja kukavica* »nesrečna, uboga in strahopetna oseba«, *kukavica* »revica, nesrečnica« in »strahopetec«, *kukati* pa »kukati« in »tarnati, tožiti«.⁹

Prijetnejši vtis vzbuja glagol *kukac* Kašubom, katerim razen že omenjenega pomeni »gruliti (o zaljubljenicah)«. Iz nekdanjih slovenskih običajev pa izhaja slovenski frazeologem *izpustiti kukavico*, katerega pomen je razviden iz naslednjega odlomka: V Št. Juriju ob Taboru v Savinjski dolini je orglavec pri polnočnici *izpusti! kukavico*. Orglavec je v mali terci srednje lege z registrom flavte dvanajstkrat posnel. Tako je *kukavico izpuščal* do leta 1892 (V. Möderndorfer, Verovanja, uvere, običaji Slovencev II, Prazniki, 89, 674).¹⁰

Zaradi neobičajnega odnosa do svojih potomcev, kukavica ni v dobrih odnosih z drugimi pticami, saj so mladiči teh pogosto žrtve kukavičjega mladiča. Na tem dejstvu verjetno temelji ruski frazeologem *promenjat', smenjat' /menjat' kukušku na jastreba* (dobesedno: zamenjati/menjati kukavico za kragulja) v pomenu »spremeniti/menjati zlo za večje zlo; priti s konja na osla«, v hrvaščini ali srbsčini *promijeniti čorava konja za slijepoga*. Zamenjavo kukavice s kraguljem podpira kašubsko verovanje: *Kukavica tako dolgo kuka, da zagleda prvo kopico sena, potem pa se spremeni v kragulja, ki krade kure, a njen glas preide v zategio rrr.*¹¹

Glede na poimenovanja, a tudi verovanja pri nekaterih narodih, se kukavica postavlja v poseben odnos z drugo zanimivo ptico selivko - *smrdokavro*¹². Tako se poleg običajnih nazivov za smrdokavro - srbsko *grebeđed*, hrvaško *pupavac*, *božjak*, *futač* itd. pojavljajo narečno *kukavic* (ARj. V, 756), *kukavičji* ali *kukavički konjic*; poljsko *kukułka żydowska* (dobesedno: židovska kukavica); nemško *Kuckucksnecht* (tj. kukavičji hlapec) in *Kuckucksküster* (tj. kukavičji cerkovnik!) poleg običajnega naziva *Wiedehopf*. Po podobnosti glasu je nastal hrvaški ali srbski izraz *kukavica* »vrsta žabe« (bombinator *igneus* - G. Kolombatović, Pesci 28), dalje ukrajinsko *zozulnička* »caprimulgur europaeus«, po barvi pa ukrajinsko *zozulja*, *zazulja* »ime volu ali kravi temnosivkaste barve«. Po preroškem daru, ki se po ljudskem verovanju pripisuje kukavici in *pikapolonici* (slednja ima v različnih jezikih številna zanimiva poimenovanja) se *pikapolonica* imenuje podobno ali tako kot *kukavica*, npr.: v poljščini narečno *kukułka*, v ukrajiniščini *zazuljka*, v bolgarščini *kukumara* (tj. žalostna, bedna Mara) poleg številnih drugih (*mara*, *nevestica*, *božja kraljica*, *gospodeva momička*, *božija bubalka*, *velidenčja*, *vodvodica*, *lutmara*, *kalinka*, *kaljabubalja*, *putmara giroł*, *daskalčja*).

Kukavica pa se lahko oglasi tudi iz radijskega sprejemnika, saj je to »zvočni signal ljubljanske radijske postaje (zdaj Radia Slovenije)«. Znana je tudi *ura s kukavico* »ura, navadno stenska, ki daje zvočne znake, podobne glasu kukavice«. V francoščini žargonsko *kukavica - coucou* pomeni »žepna ura«, v češčini pa *kukačka* poleg »kukavica« tudi »naprava za bitje ure starega tipa z leseno kukavico z zvokom, ki spominja na kukanje; ura takega tipa«.

V botaniki je *navádna kúkavica* »rastlina s svetlo ali temno vijoličastimi dišečimi cveti, Orchis morio«, *kúkavičja lúčca* »travniška rastlina s svetlo rdečimi cveti v socvetju, Lychnis flos cuculi«, *kukavičnice* »rastline s celorobimi listi in cveti v grozdih ali klasih, Orchidaceae«, *kúkavičnik* »rastlina s črtalastimi listi in z navadno svetlo rdečimi cveti v klasih, Gymnadenia«. Podobno so s kukavico povezani tudi številni botanični izrazi v drugih jezikih. Kot motiv nastanka teh izrazov se običajno navaja dejstvo, da te rastline cvetejo v času, ko se pojavi oziroma se oglašča kukavica, tj. od aprila naprej (Glej npr. P. Bulat, *Kukavica*, Zagreb 1933, 9, in tam navedeno literaturo!).

Po pticah so včasih poimenovana tudi letala, npr. *orel*, *štorklja* ipd. Tako tudi po *kukavici*, in sicer v francoščini: *coucou* v vojaškem žargonu »starinsko letalo«.

Zgoraj povedano v mnogočem podpira simbolika kukavice (Podrobneje glej Rječnik simbola, 330!). Tako je pri nas kukavica simbol **ljubosumja**, še bolj pa simbol **zajedalstva**, ker nese jajca v gnezda drugih ptic. Je najbrž nesposobna, da sama naredi gnezdo, kar pa je lahko tudi znak lenobe. Na to se nanaša kašubska uganka: Katera ptica je to, ki nima gnezda, a je v gnezdu? Odgovor je: *kukavica*.

Kukavica je včasih Herin (Junonin) znak. Zevs je zapeljal Hero *prifrftajoč k njej in se skrivil v njeno naročje v podobi kukavice, ptice, ki napoveduje pomlad. Po tej legendi bi bila kukavica simbol duha boga, ki ga grom prenaša v zračne vode*,

vode, ki jih predstavlja boginja.

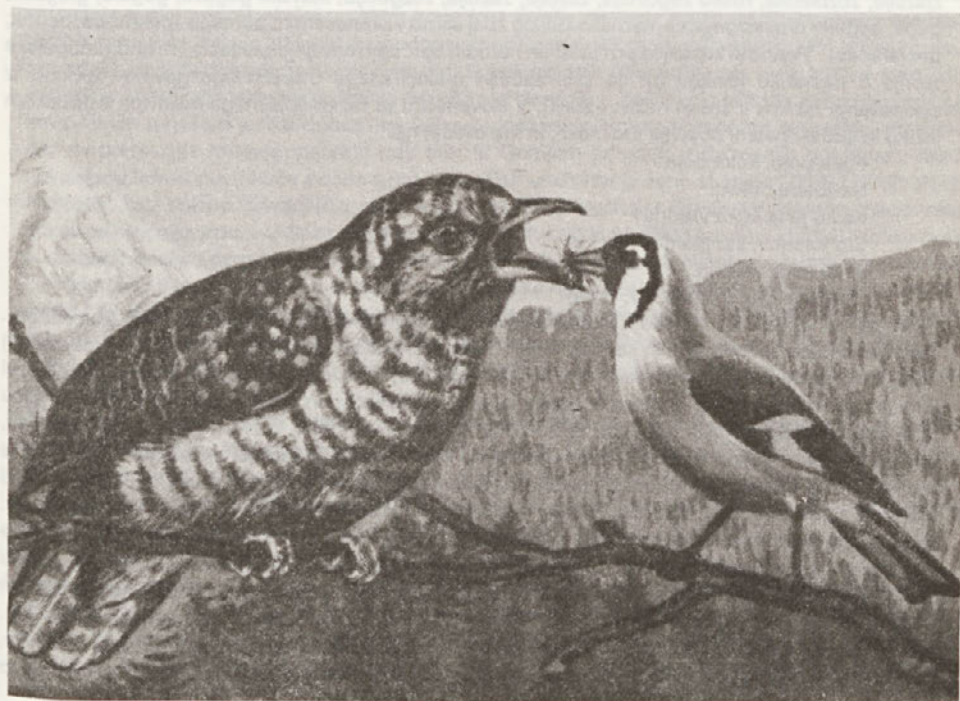
Na Japonskem je kukavica, ki se pojavi ob svitanju, glasnik kraljestva noči: njen jutranji let spremlja umik senc.

Pri sibirskih narodih se sonce in luna prikazujeta kot dve kukavici. Ptica, ki je blizu pomladi in bujenju narave, pomaga šamanu in oživilja mrtve. Pri nekaterih narodih deli pravico.

V vedskem izročilu kukavica simbolizira človeško dušo pred utelesitvijo in po njej. Telo je kot tuje gnezdo, v katero zleti duša.

Po kašubskem verovanju kukavica prezimuje v morju pod vodo (Glej B. Sychta, SGK II, 291!). V tem se precej približuje štorklji, ki po kašubskem verovanju z morja ali iz vode nasploh prinaša otroke.¹³

Po vsem povedanem je mogoče brez težav ugotoviti, da se je *kukavica* s svojimi dobrimi in slabimi lastnostmi trdno ukoreninila v življenju zlasti kmečkega človeka, kar dokazuje med drugim tudi njena navzočnost v ljudski pesmi¹⁴, običajih ter frazeologiji in simboliki.



OPOMBE

1. Podrobneje o štokrliji glej pri Štokrlija, o lastovki pa opombo 1 prav tam! Sicer pa ima kukavico že stari grški pisec Hesiod (Dela in dnevi, 486 d.) za preroško ptico, ki ljudem s svojim kukanjem oznanjuje konec neljube zime in napoveduje začetek lepšega in prijetnejšega letnega časa - pomladi - ter jih poziva k obdelovanju zemlje. Tesno povezanost kukavice s pomladjo dokazuje slovenski izraz *kúkavičji mésec* »april«, enako v nemščini *Gauchmonat* »april«, v litavščini *geguzis* »maj«, medtem ko angleško *cuckoo*time (tj. kukavičji čas) pomeni »pomlad«. V Sloveniji se ob Muri spomladi posebno pozdravljajo kukavica kot ptica, ki prinaša toploto. Tako otroci pejejo:

Oj kuku kukovice,
Proč zdaj rokovice!
(Glej SNP IV, 438-439!)

Enako prav tam pozdravljajo tudi prvo lastovico:

Lastovica, topla ptica,
Al' rómena bo pšenica?
(Glej SNP IV, 439!)

2. Poimenovanje *kukavice* po njenem oglašanju z glasom *kuku*, tj. *kukanju*, je značilno za večino evropskih jezikov, npr.: nemško *der Kuckuck*, angleško *the cuckoo*, francosko *le coucou*, latinsko *cuculus*, italijansko *il cucco*, špansko *il cuculillo*, v slovanskih jezikih pa *kukavica* z različnimi *kukačka*, *kukavka*, *kukaška*, *kukelka*, *kukučka*, *kukuvica* itd. Po domnevem oglašanju z glasom *gegu* so v nekaterih jezikih nastala še naslednja poimenovanja za kukavico: češko *žežulka*, *žežule*, narečno *zezule*, *žezula*, *žežulka*, *žežulice*, *zezelulka*, *žežulenka*; poljsko *gżegzollka*, *żegżullka*, narečno *zazula*, *zozula*, *zezula*, *ziezulka*; ukrajinsko *zozulja*, *zezulja*, *zazulja*, *zovzulja*, *zozuljka*, *zjazulja*, *zozulečka*; rusko *žegozulja*, *zuzulja*, *zazulja*, *zozgucija*; litavsko *geguže*, *gegute*, *gieguže*, *gege*, *gegele*; prusko *geguse*; nemško *Gauch* zdaj samo v prenesenem pomenu »prismoda, bedak; prevaranec«. Prav ime kukavice pri različnih narodih običajno navajajo pristaši t.im. onomatopejske teorije o nastanku jezikov (tj. da prvi začetki artikuliranega človekovega govora izvirajo iz oponašanja zvokov v živi in neživi naravi). V slovenščini se razen splošnega *kúkavica* v otroškem jeziku in ljudski pesmi pojavlja tudi *kúka*, in *kukováča*, npr.

Kuka poje, kuka poje
Na zeleni bukvi;...
Kolkó je ta kuka vredna?
Sto tolerjov, sto tolerjov
Je ta kuka vredna.
(SNP IV, 430, št.7936, Sv. Ema)

Sicer pa je *kukavica*, latinsko *Cuculus canorus*, ptica selivka iz družine kukavic (*Cuculidae*). Razširjena je po Evropi, Aziji in severni Afriki. Poleti živi v naših gozdovih; majhna jajca (okrog 20) odlaga v gnezda majhnih ptic pevk; te s tem, ko hranijo mlade kukavice, izgubijo svojo mladiče, ki jih kukavičji mladič izrine iz gnezda. Njeno jajce je po velikosti in barvi praviloma podobno jajcu tiste vrste, ki ji bo vzgojila mladiča. Je koristna, ker se hrani s črvi, žužki, in, edina med pticami, uničuje dlakave gosenice škodljivcev. Jeseni se seli v Afriko, južno od ekvatorja. Oglašča se s *kukanjem*. To v slovenskem jeziku izražajo naslednji glagoli: *kúkati* (po Cafu tudi v pomenu »biti žalosten, turoben«, prim. pridevnik kukav »žalosten, mračen«, npr. *kukavo vreme*, ter *kukast*, npr. *kukasto gledati*), *kukavičati*, *kukováti*, *kukúcati*, *kukúkati*, *kukúvati*. V zvezi s temi glagoli so še slovensko *skúčati* »stokati, cviliti«, rusko *skučat'* »hlepiti po čem, biti otožen«, hrvaško ali srbsko *skúčiti* »pritiskati koga, utesnjevati«, češko *skučeti* »vpiti«, lotiško *kaukt* »tuliti, kričati« ter hrvaško in srbsko *kukati* »jokati, stokati«, rusko *kukat'* »godrnjati«, staročeško *kukatí* »tožiti, pritoževati se« itd. (Glej F. Bezlaj, ESSJ II, 108, in P. Bulat, *Kukavica*, 26 d.). Posebna kukavica je *medéna kúkavica*, nemško *Honigkuckkuck* (Glej M. Cigale, *Deutsch/Slovenisches Wörterbuch I, A-L*, 789), ki jo po Pleteršniku (I, 393) F. Erjavec imenuje *kážímed* »der Honigkuckkuck (cuculus indicator)«.

3. Glej P. Bulat, nav. delo, 17 d.! Po njem kukavica napoveduje:

a) dobro ali slabo letino, lepo ali grdo vreme, npr.: "Kad kukavica izađe rano, te kuka po crnoj

šumi, onda kažu da će biti zlo (*one godine*) za hajduke; ali kad kukavica kuka po zelenoj šumi, onda su hajduci veseli" (Vuk, Živ. i ob. 225). "Ako kukavica prvi put u godini zakuka na suhu drvu (t.j. koje nije zenulo), bit će gladna godina; ako na zelenu, biće rodna (u Grudi u Dalmaciji - ZbNŽ. VI. 314). "Kad kukavica u polju kuka, bit će slab rod u polju" (Lipovo polje u Lici - ZbNŽ XVI. 153). "Ako kukavica po Petrovem kuka, onda ludstvo nad dražinom skuka", kaže narod u hrvatskom Zagorju (ZbNŽ. XIX. 198). "Kuka li prije Đurđeva, bit će lijepo vrijeme!" (u Valpovu - ZbNŽ. I. 4). I Rusi i Česi vele da, ako kukavica zakuka pred zapad sunca i na zelenu drvetu, - biće dobra godina, ako se pak javi noću i na suhu drvetu, - biće gladna godina. Itd.;

b) lakoto all sitost, srečo all nesrečo na sploh, npr.: "Tko čuje kukavicu izjutra, a da nije ništa jeo, bit će cijele godine gladan i smrdit će mu usta čitave godine" (Lipovo Polje u Lici - ZbNŽ. XVI. 153). U Bugarskoj deca, kad čuju ili ugledaju prvu kukavicu, zapevaju: "Kukavica kuka - na zelena buka; - daj mi, Bože ljeto, - da si kusam mlijeko" (Iliev, op. c. 401). "Kukavica blizu kuka, zlo će se dogoditi." (Ak. Rj. V 756). "Kad rano u jutro zakuka, a ti si na tašće, cijelu ćeš godinu biti nesretan" (Zdenčac - ib.). U tome smislu kažu i Rusi: "Kukuška kukuet, - gore veščuet" "Kukuška natoščak okukuet, - ne k dobru." "Kukuška letaet po derevne, - k požaru" (Dal' II. 550). Itd.;

c) razpoloženje, bolezen ali zdravje, npr.: "Kako je čovek raspoložen kad prvi put čuje kukavicu, takav će biti cele godine" (Milićević, op. c. 98). Naš narod poznaje i "kukavičje (ili: kukavičine) suze" (Otočani, Valpovo). "Kad kukavica pjeva, suze joj - kažu - padaju na grančicu, dočim u Oblaju vele, da joj suze padaju na grane, kada kukajuć plače. Te suze su srebrnasto prelivajuća se jajašca od nekog lepira (ova neustriae), koji ih poreda poput prstena oko grančice... Poljaci takođe veruju da ko je čuje prvi put na tašte, da će biti slab preko cele godine. Ako dugo vremena kuka, te će godine biti raznih bolesti i stoka će crkavati. Tako isto, ako se oglasi podjesen, da nagovešta bolest (Majewski, Kuk. 23). U nekim mestima (isto u Polskoj) kad krava oboli na paši, reče narod da ju je "kukavica zakukala" ("tak kukawka na ni/a zakuka/la" - op. c. 21). Itd.;

č) porod in smrt, npr.: Kao proročica poroda dolazi kukavica srazmerno retko, što je uostalom potpuno u skladu sa narodnom etiologijom o njenom poreklu. Donekle kao da se na neko takvo verovanje o njoj odnosi običaj u nekim krajevima Rusije, da vade koren od "kukavičjega grožđa" (orchis maculata, orchis latifolia) pa ga tope u vodi i daju piti devojci ili momku. Po tome korenu pogađaju, da li će zbabna žena roditi muško ili žensko dete (Afanas'ev, op. c. III. 294). A tako isto nagađaju žene iz njena kukanja, koliko će još imati dece (ib.). Sova, koja je zbog sličnosti glasa sa kukavičinim u našem jeziku dobila ime *kukuvija*, poseduje, prema narodnom verovanju, proročki dar da pretkazuje rođenje, pa zato naš svet (u Gornjem primorju u Dalmaciji) o njoj veli: "Kad kukuvijada komu povri kuće počne pivat "kukuvija!" unda mu je žena zbabina" (ZbNŽ. XXIII. 214). Naprotiv, kao tipično simbolična ptica tuđe i žalosti, naročito u slovenskih naroda, nagovešta kukavica običnije smrt... U Gabrovu u Južnoj Srbiji slušaju kukavičino kukanje i broje. "Koliko puta ko nabroji, onoliko će godina živeti." (Stoilov, op. c. 80). Jednako verovanje nalazimo u Velikorusa i u Malorusa i u tome smislu ruski narod kaže: "Skol'ko raz kukuška natoščak kogo okukuet, stol'ko let žit'." Ili: *Mnogo let (žit') kukuška bab'e nakukovala, da i obmanula*" (Dal' II. 550). Malorusi, kad je čuju, pitaju je: "Zozulja, zakukaj myni: skil'ky god budu žyty?" (Čubynskij, Trudy I. 61; Afanas'ev, op. c. III. 689). Francuzi: "Quants ans j'ai à vivre?" Nemci: "Kuckuck, sag mir recht, wieviel Jahre ich leben soll?" Itd.;

d) zakonsko srečo, npr.: U Malorusa, Čeha i Poljaka pitaju devojke kukavicu za koga će se udati i poznaju po kukanju, koliko će godina još ostati neudate. Čutanje znači da će se udati još te godine (Zibr, Kuk. 29-30)... U Rupčosu u Bugarskoj, kad devojke u proleće čuju kukavicu, prevrnu kamen i, ako je pod njim crv, udaće se za čobana, ako buba - za ribara, ako skakavac - za orača, sama zemlja - za neimara. To isto rade kad ugledaju prvu lastu (Stoilov, op. c. 81). Itd.

4. Privednik *kukavičji* ima lahko še nekatere druge pomene, kot kažejo naslednji zgledi: In res: najezdnik leže jajca kak teden pozneje kakor lesna osa, saj je njegov dom malo više na severu. Menda je zato bolj racionalen, bolj sistematičen, bolj prebrisan in *kukavičji* kakor lesna osa (J. Messner, Ta hiša je moja, pa vendar moja ni, 1976, 127). V hiši so neprestano odmevali hladni, nežnim praprotnim listom podobni zvoki kvarteta ali obupano zavijanje saksofonov, ki so *kukavičje* vpili v noč (L. Durrel-M. Mihelič, Aleksandrijski kvartet I, 1963, 175). Narečni izraz (govor Žirov, Poljanska dolina) *kukavičji sneg* pomeni »sneg, ki zapade, ko že poje kukavica«.

5. Da s kukavico ni dobro imeti opravka, dokazuje bolgarski frazeologem *Kukavica mi e izpila uma* (dobesedno: kukavica mi je izpila pamet) v pomenu »postal sem neumen, ostal sem brez razuma« (se uporablja kot karanje, ko kdo naredi kaj nerazumnega). V tem bolgarskem frazeologemu lahko kukavico zamenjajo čavka »kavka«, patka »raca« in svraka »sraka«. V poljskem jeziku kukavičji klic *kuku* lahko pomeni otroško šaljivo »trpljenje, bolečina, ranica, poškodba, udarec«, frazeologem *miec kuku na muniu* (tj. imeti udarec na umu) »biti omejen na umu, ne biti pri zdravi pameti«.
6. Glej B. Sychta, SGK II, 290!
7. S pijanostjo se v slovenskem ali drugih jezikih povezuje kar precej živali, npr. *krava, lisica, maček, miš, opica, pes, raca, svinja, volk, zmaj* itd.
8. Več o odnosu med kukavico in smrdokavro glej v opombi 12!
9. Pomena izraza *kukavica* »strahopetec« ter glagola *kukati* »tarnati, tožiti« sta značilna za hrvatski in srbski jezik, v srbsščini pa glagol *kukati* pomeni še »hukati, oglašati se s hukanjem (o sovah in čukih)« (Glej V. Brodnjak, Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika, 1992, 244!).
10. Za oponašanje ptic obstajajo ptičje piščalke, med njimi tudi za kukavico, npr. Štajerski lončarji poznajo piščalko v obliki črnilnika, s katero se da oponašati kukavičji klic, zato ji pravijo *kukavica* (Z. Kumer, Slovensko ljudsko izročilo, 1980, 220?). Še bolj znane naprave za oponašanje kukavice pa so ure s kukavico, o katerih pa je že bil govor.
11. Glej B. Sychta, SGK II, 290! Prav tam, 291, najdemo še eno ljudsko verovanje: Kukavica izkuka, koliko let bo kdo živel... čez koliko let se bo poročil...koliko otrok bo imel. P. Bulat (Kukavica, 7) takole pojasnjuje spreminjanje kukavice v kragulja: Jedno spoljašna sličnost, a i sličan let između kukavice i jastreba, a drugo okolnost da manje ptice progone kukavicu radi njene nametljivosti i upadanja u njihova gnezda, potaklo je fantaziju prostoga naroda da on te dve ptice strpa u isti red, pronášavši da se jedna pretvara u drugu, kao što nam to svedoči na pr. verovanje našega naroda u Kupčini, gde se kaže da "kad kukavica prestane kukati, onda postane kopčič"; u Babinoj Gredi: "do Petrova kukavica, od Petrova do Đurđeva kobo"; oko Slunja: "u ljetu kuka, u zimi koke puka" (t.j. kao kobac - ZbNŽ. I. 4); itd. Omenja tudi podobne poljske primere.
12. Smrdokáva, strokovno *Upupa epops*, je kot kos velika ptica selivka rjave barve, s črnobelimi progami na krilih, z dolgim tankim kljunom in perjanico, ki jo lahko razprostre ali spusti. Hrani se s črvi, ki jih izkoplje iz zemlje ali tudi iz gnoja. Gnezdi v duplih. Mladiči neprijetno smrdijo. Ta vorj prihaja iz trtične žleze, a izgine, ko odrastejo. Po omenjenem smradu je nastalo tudi več izmed mnogih poimenovanj, ki jih ima *smrdokáva* v slovenskem jeziku: *usrána jérica, smrdojérica, smrdát, smrdéla, smrdúh, smrdovrána, smrdovránka, vdéb, vdód, odáp, búd, bútej, mútec, húbkač, bóžji petelinček*, koroško obirsko *ta usrána kátarca*. Zanimivi so zlasti izimenski izrazi *usrána jérica, ta usrána kátarca* in *smrdojérica* (enak besedotvorni vzorec kot pri *smrdokáva, smrdovrána*!), v katerih sta se sestavini *-jérica* (iz imena *Jerica*) in *katarca* (iz imena *Katarina*) posplošili kot nosilki lastnosti, ki jih vsebujejo prve sestavine - *usrana* in *smrdo-* (prim. glagol *smrdéti!*). Podobna izimenska zloženka je *pikapolónica* (glej zgoraj!). Omenjeno povezovanje kukavice in smrdokavre pa utemeljuje P. Bulat (Kukavica, 6) med drugim takole: U prirodnoj je istoriji interesantna pojava družjenja kukavice sa pupavcem, koji ima prirodni glas sličan njemu. Pupavac se i javlja u isto vreme kad i kukavica; zadržava se najradije u šumovitim predelima i nestaje ga otrpilike u isto vreme kad i kukavice. Te okolnosti izazvale su u mašti prostoga naroda različna nagađanja i tumačenja o međusobnom odnosu tih dveju ptica, a za osnov služila je obično interpretacija njihova međusobno slična glasa, koji se svojim karakterom približava artikularanom čovečjem govoru... I Poljaci interpretuju slično prirodni glas ovih dveju ptica, vezujući ga za glagol *kupić* (=kupiti), koji je glasovno identičan sa našim *kupiti*, i, vele, da kukavica govori: "*Kupie, kupie*", a pupavac joj odgovara: "*Kup, kup, kup!*" (Wisla XII. 388), valjda s aluzijom na veliku opšte poznatu nečistoću u pupavčevu gnezdu... Da smrdokáva ni običajna ptica dokazuje poleg številnih poimenovanj tudi štajerska ljudska pesem (SNP IV, 442): O odebu pojejo otroci, kedar ga v mladem letu zagledajo:

Up, up, odeb, Vendar vse veš,
Maš zgnušen rep, Pa nič ne poveš.

Pesem je zapisal D. Trstenjak in je iz Slovenskega Glasnika 1860, I, 77, kjer Trstenjak pristavlja, da je udeb tudi starim Egipčanom veljal za preroka. V udebovem gnezdu se pre kamen najde; če kdo ta kamen dne spečemu pod glavo, mu speči človek razodene vse skrivnosti.

13. Podrobneje o tem glej pri **Štorklja**, deloma tudi še pri **Rak**, **Riba**, **Žaba**!

14. Eno tako pesem sem že omenil (Glej opombo 2!), tu navajam še odlomek iz ljudske pesmi z naslovom **Jezus Izdan** (SNP IV, 465, št. 447, iz begunjske okolice na Gorenjskem):

Kukovca na grmu brinovem
sedi,
Jezus pa pod grmam brinovem
sedi.
Tok je rekva kukovca:
"Kuku, kuku, judje h'di,
Vsaj Jezus pod grmam brinovem
sedi."

Tok je reku Jezus gospod:
"Le merkej, merkej, kukovca ti,
Za kresa boš kukovca,
Po kresu pa te bojo črvi snedli."

Ob pesmi navaja K. Štrekelj (SNP IV, 464-465) pripovedko koroških Slovencev iz Ziljske doline z naslovom **Kukovica**. Ta se glasi:

Judi so jiskali vsmileniga Ježuša vjeti i vmoriti. On pak je šel, i se v čmerčeč (Maurachen, eine Schwammgattung) skrili. Kukovca pa je začela kukovati: "Kuku, kuku, Ježuš se je v čmerčeč skru!" Judi so tedaj prišli s svojimi ojestremi sulicami i so v čmerčeč dregali. Za del tega je čmerčeč tako jamičast. - Ko je Ježuš o veliki noči od smerti vstal, je obljubil pticam, da jih bode s seboj vzel, kadar u nebesa pojde. Vse ptičice so se veselile i radostno sprepivale. Ko je potle u nebesa šel, vse ptičice visoko visoko za njim letô. Najdale i najviše je letel za njim škerjanic (*golibar, Lerche*), tako blizu soncu, da mu že wyteše (*wyteha, peruta, Flügel*) osmodilo. Pa u nebesa jih Ježuš ni pustil, temuč jim je obljubil, da pride k binkoštam po nje. Ptičice so željno binkošti čakale in lepo sprepivale. Prišle so binkošti, pa ni prišel po nje, da bi jih v nebesa vzel, in jim je le rekel, naj do kresa čakajo, h kresu če po-nje priti, ali pak h kresu ne pride, pa ne pride po-nje nikoli več. Ptičice so še čakale in še vedno pele, ker so še upanja imele. Prišel je kres, pa vsmileni Ježuš ni prišel po-nje, in jih ni vzel v nebesa. Sada so one vse žalostne omolknile in s svojim petjam potihnile. Zatadel še do donešnjega dnu ptičice o velikej noči veselo sprepivali začnô in do kresa pojo, ker se v nebesa veselô, po kresu pa žalostno omolknejo in potihnejo. Nesrečna kukovca, ki je s svojim petjam vsmilenega Ježuša Judam izdala, tedaj za štrafo per živim telesu s červiči zvre.

DELO SKUPINE ZA ETNOLOŠKO KONSERVATORSTVO PRI SED ZA LETO 1992:

ZVEZDA KOŽELJ

Delo v preteklem letu lahko razdelimo na več vsebinskih sklopov:

Po večletnem usklajevanju seznama in pripravi najosnovnejših podatkov o najpomembnejši nepremični etnološki dediščini, smo določili lokacije teh objektov, oziroma območij na kartah TK 25 in TTN.

Za projekt Inventar najpomembnejše kulturne dediščine smo za tisk prvega dela, Inventarja najpomembnejše kulturne dediščine SV Slovenije, izvedli (podpisana in etnologi konservatorji iz zavodov Celje in Maribor) še zadnje korekture teksta.

V letošnjem letu bomo začeli pripravljati gradivo za Inventar s področja osrednje Slovenije. Vseboval bo tekstualne, grafične in fotografske predstavitve objektov in območij s področja zavodov iz Kranja, Ljubljane in Novega mesta.

Vnovič bi predstavila, na srečanjih etnologov konservatorjev pogosto obravnavane vsebinske pripombe, ki bi jih morali vgraditi v nastajajoči zakon o naravni in kulturni dediščini:

- doseči nujnost vsebinske "prednosti" varstvenega zakona pred ostalimi, ki se nanašajo na našo dejavnost (predvsem urbanistični, gradbeni, sanitarni, cestni, požarni, davčni);
- pooblastiti organizacije za varstvo, da so stranke v postopku
- oblikovati inšpekcijo za naše področje
- uskladiti zakonsko terminologijo s strokovno
- doreči varstvene režime za posamezne varstvene skupine
- uvesti obvezo konservatorskega programa in kolavdacije ob akcijah
- razširiti kazenske določbe tudi na kulturno dediščino
- oblikovati manjše delovne skupine pri zavodih, ki bi izdelovale projektne modele za posege na nivoju idejnih načrtov
- ustvariti posebne interventne in namenske sklade (za nenačrtovane, a nujne posege, raziskave, izdelavo tehnične dokumentacije itd.)

Obravnavali smo tudi zakon o dohodnini, saj je s stališča naše dejavnosti sporna prenizka stopnja znižanja osnove za dohodnino, ki jo je mogoče uveljaviti le v tekočem letu. Dohodninski zakon tudi bolj ali manj izloča možnosti mecenstva.

Po pregledu zakona o davkih občanov smo ugotovili, da sistem davčnih olajšav žal ni usklajen z bančno politiko dolgoročnega kreditiranja, ki bi omogočala posebne pogoje kreditiranja posegov v spomeniško varstveni fond. Doreči bi morali tudi večje ugodnosti za imetnike kulturnih spomenikov in kulturne dediščine, pa tudi za

izvajalce del in gradiv, kot jih ima npr. mojster umetne obrti, ki ima obdavčeno le 5% dohodka.

Za projekt Izmere najpomembnejše kulturne dediščine, ki ga vodi in financira Ministrstvo za kulturo, smo pripravili seznam objektov najpomembnejše etnološke dediščine, za katere naj bi se izdelale fotogrametrične, oziroma "klasične" arhitekturne meritve.

Projekt "Mreža regionalnih muzejev na prostem":

V preteklem letu je zaradi odklonilnega odnosa domačinov pri sprejemanju ureditvenega načrta za regionalni muzej na prostem v Logu v Trenti, "padla v vodo" omenjena lokacija.

Pogovori z upraviteljem protokolarnega kompleksa na Brdu pri Kranju za oblikovanje in postavitev tamkajšnjega regionalnega muzeja na prostem so bili ugodni za njegovo realizacijo, ki bo stekla v letošnjem letu.

Za regionalni muzej na prostem Račji Dvor v Mariboru so potekale pospešene priprave za izdelavo ureditvenega načrta. Lokacija in vsebina tega regionalnega muzeja na prostem sta bila predstavljena etnologom konservatorjem na mestu samem.

Pobuda občine Škofja Loka za postavitev regionalnega muzeja na prostem ob vojašnici v Škofji Loki je bila zavrnjena tako s strani konservatorske, kakor tudi muzejske stroke.

Dela na ostalih regionalnih muzejih na prostem (Sečovelje, Rogatec, Pleterje) so potekala po načrtih.

Vitu Hazlerju kot nosilcu deleža za etnološko konservatorstvo pri skupnem raziskovalnem projektu "Etnologija" pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo, smo posredovali podatke o našem dosedanjem raziskovalnem delu, kakor tudi potrebne te 'me, ki naj bi se v bodoče prednostno obravnavale.

Poleg predstavljenih skupnih nalog bi omenila še reševanje aktualnih problemov, med drugim usklajevanje določitve lokacij odlagališč nizko in srednje radioaktivnih odpadkov za IBE Elektroprojekt Ljubljana, usklajevanje mnenj glede uveljavitve predkupne pravice Republike pri prodaji kulturnih spomenikov na območju posameznih zavodov, sodelovanje pri varstvenih postopkih itd.

KAVČNIKOVA DOMAČIJA V ZAVODNJAH

JOŽE HUDALES

Po več kot desetletje trajajoči sanaciji smo 19. junija 1993 otvorili za javnost Kavčnikovo domačijo v Zavodnjah nad Šoštanjem. S tem je bila, vsaj v glavnem, končana dolgotrajna obnova enega najpomembnejših spomenikov kmečke arhitekture na Slovenskem, ki jo vodil konservator Vito Hazler s celjskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine. Muzejska prezentacija domačije, ki jo smo pripravili v Muzeju Velenje, je najbolj intenzivno potekala v letu 1992, ko smo uredili oba bivalna prostora domačije, dimnico in hišo, v letošnjem letu pa smo gumno preuredili v neke vrste video kotiček, dokončali muzejsko trgovinico, rekonstruirali vrt ob domačiji in majhen zeliščni in začimbni "gartlc" ob južni steni domačiji ter uredili okolico in pešpot.



Kavčnikova domačija (foto: zloženka, ki je na voljo obiskovalcem domačije).

Muzejska prezentacija bivalnih prostorov, ki se je ravnala po geslu "bistvo je v podrobnostih" je skušala ujeti in ohraniti vse usedline časa, ki so jih varovali tudi njeni poslednji prebivalci. Pustili smo, da stara lupina stavbe iz 17. stoletja govori sama zase, oprema obeh bivalnih prostorov pa je v kronološkem pogledu

večplastna in sega v posameznih primerih (skrinje, miza,) skoraj dve stoletji nazaj, sicer pa so zastopani tudi predmeti, ki so k hiši prišli pred dobrim desetletjem ali dvema. Oba bivalna prostora, dimnica in hiša sta spet taka, kot še pred dobrim desetletjem, ko so v dimničnem prostoru spali, kuhali in jedli, delali, v dimnici so imeli kokoši, ob toplen ognjišču pa se je zmeraj grel ducat mačk. Tako se v tem prostoru srečujemo z zgodovino in načinom bivanja, ki sega daleč nazaj v pretekla stoletja, in spet s potrošniškim duhom poslednjih dveh desetletij, kolikor so mu hišni gospodarji pač lahko sledili s skromno plačo in nato pokojnino.

Z načinom postavitve in ureditve inventarja hiše smo se želeli izogniti tudi estetiziranju in idealiziranju podobe načina življenja, ki je v muzeoloških postavitvah v podobnih objektih zelo pogosto. Zato smo zelo zavestno predmete in celoten ambient domačije predstavili z vsemi podrobnostmi, tudi s higienskimi značilnostmi tega načina bivanja. S tem smo skušali doseči, da muzejska predstavitev domačije nudi, razen informacijskih potencialov o stavbarstvu in predmetih, ki so jih uporabljali v preteklosti, tudi podatke o načinu in kulturi bivanja, higienskih razmerah na najbolj neposreden in nazoren način. Po drugi strani pa takega koncepta "dinamičnega varovanja" kulturne dediščine nismo izvedli do konca na način t.i. "living historical farms", ki včasih učinkuje nekoliko teatralno.

Drugo komponento koncepta varovanja ali "integriranega muzeja" pa skušamo doseči z razvijanjem funkcij tega muzeja, ki vključujejo neposredno sodelovanje kmečke soseščine Kavčnikove domačije pri ponudbi muzejskih spominkov, ki je zelo bogata in sega od klasične ponudbe (plakat, brošure, razglednice) do prodaje lončenih in lesenih izdelkov, ki so kopije uporabnih predmetov z domačije in prodaje domačega kruha, prekajenega mesa, domačega žganja z zdravilnimi zelišči itd.

V sodelovanju z domačini so v pripravi tudi t.i. "popoldnevi na Kavčnikovi domačiji", kjer obiskovalcem ponujamo možnost seznanjanja z vrsto skoraj pozabljenih spretnosti in znanj (npr. kuhanje in pečenje v krušni peči, izdelava papirnatih rož, obdelovanje lesa in gline, opravljanje različnih kmečkih del, žganjekuhe, košnje, kolin itd.). V pripravi je tudi projekt "Leto na Kavčnikovi domačiji" po katerem naj bi s sodelovanjem domačinov obiskovalcem predstavili značilne navade in šege t.i. "letnega cikla".

Ta prizadevanja so že pripeljala do prvih uspehov; s posredovanjem dr. Janeza Bogataja je bila domačija nominirana za naslov Muzeja Evrope za leto 1994, predsednik komiteja EMYA, ki podeljuje ta visoka priznanja, dr. Kenneth Hudson pa si je domačijo ogledal prav na dan otvoritve.

V Zavodnjah se Kavčnikove domačije še danes drži sloves neke starodavne tradicije in celo skrivnosti. Nekoliko tudi zato, ker se je tu rodila zadnja zavodenska zeliščarka Ančka Samec, ki je poznala marsikatero zdravilno zel, znala pa je tudi zagovoriti bolzni - "ureke dou modlit". Bila je majhna, čokata žena v košato nagubanem krilu, s katerim je med zdravljenjem večkrat obdrsala boleče mesto in pri tem mrmrala skrivnostne molitve. Po njeni zaslugi se je verjetno na Kavčnikovi domačiji tudi v 20. stoletju, ko so jih drugod opuščali, obdržal začimbni in zeliščni vrt - "gartl", z več kot 60 vrstami rastlin.

Izdel: Kulturni center Ivana Napotnika Velenje, 1990



Kot začimbo so na Kavčnikovi domačiji uporabljali tudi luštrek. Zelene liste rastline so dodajali juham namesto peteršilja, ki dozori kasneje. Votlo steblo luštreka pa je Ana Samec uporabljala proti bolečinam v ušesu in sicer tako, da je deblu na enem koncu zažgala in nato dim pihala v razbolelo uho. Menda je pomagalo.

Levisticum officinale, luštrek, luštrk

**"ČUKER"
"NOGATI KRAPP"**

Sladice Kavčnikova kuhinja skoraj ni poznala, saj so s sladkorjem nekdanje zelo varčevali. Po zadolžni knjigi trgovca iz Zavodenj so npr. leta 1924 celo bogatajši zavodenski kmetje le nekajkrat na leto kupili četrtinko (25 dag) sladkorja, kolikor so ga porabili za kavo. Kavo in čaj so sladkali tudi s saharinom, ki so ga pod roko kupovali od krošnjarjev. Sicer pa so kilogram ali dva sladkorja kupili le še ob božiču ali veliki noči. Ob božiču so pekli



potico, ob veliki noči pa so v velikem lončenem modelu pekli šarkelj za družino, ob njem pa male potičke, ki so jih delili za pisanke.

Ob pustu so pekli nogate krape pravokotne oblike in prerezane na sredini. Ob delavnih, predvsem pa ob velikih kmečkih delih (npr. ob žetvi in mlačvi), pa so večkrat pekli presne krape iz krhkega testa brez kvasa.

Lično izdelane zloženske, ki spremljajo predstavitev Kavčnikove domačije (avtor: J. Hudales).

KONJI NAŠE PRAVLJICE

Zgodbe o konjih in furmanih izpod Soriške planine in Ratitovca

MIRA OMERZEL-TERLEP

Kazalo :

- | | |
|--|---|
| 1. Beseda za narodopisce | 21. Vaški padar |
| 2. Prva pravljica ali iz mesta na vas
(namesto uvoda) | 22. Beračev urok |
| ----- | ----- |
| 3. Iskanje novega doma (naselitev pokrajine v izročilu) | 23. Vaška dirka |
| 4. Rojstvo žrebetka | 24. Poštna služba in požarna bramba |
| 5. Hlevski obiski in izbira imena | 25. Kraje konjskih repov |
| 6. Po Švorca v Bohinj (vraže) | 26. Od ta močnega Janeza |
| 7. Pred ogledalo v novi dom (šege) | 27. Furmanski cajg |
| ----- | 28. Na furo |
| 8. Na paši | 29. Nedeljska ga je zvila |
| 9. Boj žrebcev na planini | 30. Konj na vozu |
| 10. Koza brun (pastirske igre) | 31. Na klaji ali konj dveh gospodarjev |
| ----- | 32. Zaradi vojne se dvakrat tepe |
| 11. Hlev je dom in nočni obisk | 33. Likanje konja ali za črno mačko pa ne |
| 12. Čarovnije v hlevu (vraže) | ----- |
| 13. Konjski jedilnik | 34. Rojstvo na paši |
| 14. S konjskega hrbta (konjska šola) | 35. Prepolno naložene sani |
| 15. Nadležne vonjave (konjska nega) | 36. Osliček se zaljubi v kobilo |
| ----- | 37. Nesreča na Poreznu |
| 16. Konjska služba | ----- |
| 17. Kdo bo fural ? | 38. Golcarji in dan na Strmah |
| ----- | ----- |
| 18. V kovaški uk | 39. Neprizanesljivi čas, traktor in odeja |
| 19. Pri sedlarju | 40. Spet konj na vasi (namesto zaključka) |
| ----- | ----- |
| 20. Čudežni smolnak | Spremna beseda Marjana Tomšiča |
| | Informatorji |
| | Viri in literatura |

Beseda za narodopisce

Naše ljudsko izročilo o konjih in konjereji je skorajda izginilo. Konj, do šestdesetih let temelj kmečkih gospodarstev, je izginil iz vasi in z njim tudi izročilo vezano nanj. Med nekdanjimi konjerejci in furmani sem se lotila zbiranja tega v pozabo tonečega spomina.

Etnološko gradivo o konjih, konjereji in furmanstvu sem zbrala med ljudmi v *Sorici*, v *Spodnjih in Zgornjih Danjah*, v *Zabrdu*, *Ravnah* (in deloma v *Stari Fužini v Bohinju*) v letih 1987-1992, v vaseh torej, kjer teče življenje v povezanosti in soodvisnosti še danes.

Čez Sorico je v preteklih stoletjih, ko še ni bilo širokih cest in avtomobilov, vodila stara furmanska pot, ki je bila speljana s Koroške preko Jezerskega, kranjske ravni po Selški dolini, čez Sorico, Podbrdo in Baško grapo v dolino Soče ter naprej v Furlanijo in Severno Italijo. Po poti čez Soriško planino, Podbrdo in Bačo je bil s Posočjem in tržaškim zaledjem povezan tudi bohinjski tovorni (furmanski) promet.

V tem stoletju so se furmanske poti spremenile, tovari tudi, furmanska pravila in običaji so se pozabili. V tem stoletju so furmane imenovali tudi tiste voznike konjskih vpreg, ki so spravljali les le iz okoliških planin v vas in dolino.

Nekdanji furmani vedo povedati marsikakšno zgodbo, ki se jim je pripetila, ko so s konji in ponekod tudi z voli furali po okolici domače vasi ali v kraje daleč od doma. Med furmani, ki so s konji prevažali različno blago, najpogosteje pa vlačili les z okoliških planin, so bili taki, ki so imeli radi svoje konje, se z njimi ponašali ter zanje pozorno skrbeli, pa tudi taki, ki konjem niso znali prisluhniti in so z njimi ravnali grobo. Ljudje pomnijo dogodkov, ki so se pripetili tako enim kot drugim.

Kot svarila so se ohranili spomini na nesreče, ki so spremljale trdosrčne in le zaslužka željne furmane in kmete, ki so svoje konje na strminah pošiljali v nesrečo in smrt. Ljudje pomnijo furmanskih duhovičenj in konjskih posebnostev, ki so presenečali z nenavadnimi sposobnostmi in pripetijami.

Etnološka pričevanja in zbrane podatke sem poskušala posredovati v boljivejši obliki (zlasti mladim bralcem) z željo, da se ohrani bogata tradicija vedenj, znanj, poimenovanj in spominov na resnične dogodke ter značajske lastnosti ljudi in njihovih konj izpod Soriške planine in Ratitovca. Pričujočim zgodbam bi lahko rekli tudi "leposlovno narodopisje", ki se spogleduje z literarno umetnostjo in prinaša etnološko podobo navedenih krajev v tem stoletju.

Nekatere zgodbe so tudi splošno znane na Soriškem in celo po Gorenjskem, vendar so v tej knjigi dodeljene junakom le z enim lastnim ali domačim imenom, ki izhajajo iz soriških vasi. Deloma zato, ker so se zgodbe širile od ust do ust, imena konjskih gospodarjev in konj pa pozabila, pa tudi zato, da ne bo zamer.

Etika narodopisca mi je namreč prišepnila način, ki lahko upošteva dobro in slabo, nikogar ne ožigosa, pa vendar prinaša celovitost življenja in poskuša biti spomenik časa in izročila ter ostati tudi zanimivo branje sodobniku. Ker pa nastopijo nosilci zgodb z imeni in priimki ali domačimi vzdevki, pa gre za resnične osebe in posebnosti.

Jedro literarne preobleke so običajne in zanimive zgodbe, ki so se napletle okoli

konj pod Soriško planino, Lajnarjem, Ratitovcem in deloma v Bohinjskem kotu, saj so bili ti kraji vselej gospodarsko in konjerejsko-furmansko povezani. Delo vsebuje zgodbe, ki so nastajale ob rojstvu žrebet, ob nakupih konj, na paši, v domači negi in šoli, v hlevu in na poti, pri kovačih in padarjih, ob šegah in navadah, pri vsakdanjih opravilih in furanju, pa vse tja do zamenjave konj s traktorji.

Moram pa tudi zapisati, da se narodopisec običajno ne pogloblja v psihologijo ljudi, še manj živali. Občutenje konj in pokrajine si lastim deloma tudi z ljudmi omenjenih vasi, med katerimi živim predvsem v poletnih mesecih. Vendar pa poskušam beležiti različne odnose med konji in ljudmi in pri tem ohraniti raziskovalno indiferentnost.

V etnološki stroki sta bila konjereja in predvsem furmanstvo doslej precej prezrta. Slednje velja še posebej za odnos med človekom in živaljo, ki še nadalje ostaja povsem neraziskan. Je le-to manj vsečno raziskovalno področje ali preveč vsakdanje?

Muzealce je v sklopu ljudskih obrti zanimalo predvsem kovaštvo. Imamo pa imenitne etnološke razprave o ziljskem štehvanju pa o ljutomerskih kasaških dirkah, šentjernejskih konjerejih.

S pričujočimi zapisi se lotevam obravnavane izrazito moške dejavnosti našega podeželja. Prav zato kot ženska odkrivam druge plati soodvisnosti konjev in furmanov.

Leta 1988 je izšla drobna knjižica Aleksandra Videčnika, ljubiteljskega zapisovalca narodopisnih posebnosti v Savinjski dolini z naslovom "Furmani ob Savinji in Dreti", ki prinaša zanimiv opis furmanstva pri nas. Vendar se moški svet običajno ustavlja predvsem na tehničnih podrobnostih vozarjenja in konjske opreme, na zaslužku in različnih furmanskih ročnih spretnostih.

Moj uvod pa sega predvsem v odnose med ljudmi in živalmi ter njihove duše pa tudi v navade, šege, vraže in spoznanja ter resnične zgodovinske in krajevne dogodke.

Zgodbe prinašajo sporočila tudi ljubiteljem konj in vsem tistim, ki konje šele spoznavajo, zato imajo tudi pedagoški namen. Obveščajo o najverjetnejših odzivih konj na različna človekova ravnanja in govore o značajskih posebnostih konj, o katerih strokovni in narodopisni sestavki molčijo. Pripetljaji v zgodbah poročajo o razumnih in nespametnih odzivih ljudi in konj, ki se težko podrejšajo drug drugemu, o omejenem človekovem razumevanju živalskega sveta, o posledicah pozornega in nepozornega ravnanja s konji, ter opozarjajo tudi na edinstvenost vsakega bitja posebej.

In zakaj zgodbe? Zakaj ne narodopisni članki?

Zgodba oziroma življenje sestavljajo male posebnosti, enkratne, a nič manj pomembne. Znanstvenik življenje posplošuje, sintetizira, išče vzroke in posledice

pojavnost in običajne podrobnosti zanemari in celo hote prezre. Detajle opazi umetnik in opozarja nanje.

Življenje sestavljajo neponovljive posebnosti.

Vedno me je zanimalo prezrto. In odnosi med človekom in konjem sodijo tjakaj.

Zapisala sem se iskanju pozabljenega in neobičajnega. Tako v svojih glasbenih in etnoloških raziskavah kot tudi v umetniškem poustvarjanju in arhivskem oživiljanju slovenskega glasbenega izročila. Sem muzikologinja in etnologinja, ki združuje obe stroki tudi v etnomuzikološki interes. Plovem zdaj po eni, zdaj po drugi raziskovalni poti obeh omenjenih ved. In kot etnologinjo me zanimajo tudi konji. Zanimajo me nove poti znanosti, kjer se teorija in praksa dopolnjujeta in osmišljata in kjer raziskovalec nastopa angažirano: kot pisec, umetnik in pedagog.



Ilustracija v Slovenskih baladah in romancah (A. Koželj, 1912).

Mislím, da mora sodobni raziskovalec tudi nositi težo soodgovornosti za svet, v katerem živi. In če mi bo uspelo s to knjigo pripomoči k temu, da se bo konjem skozi zgodbe preteklosti in izkušnje prednikov prisluhnilo tenkočutneje in pri delu z njimi s pridom uporabilo izročilo, bo doseglo delo najbogatejši smisel.

Ni vedno lahko pisati s pedagoškimi, raziskovalnimi in umetniškimi hotenji hkrati. In ne verjamem, da bi mogli tovrstno pisanje strpati v kakršnokoli literarno zvrst. Pa tudi ni potrebno. To so preproste povesti o konjih in njihovih gospodarjih s selških in soriških poti.

V Sorici ni več konj. Zato me od tamkajšnjih ljudi ločuje in istočasno povezuje z njihovo preteklostjo skrb za naša konja Pepinija in Tinca, poleti edina konja v Sorici, ter naše skupno premagovanje soriških strmin, nekdanje vsakodnevno opravilo tukajšnjih furmanov.

Znanje o konjereji mi je širila tudi družina Ambrožič iz Ljubnega na Gorenjskem, vedenje o podkovstvu pa kovač Bukovnik iz Tupalič pri Preddvoru in kovač Jaka Kristan iz Zgornjega Otoka pri Radovljici, o sedlarstvu pa Franc Gladek iz Broda pri Ljubljani, ki se je šolal v Škofji Loki, nadalje knjige o konjereji in podkovstvu iz začetka tega stoletja ter sodobna strokovna literatura o reji in psihologiji konj.

Neprecenljiv vir zanimivih podatkov pa je Soriška župnijska kronika (SŽK), kamor je posebno skrbno zapisoval najpomembnejše dogodke v župniji in predvsem v času okoli prve svetovne vojne od leta 1913 do 1930 kaplan Janez Mikuž iz Ljubljane.

Starejše podatke pa je iz raznih virov v Kroniko prepisoval v l. 1930 župnik Jurij Karlin.

Spopadanje z jahalnimi in konjerejskimi veščinami ter ure in ure opazovanj tujih in domačih konj pa so mi bili najbogatejši učbeniki.

Povsod po Sloveniji se še najde kakšen ostareli furman, ki svojega konjskega tovariša po skupnih letih garanja ni mogel prodati ne prepustiti nemili usodi starosti in mesnice. Videla sem starce, ki jih zaradi tovrstnega zavezništva tepe palica revščine, vendar so ostali zadovoljni s skromnim življenjem ob toplini konjskega zavezništva. Še več pa je takih, ki konj ne morejo pozabiti.

Stari slovenski furman - ki bi mu lahko rekli kar Tone - zvečer, ko se zmračí, prinese v hlev majhen stolček, se usede poleg konja ali pred prazne jaslí in s konjem ali sam s seboj kramlja o minulih skrivnostih ...

Vsaj malo pokukajmo tudi vanje.

Prva pravljica ali iz mesta na vas

Namesto uvoda

Kadar se poleti umaknem iz Ljubljane v staro hišo visoko pod Soriško planino, vzamem s seboj sina Tina, konja Pepinija in Tinca in kup knjig, papirja, pisalni stroj...

Tinc in Pepini sta rjava lipicanca in prijazna konjiča. Starejšega Pepija kličemo tudi Pini, Pepini, Pepsi-Repsi... V našo kajžo je prišel, ko mu je bilo dve leti. Pravzaprav smo v njej praznovali njegov drugi rojstni dan. Takrat je že znal nekaj jezdnih veščin. In še predno je postal zanesljiv jezdni konj, že je nosil na hrbtu vso vaško otročad. Otroke je imel posebej rad in jih skrbno prenašal.

Pepini in dve leti mlajši Tinc sta edina konja v tej nekdanji živahni konjerejski in furmanski vasi. Vaškim otrokom sta prijetna družba, naš dom pa je z njima bogatejši. Delovni dan je vselej prilagojen opraviлом v hlevu, pohajkovanju s konji po okoliških hribih in vaseh.

Naša stara hiša ima pod eno streho prostora za ljudi in živali. Tak tip gradnje domov naj bi sodil v tirolsko izročilo. Med hlevom in "hišo", ki je glavni bivalni prostor, je le veža. In tako lahko ves dan prisluškujemo drug drugemu in po glasovih in zvokih razpoznavamo in ugibamo, kaj kdo dela. Spijo konji, grizejo jaslji in jim je dolgčas? Tolčejo z nogami, ker jih bole noge? Kličejo, ker so lačni?

In konji prisluškujejo korakom. kadar se po cesti približujem hlevu, me spoznajo po hoji in kličejo s hrzanjem.

Vsako leto se odpraviva tudi na Soriško planino. Na sedlo pritrdim konjski torbi s fotoaparatom, beležko in vrtnarskimi škarjami ter pričvrstim nanj nekaj vrvic, da z njimi povežem velike šopke zelišč, ki jih obesim na konjsko opravo. V letih, ko sine še ni hodil v šolo, sem ga ob jutrih ali poletnih večerih posadila za seboj na Pepijev hrbet in se odpravila po zdravilne zeli na planino. Vračali smo se vselej z velikimi šopi in Pepijevo sedlo je bilo okrašeno z rumenimi šentjanževkami, arniko, rmanom, meto ...Danes Tine že imenitno jaha in pohajkujeva z dvema konjema, z dvema bratoma: Pepinijem in Tincem. Vendar sem pričela nabirati gradivo o soriških konjih in pisati te zgodbe s Pepijevo pomočjo. On je zvezdnik te narodopisne akcije.

Tako opravljeni smo nekoč zavili na planino in se spotoma oglasili še pri pastirju Nandetu, ki je vrsto let prihajal semkaj v pastirsko službo s Primorskega. Običajno je prinesel s seboj tudi orglice, da se je kratkočasil v samotnih večerih. Pastir Nande je znal tako živo pripovedovati o svojih živalih, o njihovih vragolijah, muhah in težavah, navadah in posebnostih, da so se prigode, ki jih je pripovedoval, kar slikale pred očmi poslušalcev. In živo so me pričele zanimati tudi soriške pripovedi o konjih.

Mačke in psi so spremljevalci mojega življenja. Zadnja leta so me osvojili še konji. Ob prvem stiku z njimi se je predramila konjerejska in furmanska kri dedov in očetova ljubezen do konj je v hipu dobila krila. Konji so že rodove povezani z nami.

Stari oče je služil pri konjenici stare jugoslovanske vojske. Drugi stari oče je imel konja doma. Stari stric, brat moje stare mame, je bil zadnji celjski furman, ki je še pred nekaj leti vozil furmanski voz med avtomobili in motorji po celjskih ulicah.

Smer vožnje je v gneči nakazoval kar z roko. Imel je srečo, da se je njegov konj navadil na plehnate konjiče. Moj oče, sicer tudi športnik, je dirkal s konji in ima konje še danes nadvse rad. Moja mama zna najimenoitnejše od vsega narisati konja

Moja babica je umrla zaradi brce ustrahovanega in splašenega konja. No, je kaj čudnega, da so konji obnoreli tudi mene?

Čeprav me že dve desetletji zaposluje glasbeno izročilo naše dežele na prepihu kultur, vendar že od otroških dni nosim v sebi veliko željo, ki postaja tu in tam prav glasna: biti sopotnik živalim in jim pomagati v stiski, biti njihov zdravnik.

In otroška želja in poklic etnologa sta mi našpičila ušesa. In ker je imel tudi sine Tine vselej velika ušesa, ko sva poslušala zgodbe in prigode o soriških furmanskim konjih, sem pričela verjeti, da bi bilo prav, če te zgodbe zapišem, da zanje tako izve še kdo. Moja davna otroška želja se je v tej knjigi konjskih zgodb vsaj delno izpolnila.

Pepe ima rad ljudi. In naj sva v še tako hitrem drncu čez soriške grape in strmine, kadar zagleda človeka, se vselej hipoma ustavi. Počaka, da ga mimoidoči poboža. In če popotnik ne razume, kaj hoče, ga rahlo sune z gobcem in se nato sam podregne obenj.

In potem se zgodi čudo. Roke, ki so pred leti skrbele za konje, jih čistile, štriglale, hranile in pojile, zdrse po žametni konjski dlaki in odpro duše nekdanjim furmanom, konjerejcem, konjskim deklam in hlapcem.

Pa se prične! Navadno se usuje ploha spominov na nekdanje rejence, na skupne poti, nezgode, na žalostne in vesele pripetljaje.

"A veš", se začne. In s Pepijem poslušava.

Tako je minilo leto, dve. Potem so zvečer, ko sva se vrnila s pohajkovanja, pričeli nastajati zapiski vsega, kar sva slišala pri soriških kmetih, pastirjih. Minilo je pet let tudi načrtnega zbiranja zgodb in izročila.

Ure in ure sem prebila ob konjih, v hlevih ali na travnikih v prisluškovanju živalske govornice. In ko s konjem galopirava po soriških poteh in se meniva z rahlimi gibi nog in vajeti, konj prebira misli in neizgovorjena svarila, ki se nanašajo na prepreke na poti in voljo jezdeca ter me opozarja na svojo dušo in čut.

Moja najimenoitnejša informatorja in učiteljca sta bila naša konja Pepe in kasneje tudi mlajši brat Tinc. Spomnila sta me na mnoge podrobnosti, ki bi jih zagotovo sicer prezrla. Neštetokrat sem se med pisanjem odpravila na potep z enim od njiju in glej: s svojo npravjo, temperamentom, lahkotnostjo ali težavnostjo premagovanja različnih ovir, sta me opominjala na konjsko dušo in na odnos in zaveznitstvo med človekom in živaljo. Ali pa sta me, na primer spomnila na boleče izkušnje izpadanja

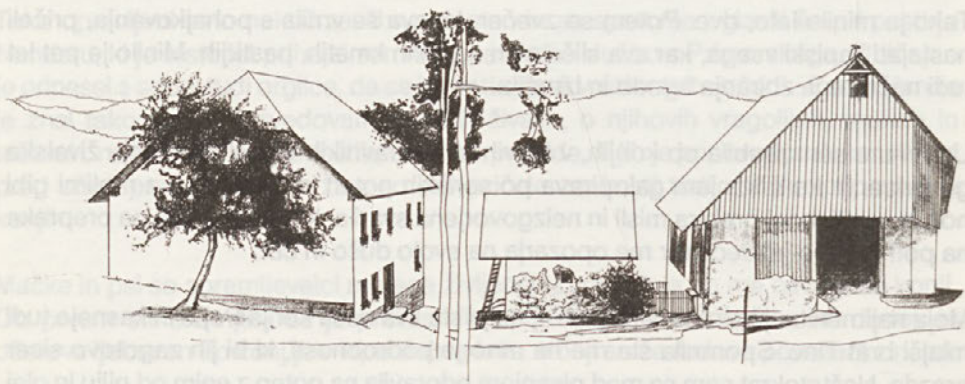
mlečnih zob, strahu in moči, neobgljenosti in težo svojeglavosti, bolezni, poguma in svojevrstnosti. Brez njiju teh zgodb ne bi bilo.

Po poklicu sem tudi etnolog, torej tudi raziskovalec življenja, preteklega in sedanjega. In naš konj Pepini je, kadar je z menoj, tudi v tej narodopisni službi. Tudi Tinc se uči te dejavnosti ob svojem velikem bratu.

In živali so še kako del človekovega vsakdana! Od tega, kaj in koliko vemo o njih, kako ravnamo z njimi in predvsem, kako jih razumemo, pa je odvisno, ali so nam v pogubo ali v pomoč. To se lahko prepričate tudi v teh zgodbah, ki jih je pisalo življenje pod Soriško planino in Ratitovcem.

Po soriških vaseh ni več konj. Tudi v Sorici je v 60 letih traktor začel poditi konje iz vasi. Za oba ni bilo prostora. Pred slabim desetletjem so na našem podeželju konje skoraj povsem zamenjali traktorji.

Furmane so izrinili tovornjaki. Iz pisane hlevske družčine se je moral umakniti močan in imeniten konj, marljiv delavec. Le furmani, ki minula leta konjskega družabništva, ko so skupaj služili vsakdanji kruh številnim družinam, konjem pa vsakdanjo merico sena, koruze in ovsu, še niso pozabili, so z menoj ob zvedavih vprašanjih obujali spomine.



Spodnja Sorica, skica iz arhiva Fak. za arhitekturo (R. Tratnik).

Sredi minulega stoletja je nastal prvi slovenski opis Sorice in Soričanov. Kaplan Andrej Likar, ki je menda učil Soričane kozolce delati, je leta 1895 spisal za "Koledarček slovenski" opis, ki se je ohranil tudi v soriški župnijski kroniki: "Na severozahodu kranjske vojvodine konec Selške doline, kakih pet ur hoda od Škofje Loke na Gorenjskem se pride ob rečici Sori pod hrib Počivalo ali Rošt. Vprek tega hriba se vije cesta z mnogimi krivinami semtertje, tako da čez pol ure se dospe verh počivala. Še nekoliko korakov tje na desno po verhu - in pred teboj se razprostira eden najlepših planinskih krajev na Kranjskem. Dolinice in doline, hribčki in gore, planine in gojzdi, senožeti in njive - samo ravnega nič - vse se lepo med seboj vrsti. Zadej vidiš visoko planino z lesovjem pokrito Jelovico, katera se raztegva od Kroke proti zahodu celo do Nemškega Rovta na Tolminskem, in ti, nevošljivka, zakriva romantični Bohinj in velikanski Triglav. Na desno kipi proti nebu goli Ratitovec, na levo rastlinarjem znana Črna Perst in pa visoki do verha s travo poraščeni Porezen, s katerega se ti dalječ po Talijanskem razgled odpira.

Ravno pred teboj pa so soriške vasi Zgornja in Spodnja Vas (Ober und Nieder Doerfle) s cerkvijo in farovžem. Zgornje in Spodnje Danje (Ober und Nieder Hneben), Zabrdno (Hinter'm Eck), Ravne (Ebehein) in pa Torka, ktere po hribih nastavljene, med gozdi, njivami in pašniki so ti vzor pravega planinskega kraja."

Visoko pod Ratitovcem ležijo torej Spodnje in Zgornje Danje, Zabrdno in Torka, ki sodijo med najvišje ležeče vasi na Slovenskem, saj so čez 1100 m visoko.

Povest pravi, da je tu živel bogat kmet, ki je imel dva sinova. Nekega dne se je odločil, da jima bo posest razdelil. Poklical ju je k sebi, pokazal s prstom na griče in slemena in rekel: "Das ist deine und das ist deine!". Po slovensko: "To je tvoje in to je tvoje!"

Iz besede tvoje ali deine je nastalo ime naselbine "Dajne, ali knjižno Danje.

Tako naj bi dobili ime vasi Spodnje in Zgornje Danje; spodnje pod vrhom Tanderškofel in nasproti ležečega gozdnega Gožija, Zgornje Danje pa pod planino Jirn, po starem Hirn.

Zapisi in pripovedke iz soriških vasi pravijo, da so te kraje pred sedmimi stoletji poseljevali Tiroinci, ki so našli tu podobne griče, podobno podnebje in vetrove, kot so jih imeli doma ob izviru Drave na Tirolskem v okolici Innichena.

Ne ve se zagotovo, čemu so prišli v te kraje. Kaplan Likar piše, da so Soričanje in 'Nemško Rovtarji' na Tolminskem, ki so prišli semkaj že v 13. stoletju, enega rodu in pa iz enega kraja doma, kar priča enakost jezika in pa enakost priimkov. Oboji naj bi bili podložni oglejskemu patriarhu v Vidmu in ob vojski so mu morali varovati tolminski grad, davkov pa jim ni bilo potrebno plačevati. Davčarji in Porezanje, soriški sosedje, pa so se spuntali, ker so morali plačevati davke ali porez in so zato dobili ime Davčarji in Porezanje.

Ustno izročilo tudi pravi, piše kaplan, da "so se njih pradedje v neki vojski junaško

bili za rimsko-nemškega cesarja, ki jim je potem, poplačati njih hrabrost, te kraje v last dal." Tako vedo povedati nekateri še danes. Drugi pravijo, da so v te kraje naselili tirolske puntarje oz. kaznjence.

Najprej naj bi sem prišlo le osem mož, pravijo. Splezali naj bi na košato lipo na Gosarjevem piglu in preizkusili veter. Tirolcem so vetrovi ugajali. Presodili so, da prinašajo zemlji rodovitnost. Tako so tu ostali. Lipo so posekali in iz nje naredili mizo, ki so jo potomci hranili vse do tega stoletja, pravi izročilo. Ob njej so modrovali. Z Ratitovca pridirva v te kraje gorenjc, pravijo ljudje danes, in prinaša lepo in sveže vreme, iz južne smeri zapiha južni veter j'h, ki prinaša dež in močo, iz grape in doline pa mrzel krivc. Skozi Baško grapo se pripodi še burja in pozimi dela velike snežne zamete, spomladi pa šiba drevesa in hiše.

Hiše so postavili v zavetrne grape. Kadar so se pripodili vetrovi, so lahko lesene hiše, ki so stale v gručah, lažje kljubovale njihovim močem.

Prvi naseljenci so zatem, ko so si ogledali novo izbrano domovanje, odšli na Tirolsko po svoje družine in so s seboj pripeljali v te kraje tudi živino. Verjetno tudi konje, ki so jim bili v pomoč pri selitvi, pri oranju, spravljanju lesa v dolino in trebljenju zaraščениh pobočij. Do danes pa je ostalo nekaj iz roda v rod prenešenega znanja, iz nemških besed izpeljanih imen za ljudi, živali, orodje, opremo, pripomočke, okoliške hribe in pobočja.

Tudi v krajih nekdanje Kranjske in Štajerske še danes uporabljajo za konjsko opremo in vozove ter povelja večinoma izpeljanke nemških besed.

Preostalo pa je tudi nekaj šeg in verovanj. Z njimi se bomo srečali v sledečih zgodbah.

Kaplan Andrej piše, da je njih jezik "nemški tirolskega narečja", ki pa se vse bolj izgublja, ker so jim Slovenci od vseh strani sosedje. Med seboj govore v svojem dialektu, v cerkvi pa slovensko, včasih prav okorno in smešno. Vendar pa naj bi bila soriška nemščina mnogo bolj podobna pravi nemščini kot pa kočevščina. Takole je zapisal soriški Očenaš: "Fouter unser, pišt me Himel, hajling žaj Dajn Noume, kim č urž dajn Kimingrajh, Dajn Bile gešik, bi me Himel, avžov auf der Bertl. Gib unž hajt unžeroltougige Prot, fergib unž unžere šulden, ažov bir ferloušen unžern šelmanen, fir unž net di Feržuheng, žondern laže unž fom Anzgen. Oumen. Kar pomeni: "Vater unser bist im Himmel, heilig sei Dein Name, komm zu uns Dein Koenigreich, Dein Wille geschehe, wie im Himmel, also auf der Welt. Gib uns Heute unser taegliches Brot, vergib uns unsere Schulden, also wir vergeben unseren Schuldigern, fuehre uns nicht in Versuchung, sondern erloese uns vom Argen. Amen."

Kakor pa ni Soričana, ki bi nemški govoriti ne znal, tako govori tudi vsakdo po slovenski, vendar nekateri silno okorno in neokretno. Soričani ne nosijo, ne vozijo, temuč zmiraj le peljejo, nesejo, itd. Včasih povedo tudi ktero prav narobe in

smešno, kakor tisti Soričan, ki je slišal, da pravimo piru po slovenski vol (ol) in je prišel v krčmo, ter vsedši se za mizo ukaže prinesiti poljč - bika."

Ljudje so govorili po nemško do druge vojne in vsako leto romali v rodni Innichen ob izviru Drave. Tam so darovali veliko svečo in upali, da jim bo dar prinesel blagostanje in obvaroval polje. Po vojni so jim rodno narečje prepovedali.

Po rečici Sorici so priseljenci prevzeli ime in naselbino imenovali Sorica (nemško Zourica). Mnogo svojih in zanimivih besed so nadedli gričem, pobočjem, hišam, orodju, skratka vsemu, s čimer so živeli. Kjer so nemško govoreči Tirolci prihajali v stik s Slovenci, so pričeli spreminjati svoj jezik in sprejemati tudi slovenskega, Slovenci pa nemškega. Za Tirolci pa so prišli semkaj za kruhom še Tolminci in Furlani.

Vas Sorica leži visoko pod Soriško planino ob vznožju vrhov Dravha in Lajnarja. Na oni strani Davče in Selške doline se dviguje Blegoš, pogled na Porezen pa zastira Hoč.

Soriška planina, ta snežni raj smučarjev, ima dolgo v pomlad še obilo snega, včasih pa je celo edino smučišče daleč naokoli, ki ga premore! Toda poleti je ta ista planina od junija do septembra en sam velik pašnik. Vsako leto se tedaj tam pase okoli 40 do 50 krav. Včasih pa je imel pastir Nande, ki je umrl pred letom dni, v svoji čredi tudi osle. Tam, kjer je stan, pravi, je že Primorska! Cesta je meja z Gorenjsko. Tako pravi staro ljudsko pravo. Kadar se pripeljete z avtomobili in avtobusi na soriško smučišče, pustite vozila na Gorenjskem, smučate pa na Primorskem. Ali pa: s smučišča odidete po malico v avtomobile čez cesto na Gorenjsko. In krave se sprehajajo z Gorenjske na Primorsko in obratno. Torej ni čudno, da se tu pase živina iz gorenjskih in primorskih vasi.

Po drugi vojni je bila Sorica obmejna vas. Nekaj časa je pripadala Italiji, nekaj časa stari Jugoslaviji. Tako so se na soriškem območju mešale tri evropske kulture : nemška, (tirolska), slovenska in italijanska. Soriške vasi razmejujejo kranjsko (Gorenjsko) in Primorsko.

"Žive se Soričani od kmetijstva, še bolj od živinoreje. Njih zemljišča niso ravno velika in prostrana, in ker je samo enkrat setev, tudi ne pridelajo toliko, da bi celo leto s temi pridelki izhajali. Kolikor jim pa pri kmetijstvu premalo hodi, si pa pridobivajo s skrbno živinorejo. Ker imajo lepe senožeti doma in po planinah v Jelovici, in pa neprecenljive pašnike doma in po Poreznu, zato lahko gleštajo veliko živine, ... Konje, kar je skoraj čudo v teh goratih krajih, imajo težke, rejene in lepega, velicega plemena. Vozijo z njimi po tako gerdih in stermih potih, da videti to, človeka groza obhaja, in vendar tako varno in lahko, da se nikoli ne sliši od kake nesreče. Govejo živino imajo srednjega plemena, in posebno voli so tako rejeni, da so okrogli kakor sodčiki ... Le škoda, da vole še zmeraj za rogove vpregajo. Vse prigovarjanje, naj bi to opustili in se jarmov posluževali, je bob ob steno. Iz kravjega in nekoliko tudi iz kozjega mleka delajo maslo za dom in pa za kupčijo, ktere

vsako leto na cente in cente v Gorico in Terst spečajo: iz skute pa si napravljajo še nekaki sir, ktereга tudi vsako leto veliko prodajo. Ovce si špogajo samo zavolj volne, iz katere delajo sukno za domačo, vsakdanjo obleko," piše kaplan Andrej Likar.

Danes Soričani kmetujejo in hodijo "na šiht" v tovarne v (Selško) dolino. V opisu našega kaplana preberemo, da so Soričanje čvrsti korenjaki in bolj velikanom podobni. Ženijo se najraje med seboj, ker sosednje Slovence, kdo ve zakaj, postrani gledajo in s tujci niso vedno vljudni.

Marsikatero dete iz takih zakonov je prišlo na svet pohabljeno ali zaostalo. Soričani so pošteni, pravi kaplan, "natančni, vdani in zvesti, pa varčni, tudi sramežljivi. Hitro pa se jim zamrejš, ako jih četudi po pravici grajaš. Iz Jelovice pa naj bi mladeniči, ki tam drvarijo, prinesli domov marsikatero napako in nepoštenost". In tudi novosti iz dežele Kranjske.

Tudi v Sorici je traktor pregal vse konje iz vasi. Ko smo leta 1978 prišli v kajžo sredi vasi, konj tu ni bilo več. Pred nekaj leti je odšel zadnji.



Spodnje Danje, skica iz arhiva Fak. za arhitekturo (M. Kavčič).

"na ših" - na delo
 Črna Perst - Črna Prst, gorski vrh pri Kobli (1844m)
 Altemaver - 1678m visok ratitovski vrh
 Blegoš - vzpetina (vrh 1562m) nad Poljansko dolino
 Burja - močan veter, ki pridivja preko Baške grape s Primorske in pozimi dela snežne zamete
 Davča - Sorici nasproti ležeče pobočje oziroma tudi razpotegnjena vas (do 1105m visoko)
 Dravh - 1549m visok vrh nad Sorico
 gleštati - rediti, skrbeti za živino
 Goželj - 965m visok hrib na južni strani Spodnjih Danj
 gorenc - veter, ki piha s severne stani Sorice in prinaša sveže in lepo vreme
 Gosarjev Pigl - vas na koncu Selške doline na nadmorski višini 820 - 880m
 Hinter'm Eck - Zabrd - na nadmorski višini 1140m visoko ležeča vas pod Ratitovcem
 Hoč - vzpetina (vrh 1514m) nad Podbrdom oz. Baško grapo
 Innichen - mesto na Tirolskem ob izviru Drave
 j'h - (juh) veter, ki piha z južne soriške stani in prinaša dež
 Jelovica - prostrana gozdna planota med Kropo, Radovljico, Bohinjsko Sotesko, Dražgošami in Dajnarso planino (1000 - 1300 m), kjer so okoličani sekali les.
 Jirn - planina nad Zgornjimi Danjami, kjer so še nekaj desetletij po drugi svetovni vojni pasli konje in govedo ; po starem Hirn (1400-1500m)
 krivc - mrzel veter, ki piha iz doline
 Lajnar - 1547m visok vrh nad Sorico
 Nemški Rovt - vas na bohinjski strani Soriške planine
 Nieder Hneben - Zgornje Danje - na nadmorski višini 1080m ležeča vas pod Ratitovcem
 Ober Hneben - Spodnje Danje - na nadmorski višini 890m ležeča vas pod Ratitovcem
 porez - davki
 Porezen - hrib ob cesti med Selško dolino in Baško grapo, kjer so prostrani pašniki (1630m)
 Rakitovec - gorato pobočje Ratitovec (1678m)
 Ravne (Ebenhein) - vas pod Ratitovcem na nadmorski višini 1000m
 Rošt (Počivalo) - hrib, sedlo pred Sorico (815 m)
 Rošt (Počivalo) - grič v Spodnji Sorici ; tako se imenuje še danes
 Soriška palnina - planina nad Sorico, ki razmejuje soriške in bohinjske vasi (1300m)
 Sorica - vas na koncu Selške doline na nadmorski višini 820 - 880 m
 Tanderškofel - po izvoru tirolsko ime za 1322m visok vrh nad Spodnjimi Danjami
 Torka - na nadmorski višini 1175m visoko ležeča vas pod Ratitovcem
 vol (ol) - pivo

"KRŠKI" ROMI IMAJO NEUREJEN ZUNANJI VIDEZ

VANJA HUZZAN

POVZETEK

Pričujoč prispevek je okrnjen povzetek seminarske naloge¹. Osnovna vprašanja te naloge so bila problemi prilagajanja etnične skupine Romov, ki živijo v okolici Krškega, na obrobju agrarnega sveta, v bližini smetišč.

GIPSIES FROM KRŠKO LOOK UNTIDY

The present paper is a short summary of a seminary work. It deals with problems of an adaptation of Gipsies and an acceptance of them by Slovenes near Krško town. The central part of the paper presents a story of Ivan, a Gipsy, who hardly succeeded to move his family away from Gipsy's camp. He couldn't find a place to live, because he is a Gipsy. The story of Ivan illuminated problems related with the pre-mentioned adaptation and the acceptance.

Prilagajanje Romov na drugačen način življenja je tesno povezano s problemom sprejemanja te etnične skupine v določeno okolje. Odnos med obema pojavoma je bil predmet najinega seminarja.

Terensko delo zajema poglavitni del študije. Teden dni sva skupaj s študenti Pedagoške fakultete bivali v romskem naselju Kerinov grm, kjer sva opazovali vsakdanje življenje romskih družin. Obiskovali sva romsko družino K., ki sva jo obravnavali kot ekspertno družino. Ga. Z. L., ki dela v Centru za socialno delo v Krškem, nama je posredovala dragocene podatke predvsem na podlagi ustnega pričevanja. Upoštevali sva tudi razna poročila Centra za socialno delo Krško, ki govorijo o reševanju romske problematike, dokumentacijo, ki obravnava stanovanjski problem Ivana K., radijski intervju s takratnim članom IS in podpredsednikom komiteja za družbene dejavnosti skupščine občine Krško, g. D. S., radijski intervju z direktorico Centra za socialno delo v Krškem, ga. O. G.

Za metodo dela sva si izbrali narativni intervju, ki je sestavni del kvalitativnega raziskovanja. Za ekspertno družino sva si izbrali družino, ki se je uspela preseliti iz Kerinovega grma v vas Spodnji Stari grad, torej iz romskega naselja v neromsko naselje. Kriteriji za izbiro družine so bili odvisni od najinega zanimanja, ki je v tej nalogi opredeljeno kot predmet raziskovanja: stanovanjski problem Roma Ivana K. je najbolje osvetlil problem prilagajanja Romov na novo okolje in problem sprejemanja Romov v novo okolje.

Narativni intervju sva želeli posneti z Romom Ivanom K., vendar Ivan ni bil pripravljen sodelovati. Njegovi odgovori so bili: nimam časa, vidita, da sem zaposlen itd. Zaslutili sva dve možnosti:

- Ivan nama želi povedati, da je zaposlen, ne pa tako kot drugi Romi, ki ne delajo. S takim ravnanjem postane Ivan drugačen od ostalih Romov. To pa je tisto, za kar si ves čas prizadeva in je zanj najpomembnejše.

- Ivan se ne želi pogovarjati z nama, ker nama ne zaupa. Pozneje sva ugotovili, da se ljudi boji, da zaupa le redkim. Odklanja vsak pogovor, vsako sodelovanje, za katerega misli, da bi se preveč izpostavil. Ivan ima zelo slabe izkušnje z vaščani iz Viher, Mrtvic in Spodnjega Starega gradu ter nasploh z večino Neromov. Vsak Rom, ki stopa skozi vrata v neromski svet in želi na drugi strani ostati, ni zaželen in tega se tudi zaveda. Prav zato skušajo Romi v takih situacijah prikriti svojo etnično pripadnost z zamenjavo priimka, z molkom, s ponižnostjo:

*"Eden me je prosil, da sem mu neke sohe vozil iz Golega, eden me je prosil, da pesek, pa nisem nič računal, še nafto ne, pa so hoteli mi plačat, ne, samo, da bomo dobri sosedje."*²

Ivan bi naredil vse, da bi ga v vasi, v kateri živi sedaj, sprejeli kot človeka. Ga. L. je pripovedovala:

*"Ja, jaz sem rekla: 'Tako, Ivan, ti vseeno imaš to svojo identiteto,' on pa je rekel, 'Gospa, kaj pa to meni pomaga, to samo škodi, meni to samo škodi.'"*³

Nesporazumom se Romi izogibajo s tveganjem, da sploh ne bodo razumljeni, saj jih redkokdo dejansko posluša. Zdi se, da je to eden izmed razlogov, da se je Ivan v času najinega bivanja v Kerinovem grmu, pogreznil v molk.

Biografski princip nama je v Ivanovem primeru spodletel, vendar je bila njegova žena Štefka pripravljena sodelovati z nama in posneli sva zanimiv razgovor.



Pogled na novogradnjo romske stanovanjske hiše (foto: V. Huzjan).

Ivanova zgodba

Skoraj pravilo je, da Rom, ki se naveliča ciganskega življenja in želi svoji družini urediti dom, naleti na (milo rečeno) težave. Takim težavam se ni mogel izogniti niti Ivan.

Sam pravi:

*"Osem otrok imam in težko sem jih gledal, kako so morali shajati brez elektrike in vode, pa sem sklenil, da se preselimo."*⁴

Kupil je parcelo med Mrtvicami in Vihrami, za katero mu prodajalec ni povedal, da ni opredeljena kot zazidalna površina. Postavil si je leseno barako in sosed V. P. (takratni predsednik KS) mu je dejal, da bo ponoči gorelo. Seveda zjutraj brunarice ni bilo več. Kdo jo je požgal, ni bilo nikoli ugotovljeno. Kasneje so mu vaščani "svetovali" naj si na parceli zgradi trdno hišo. Ivan je kmalu za tem res začel graditi dom za svojo družino in ko je neko jutro prišel na svoje gradbišče, je bilo vse porušeno. Ta parcela ni bila opredeljena za gradnjo, zato si tudi ni mogel pridobiti ustreznega dovoljenja na občini, čeprav si je ves čas zanj prizadeval. Dalje pripoveduje Ivan sam:

*"Potem sem postavil kozolec, ker so mi rekli, da kozolec lahko stoji na takem kraju. Pa so privezali kozolec na traktor in ga podrli."*⁵

Potem, ko Ivan nikakor ni uspel pridobiti ustrezne lokacije za ureditev bivalnih pogojev svoji družini, je vse prihranke vložil v premičnine, kar je bila v času inflacije, dobra naložba. Kupil si je traktor, osebni avto Jugo in kombi za prevoz romskih otrok v šolo. Kasneje je na tej njivi posadil krompir in posejal koruzo.

To je bila Ivanova prva grenka izkušnja v odnosu z vaščani ("civilni", kot pravijo Romi) na poti v človeku primerno okolje.

Aprila leta 1990 je bilo ob mednarodnem dnevu Romov v Murski Soboti srečanje Romov iz Slovenije. Ob tej priložnosti je potekala tudi okrogla miza o problematiki Romov, na katero je bila povabljena tudi občina Krško. Delegacijo iz Krškega je spremljal tudi Ivan. Srečanje z življenjem v romski vasi Pušča v Prekmurju, ki so ga del lahko okusili vsi udeleženci okrogle mize, je Ivana presenetilo in pretreslo. Z. L., ki je bila z Ivanom skupaj v Pušči kot predstavnica Centra za socialno delo Krško, je pripovedovala:

*"No in ko smo šli domov, on je bil čisto tak, ne, ves je bil pretresen: kako je to fajn, kako bi on, on bi šel kar tja živeti, on bi kar nekaj, kako bi on lahko zdaj prišel, da bi on tudi tam si hišo naredil ali pa da bi tukaj, da bi nekje hišo naredil in tako."*⁶

Pušča pomeni v Ivanovem življenju prelom. Želja je tokrat prerasla v trdno odločitev, da se bo izselil iz Kerinovega grma in si postavil hišo za svojo družino.

Kmalu po srečanju v Murski Soboti je Ivan spoznal na Mrtvicah možakarja, ki mu je dejal, da je dedič zapuščine po nekem umrlem I. K. in da mu te nepremičnine

proda. Ivan je prosil Center za socialno delo (ga. Z. L.) za pomoč pri ureditvi potrebnih podatkov in pri urejanju pravnih zadev. Ga. L. je bila pripravljena pomagati. V mesecu aprilu 1990 je Ivan sklenil Dogovor s petimi dediči, s katerim so se le-ti obvezali, da bodo po pravnomočnosti sklepa o dedovanju oz. po ureditvi zemljiške knjige, na podlagi sklepa o dedovanju prodali nepremičnine njemu, da bi si uredil ustrezne bivalne prostore za svojo družino. Vseh pet dedičev je Dogovor podpisalo in potrdilo prejem are (takrat) 1.000,00 din. O tem, kar se je dogajalo potem, je pripovedovala ga. L.:

*"Ena od dedinj, ki je bila tam doma, ne, ki je pa vedela, da je to K. Ivan, Cigan, je rekla: 'Cigani tam ne bodo!' In se je začelo, je ona vse spuntala, potem je še vas to zvedela, potem je še vas nastopila in je bilo konec."*⁷

Vendar sta se po izdaji sklepa o dedovanju dve dedinji odločili, da mu podarita vsaka svoj solastniški delež do ene dvajsetine iz usmiljenja zaradi njegovih izredno slabih pogojev za življenje. Darilna pogodba je bila podpisana na sodišču v Kranju, kjer dedinji bivata. Na podlagi te Darilne pogodbe je postal Ivan lastnik dveh dvajsetin, a Dogovora o prodaji ostalih deležev ni mogel dobiti.

Ivan je s pomočjo Centra za socialno delo dal oceniti vrednost predmetnih nepremičnin. Cenilca kmetijske in gradbene stroke sta premoženje ocenila. Na osnovi ocenjene vrednosti je bila sestavljena ponudba za prodajo s prodajnimi pogoji na predpisanem obrazcu za izobešanje na Krajevnem uradu Leskovec. V začetku avgusta 1990 je Ivan obiskal vse dediče, ki so z njim podpisali dogovor, da mu bodo premoženje prodali in za to sprejeli tudi aro, vendar sedaj ponudbe o prodaji premoženja niso hoteli podpisati. Ga. L. pripoveduje:

"Jaz sem tudi iz tiste vasi doma, veste, in ko je ena od teh dedinj njemu to aro vzela, ne, in sem jaz rekla njej: 'Zakaj mu zdaj ne prodaš, zakaj?' Mene je to zdaj zanimalo. Je rekla: 'Veš kaj, on je prišel en dan lepo oblečen, eden je prišel lepo oblečen, belega jugota je imel, je prijazno prišel in je rekel, če bi jaz to njemu prodala, da bi bil on interesent, da bi si tam gradil', je rekla, 'veš, da jaz nisem imela nič proti, zelo vljuden je bil, zelo fajn je zgedal in meni tisto tako nič ne pomeni in seveda jaz sem mu to podpisala in 1.000 din sem vzela', je rekla, 'veš potem od drugih pa zvem, da je to Cigan, zdaj si pa ti misli!'"⁸

Večina mu še do danes ni vrnila denarja, svoje deleže od nepremičnin pa so podarili sosedu s podpisom darilne pogodbe na sodišču v Brežicah.

Kasneje je prišlo do naključnega srečanja med vaščani Mrtvic in Ivanom. Kaj je o tem srečanju povedala Z. L. navajam dobesedno zato, ker primer lepo osvetljuje konfliktno situacijo med Romi in okolico:

"... imeli smo celo vojno na Mrtvicah, kako so se branili, da bi on prišel, mene so tako napadli, ker sem tam blizu doma, ne, tako čisto osebno. No, enkrat so bili tukaj, to sem vama hotela povedati, takrat pa je Ivan slučajno prišel, sem pa kar rekla, zraven se vsedi, pa ti naj povejo, zdaj, ne, takole v obraz, kaj je sedaj to, da te nočejo in to. In je potem on sam rekel: 'Kaj sem jaz vam naredil? Povejte, če mi lahko samo eno stvar očitate, da sem kdaj kaj naredil komu.' 'Ja,' so rekli, 'tebi ne,

tebi nič ne očitamo in ti tudi ne moremo, ampak drugim, drugi bi se k tebi naselili, namesto v Kerinovem grmu in potem bi mi imeli vse Cigane v Mrtvicah in potem bi vi tiste crknjene živali pripeljali in bi nam živina poginila, pa tako, ker vi jeste take crkotine, pa živite kot kukavice,' tako so mu rekli tukaj v obraz, ne, kot če bi jaz zdaj vama tako rekla. On je bil kar solzen: 'Meni že dolgo ni treba več crkotine jesti, veste, že dolgo več ne.' In je rekel: 'Slabše živijo naši kot kukavice in jaz z njimi, slabše kot kukavice živimo, a kako naj mi, če vi nas ne pustite, ne pustite nas ven, kako naj mi začnemo drugače živeti?' Mislim, te prizadane, so bili žaljivi, grobi."⁹

Ivan tudi drugič ni uspel v nameri, da bi se izselil iz Kerinovega grma. Kamorkoli se je želel nastaniti je naletel na odpor okoliških ljudi. Spremenil je tudi priimek. Prej se je pisal Brajdič, tako kot večina Romov v krški občini. Sam pravi:
"Pa ko sem jaz rekel, da se pišem Brajdič, kamorkoli sem prišel, se več nobeden ni hotel pogovarjati z mano."¹⁰

Želja po spremembi priimka postane razumljiva: preimenovanje pomeni odmik od identifikacije z romskim rododom.

Februarja 1991 pa je Ivanu uspelo kupiti hišico v Spodnjem Starem gradu, kjer danes živi s svojo družino. Vse pravne zadeve mu je pomagala urediti ga. L. privatno. Toda kaj se je potem dogajalo? Ko se je Ivan z družino vselil v hišo, so mu sosedge grozili, da ga bodo pretepli. Poleg tega je bila ga. L. poklicana na sestanek KS Dolenja vas (Spodnji Stari grad spada pod KS Dolenja vas), da *"bi razčistili nakup hiše K. - P."*¹¹ Ga. L. je g. J. S. odgovorila:

"Če pa mislite,' sem rekla, 'da imam jaz to funkcijo, da se bom zagovarjala, ker sem nekomu pomagala pri vseh teh papirjih ali pa, da bi še celo sodelovala, da bi nekoga linčali zato, ker si je dovolil kupit s svojimi prihranki neko premoženje,' ne, sem mu tako povedala, 'potem jaz to odklanjam in ne grem.' In nisem šla."¹²

Zbor krajanov KS Dolenja vas je seveda bil. Najbolj glasen je bil g. J. S., delegat v občinski skupščini Krško:

"V zadnjem času pa smo priča celo, skoraj bi lahko tako rekli, zaroti s strani občinskih organov in služb, ali če hočete konkretno, s strani Centra za socialno delo, ki nam je za nameček, k smetišču namreč, v naselje Spodnji Stari grad dobesedno naselil še romsko družino."¹³

G. J. S. je želel reči: poleg sanitarne deponije (svinjarije), smo dobili še Rome (svinjarijo). Ta (interpretirana) izjava nam dokazuje, da so predsodki o Romih in njihovem življenju, v katere slepo verujejo vaščani iz okolice Krškega, močno zakoreninjeni. Ti stereotipi vodijo tudi mišljenje ljudi, ki so odgovorni za razvoj naselja. Primer tega je dejstvo, da Ivan še vedno nima priključene elektrike.

V občini Krško so se odločili, da bodo elektrificirali vsa gospodinjstva, ki še nimajo elektrike. Dogovorili so se za tri partitne deleže: tretjino sredstev da občan sam, tretjino da občina in tretjino da Elektro. Tudi Ivan je na občino in Elektro naslovil prošnjo za pomoč pri financiranju izdelave zunanjega električnega priključka. Po

prejemu predračuna, ki mu ga je poslalo Elektro, je Ivan proti koncu zime, ko je bila zemlja še zmrznjena, sam opravil vsa zemeljska dela, ki so potrebna za priključitev elektrike in plačal več kot tretjino (44%) od celotne vrednosti. Tretjino je prispevalo tudi Elektro, le občina Krško še do danes ni plačala potrebnega ostanka.

V družinski skupnosti Ivana je poleg staršev še osem otrok v starosti od treh do štirinajst let. Ivan svojo družino preživlja sam s priložnostnimi deli (zbiranje odpadnih surovin), zadnji dve leti pa opravlja prevoz romskih otrok v OŠ Leskovec, kjer sta dva romska razreda. Zjutraj otroke zbere po naseljih in poskrbi, da pridejo v šolo. Obisk romskih šoloobveznih otrok se je na ta način povečal.

Ivanova družina nazaj v Kerinov grm več ne more:

"Oni živijo tako kot divji zajci, mi z njimi nikoli več in tako živet ne moremo,"¹⁴

prav tako pa se ji vrata v drugačen svet počasi odpirajo. Vemo pa, da je nadaljnji razvoj (Ivanovih) otrok odvisen od tega, v kakšnem okolju bodo živeli in kakšne pogoje bodo imeli zagotovljene za vstop v življenje. Družba ostaja (tako kot občina Krško ob problemu električnega priključka) nema.

Ivanova zgodba je samo ena od manifestacij odnosa med Romom in Neromom v Krškem, ki kaže na širši družbeni in etnični konflikt, ki obstaja v občini Krško. Ga. L. meni:

"Ljudje nočejo, da bi Romi spremenili svoje okolje pod nobenimi pogoji, tudi pod pogojem najbrž, da bi tisti Kerinov grm tak ostal kot je, čeprav se jim zdi, da jim Romi škodo delajo; kar jim tudi res. In zato se to drugače sanirati, kot da bi Rome uredili, ne da. Jaz ne vem, mogoče mislijo ljudje, da je to manjše zlo, kot to, da bi jih imeli med sabo."¹⁵

Manjše zlo je, če Rom krade pridelke, kot če živi skupaj z domačini v vasi, vendar so gotovo temeljni razlogi za obstoj takih predsodkov v Krškem, ekonomski. Zdi se, da je kraja poljščin resnično eden izmed pglavitnih vzrokov konflikta med Romi in sosesko. Kradejo pa navadno tisti, ki pripadajo družbenim skupinam, ki so materialno, duhovno in moralno diskriminirane. Dr. Šiftar piše:

"Na splošno je osvojeno pojmovanje, da je kriminaliteta poseben družbeno pogojen fenomen, ki izvira iz določene družbene strukture in ima tudi svoje zakonitosti. In zaradi tega ni mogoče razumeti tega pojava, če ne izhajamo iz življenskih razmer, ki oblikujejo človekovo zavest, njegovo pojmovanje samega sebe in vsega, kar ga obdaja, kar ga torej oblikuje takšnega, kakšen je."¹⁶

Pomembno za identiteto okolja, o katerem ves čas pišem, je sobivanje dveh etničnih skupin. Problemi, ki se pojavljajo s tem v zvezi, povzročajo obojestransko obtoževanja in splošen odpor. Romi, ki so v manjšini, so vedno bolj potisnjeni v težavne probleme, ki izhajajo iz diskriminacije in neenakosti ter vodijo v zgubljanje etnične identitete. V krški občini so prisotni pojavi diskriminacije Romov predvsem v zvezi z naseljevanjem. Prizadevajo jih tudi procesi asimilacije, razseljevanja in mnogi drugi socialni problemi.

Možnosti pripadnikov etnične manjšine so omejene. Zaradi etničnih značilnosti, pridobljenih z rojstvom, se znajdejo pripadniki etnične manjšine v depriviligiranem položaju do pripadnikov etnične večine.

Čim večje so razlike (predvsem ekonomske) med obema svetovoma, tem več je problemov. Pogoste so posredno izražene enostranske zahteve naj se Romi spremenijo, poboljšajo, popravijo, skratka, da postanejo Neromi.

Sodbo Krčanov o Romih bi lahko imenovala etnocentrično. Eden izmed osnovnih vzrokov že omenjenega konflikta je gotovo tudi dejstvo, da Slovenci gledajo na življenje Romov z očmi lastnih kulturnih vrednot. Občutek večvrednosti Krčanov je povezan s podcenjevanjem Ciganov. Podcenjevanje je posledica posebnega načina življenja Romov, ki moti okolico, saj ta živi bistveno drugačno življenje. Gre za odpor do drugačnosti.

Prav zato, ker predsodke spremljajo intenzivna čustva (v našem primeru najpogosteje sovraštvo in posmeh), se težko spreminjajo. Etnični predsodek se razvije prek vnaprej ustvarjenega, navadno negativnega skupinskega mnenja, ki se prenaša iz roda v rod. Predsodke ponavadi opravičujejo sodbe, ki so neutemeljene, saj vaščani nimajo veliko osebnih stikov z Romi. Posledica predsodkov je visoka stopnja distanciranosti med obema skupinama: ker v mestu in soseski Romi niso zaželeni, se zadržujejo v svojih naseljih.

Na istem prostoru živimo Slovenci in Romi, zato je pomembno, da spoznamo resničnost in jo dovolj razumljivo razložimo, kajti to nam navadno pomaga, da se spremenimo.

Opombe

1. Grom, Huzjan, Ugotavljanje odnosa med Romi in Slovenci v občini Krško na primeru Ivanovega stanovanjskega problema, 2. seminarska naloga, 1992
2. Zapiski avtorice teksta iz naključnih pogovorov z g. Ivanom K., op. cit.
3. Intervju z ga. Z. L., op. cit.
4. Zapiski avtorice teksta iz naključnih pogovorov z g. Ivanom K., op. cit.
5. Prav tam, op. cit.
6. Intervju z ga. Z. L., op. cit.
7. Prav tam, op. cit.
8. Prav tam, op. cit.
9. Prav tam, op. cit.
10. Zapiski avtorice teksta iz naključnih pogovorov z g. Ivanom K., op. cit.
11. Intervju z ga. Z. L., op. cit.
12. Prav tam, op. cit.
13. Štibrič, Naš glas, 4, 28. marec 1991, op. cit., str. 8.
14. Zapiski avtorice teksta iz naključnih pogovorov z g. Ivanom K., op. cit.
15. Intervju z ga. Z. L., op. cit.
16. Šiftar, Cigani, op. cit., str. 190

Literatura:

GROM, Andreja, HUZJAN, Vanja, Ugotavljanje odnosa med Romi in Slovenci v občini Krško na primeru

Ivanovega stanovanjskega problema, 2. seminarška naloga, mentor: prof. dr. Zmago Šmitek, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo, 119 str, Ljubljana, 1992

STIBRIČ, Jože, Naš Glas, 4, 28. marec 1991, Pri nas je prekipelo, str. 7-8

ŠIFTAR, Vanek, Cigani, Pomurska založba, ZGP Pomurski tisk, Murska Sobota, 1970

Viri:

Dokumentacija, ki obravnava stanovanjski problem Ivana K. (kronološko):

- Dogovor med dediči po umrlem I. Kom. in Ivanom K., v katerem se dediči obvezujejo, da bodo po pravnomočnosti sklepa o dedovanju prodali nepremičnine kupcu Ivanu K. in hkrati potrjujejo prejem are v znesku 1000,00 din, april 1990, Krško, 1 str.
- Sklep o dedovanju po pokojnem I. Kom., 1. junij 1990, Krško, 5 str., Temeljno sodišče v Novem mestu, Enota v Krškem, podpisan sodnik M. Ž.
- Darilna pogodba sklenjena med darovalkama B. G., M. P. in obdarjencem Ivanom K., 21. junij 1990, Krško, 2 str.
- Sklep na podlagi darilne pogodbe M. P. in B. G. o vknjižbi lastninske pravice na ime Ivan K., 21. junij 1990, Krško, 1 str., Temeljno sodišče v Novem mestu, Enota v Krškem, podpisan sodnik M. Ž.
- Cenitev kmetijskih zemljišč, Centru za socialno delo Krško, 17. julij 1990, Krško, 4 str., podpisan ing. agr. A. K., sodni izvedenec in cenilec kmetijske stroke
- Odgovor na delegatsko vprašanje po zahtevku za javno pojasnitev postopka o pridobitvi lastninske pravice domačije po pokojnem Kom. I., Skupščini občine Krško, 15. avgust 1990, Krško, 3 str., Center za socialno delo Krško, podpisana direktorica O. G.
- Pismo M. P. in B. G., ki sta Ivanu K. podarili svoj solastniški delež vsaka 1/10 po Kom. I., 21. januar 1991, Kranj, 1 str.
- Pogodba za izdelavo zunanjega električnega priključka na objektu Spodnji Stari grad, sklenjena med naročnikom Ivanom K. in izvajalcem Elektro Celje, Poslovna enota Krško, 6. februarja 1991, Krško, 2 str.
- Prošnja za pomoč pri financiranju izdelave zunanjega električnega priključka, Elektru Celje, Poslovni enoti Krško, 8. februarja 1991, Krško, 1 str., podpisan Ivan K.
- Prošnja za pomoč pri financiranju izdelave zunanjega električnega priključka, Skupščini občine Krško, Sekretariatu za gospodarsko infrastrukturo, 10. februarja 1991, Krško, 1 str., podpisan Ivan K.
- Sklep na podlagi kupne pogodbe (med F. P. in Ivanom K.) o vknjižbi lastninske pravice na Ivana K., 12. februar 1991, Krško, 1 str., Temeljno sodišče v Novem mestu, Enota v Krškem, Podpisan sodnik M. Ž.



Kosilo (foto: V. Huzjan).

ZBIRAM-TOREJ SEM

Ob zaprtju razstave o fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih (Pokrajinski muzej Ptuj - 1992)

dr. TOMISLAV ŠOLA

Ko si je Hudič izmislil ovire in težave, se mu je gospod Bog uprl in si izmislil entuzijazem. Resnični entuzijazem se je čez čas premenil v profesionalizem, ki ne izgublja na vokacijski svežini. Muzejski poklic je eden redkih (mogoče tudi edini!), ki se uči izključno iz prakse, zato je v njem potrebno toliko več entuziazma.

Povod za prispevek k razumevanju muzealstva sta mi dala dva mlada kustosa iz Pokrajinskega muzeja Ptuj, Stanka in Aleš Gačnik. Pred kratkim je bila zaprta njuna razstava 'Zbiram - torej sem / O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih' v Miheličevi galeriji na Ptuj (18.september - 31.oktober 1992). V okvirih, ki jih ustvarja razstavna dejavnost, številka 5000 obiskovalcev deluje impozantno toliko bolj, ker ne gre za Ljubljano, kjer se tudi zelo redko lahko pohvalijo s takšnim uspehom. Danes je Ptuj že znan kot mesto, iz katerega prihajajo zanimive ideje in ambiciozni projekti.

Rekoncilijacija privatnega in javnega

Ko je bil v 18. in 19. stoletju svet razdeljen v analitične celote, so tudi nastale ustanove, ki so strukturirale in normirale življenje. Zahodni svet se je spremenil v stroj za osvajanje; stroka in ustanove s strogo opredeljenimi nalogami so mu služile s kultom popolnosti in profesionalizma. Navaden človek pa je postal hvaležen potrošnik. Svobodna ustvarjalnost navdihnjenih neprofesionalcev je potisnjena v geto amaterizma in naive. Tako kot povsod, so se tudi v muzejih v dveh stoletjih moderne zgodovine muzejskega profesionalizma brezupno poglobila nasprotja do zbirateljev. Še zmeraj je prisotna zavest, da so prav zbiratelji ustvarili temelje stroke, saj so prvi muzeji (pogosto je tako tudi danes) nastali z instucionaliziranjem nekaterih privatnih zbirk. Sodobni muzej je medij v vzponu; nova eklektična tvorba na področju kreativne komunikacije. Če pogledamo le uspešne velerazstave ugotovimo, da gre za kompleksne verbo-voko-vizualne performanse, na katerih se preko komunikacijskega designa in razdelane semiotike sijajno spajata znanost in zabava.

Koliko konceptualnih muzejskih delnic se nahaja zunaj njihovih stavb? Ker Bog ni izključno v cerkvi, cerkev pa je potrebna, da bi se ga slavilo, tako niti dediščina ni pretežno v muzejih, čeprav se v njih javno prikazuje in vrednoti. Nova teologija, kakor tudi nova muzeologija, nas uči, da sta Bog in dediščina vsepovsod in prav zaradi tega izven posvečenih ustanov.

Ptujska razstava je rezultat štiriletnega prizadevanja muzeja, da bi odkril, obiskal in spoznal zbirke in njihove zbiralce na področju, ki je v pristojnosti Pokrajinskega

muzeja Ptuj. Rezultat vsega tega pa je tudi ponovno medsebojno zaupanje med muzejem in zbiralci. Muzej je del sistema, ki je dolgo gledal s sumom in sovraštvom na vsak individualizem, še posebej, če je šlo za privatne zbirke. Iz izkušenj vemo, da so bili privatni zbiralci desetletja dolgo le pregnanci iz družbe; o njih se je govorilo, če se je sploh, le kot o pohlepni sumljivih tipih. Zbirateljska obsesija je često dobivala obliko materialnega bogastva. Pogosto so ti zbiratelji živeli kot reveži v negotovosti in strahu, saj je bil v psihozi enakomerne porazdelitve revščine posedovati take zbirke. Ker je bil muzej zaradi nezaupanja v sistem (to je vendarle potrebno povedati) razumljen kot podaljšana roka države, je bila ukinjena naravna povezava ene in druge strani, kar je obema le škodilo. Tako je bilo v različnih okoliščinah ali po smrti zbiratelja uničeno, razprodano ali odpeljano v tujino veliko zbirk. S tem pa je bil uničen monumentalni trud zbiralcev; da o izgubi za nacionalno dediščino sploh ne govorimo. Zavest o integralnem pomenu dediščine, ne glede nato, ali bo privatna zbirka enkrat pripadala muzeju ali bo sama odprta za javnost se (do)končno relativizira. Zasluga pričujoče razstave, ki je očem javnosti razkrila 90 zbirk 47-ih zbiralcev, je v tem smislu izredna. Na daljši rok bo politika, ki ji je razstava le vidni in komunikativni rezultat, Ptuj veliko koristila, saj bodo tisti, ki so količkaj slišali za izzive 'industrije dediščine' dojeli, da Ptuj skrbi za svojo bodočnost tudi skozi na prvi pogled krhko muzejsko razstavo.

Izza tradicionalne muzejske teorije in prakse ter nad njo

V konceptualizaciji muzeja je muzejski objekt izgubil svojo absolutno nenadkriljivost; pomembno je sporočilo in vse kar ga omogoča, je legitimno sredstvo nove komunikativnosti. Razstava na Ptujju je korektno zasnovana in učinkovita ter prav zaradi tega heretična za tradicionalno prakso. S to razstavo se je muzej odprl k stvarnemu življenju brez historične distance, k živim ljudem in živim idejam okrog sebe. Povsem znanstveno se ji ni poskušal podrediti, temveč jih pojasniti. V tem smislu je muzej, čeprav začasno, zbral predmete in njihove kolekcionarje, da bi pojasnil, da je institucija muzeja globoko zakoreninjena v človeški naravi.

Muzej je posegel v realen čas in med svoje porabnike ter s to razstavo demonstriral, kako se muzej pogosto nahaja v njihovi hiši, v njihovi okolici. S tem je, v skladu z znano prakso 'muzeja skupnosti', relativiziral mesto dogajanja muzeja in se tako približal sintagmi sodobne prakse, ki ji pogosto pravimo "muzej brez zidov". 'Muzej skupnosti' je tudi ogledalo v katerem določena skupnost prepoznava mehanizme varovanja vitalnih sil njene identitete. Prvo je potrebno pri vsakem vrednotenju, drugo pa pri preživljanju v svetu kulturne entropije. Sporočilo razstave, na kateri enakopravno sodelujejo otroci zbiratelji, odrasli zbiralci in kolekcionarji (tisti, i jih je znanost imenovala zbiratelji z občutkom za znanstveno sistematičnost) je, da je dediščina tudi tisto, kar ni reprezentativno, redko in drago. Implicirano je tudi, da se muzejsko sporočilo mora oblikovati tudi ob pomoči trivialnih ali navidez nepomembnih) stvari iz našega vsakdanjika.

Pri oblikovanju (uresničevanju) neke tako pomembne in večplastne kompleksne razstave se je bilo treba vzajemno potruditi: potrebnih je bilo veliko kontaktov, ne le zaradi kakšnih 50 kolekcionarjev (od katerih jih razstavlja 47), ampak tudi zaradi

specifičnega pristopa v marketingu. Razstava predstavlja zaradi koordiniranega dela izjemno kolektivno delo. S tem je vsaj nekoliko in vsaj skozi razstavo heretično relativiziran sam profesionalizem kustosov, ne da bi se ga dezavuiralo, ampak je vključujoč uporabnike, na nekaterih ravneh, ta isti profesionalizem celo odprt in prepričljiv. Vse, kar je obsojeno na elitistično izolacijo, kar ne namerava postati splošna dobrina, čeprav to tudi želi, te ne bo nikoli posvojila večina. Muzeji in med njimi skoraj vsi novi, ne bi smeli dvomiti. Tisti profesionalci, ki so poskušali omogočiti koristnikom sodelovanje pri oblikovanju muzejskega spročila in njegove interpretacije na način, kot sta to storila omenjena kustosa na Ptuj, je redko užitek. Otroci, kolekcionarji, designerji, sponzorji, so bili v nekem trenutku razstave tudi kustosi. Modrost avtorja je, da sta pustila njihove sledi v izboru materiala in v oblikovanju postavitve. Dovolila sta, da so ob otvoritvi lahko sami predstavljali svoje zbirke. Pot do takega profesionalnega zadovoljstva je zmeraj težka, vendar pa vredna naporov. Zdelo se mi je simpatično in tudi pomembno, da muzej zaradi odgovornosti in želje, da bi zadržal s težavo pridobljeno zaupanje kolekcionarjev ni mogel podaljšati razstave. Bilo bi utopično pričakovati, da bo s tem pionirskim podvigom, čeprav samo na 250m² postavitve, muzejska služba povrnila zaupanje posameznikov in prestavila institucijo muzeja (iz stališča kolektivne psihologije) s področja "njihovega" na področje "našega". Vendar pa so taki poskusi več kot pomembni.



Množica etnoloških predmetov (foto: A. Gačnik).

Svež pristop

Tradicionalni kustos se je v muzeju ukvarjal z znanstvenimi raziskavami, pravzaprav z obdelavo fundusa, stalno postavitev razstave pa je delal ali za svoje kolege ali pa kot vsiljeno obvezo za že motivirano publiko. Razstavo je financirala država in je bilo trošeno toliko, kolikor je bilo na razpolago. Vse metodologije od Sinopsisa do tiskarne, do oblikovanja (če je to sploh obstajalo), do politikov na otvoritvi je enostavno bilo dolgočasna rutina. Razstave kot je 'Zbiram - torej sem' so zmeraj bile zunaj modela, čeprav imajo razpoznavne sestavne prvine. Ptujška razstava je pretežno komunikacijski projekt in komaj opazen javni del dolgoletnega prizadevanja. O tem priča obsežna dokumentacija: popis zbirk, obsežna foto in dia dokumentacija, trideset urna videodokumentacija o kolekcionarjih in njihovih zbirkah, izpeljane ankete med šolsko mladino (deloma objavljene v katalogu) ter seveda produktivna povezava s terenom.

Vsekakor lahko poudarimo, da je bilo v pričujočem projektu nekaj prijetnih inovacij, čeprav na ravni uporabe že znanega. Plakat razstave je bil montiran v urbane prostore v kolažu s prometnim znakom 'stop', kar je zelo učinkovita domisljica, bodisi da se sprašujete, kaj počne znak 'stop' nekje, kjer ga sicer niste pričakovali, ali pa vas njegovo strogo opozorilo, da se ustavite, povabi na razstavo. Zelo se mi zdi posrečen dogovor s prodajalcem pohištva ('Stilles'), da t.i. "sobo najstnikov" opremijo z njihovim pohištvom. Na ta način je sponzor dobil priložnost, da svoje blago pokaže tisočem obiskovalcev. Učinkovita povezava interesa se je zgodila tudi ob kontaktu s software proizvajalcem, ki je spoznal svojo korist, da izdela kratek program na temo že prej omenjene ankete, ter da posodi opremo. S svojo dolžino in vsebino je bila sama otvoritev pretvorjena v urbano akcijo, medijski dogodek, ki zaradi svoje aktivnosti in značaja opozarja na razstavo samo. Med drugim so namreč otvoritev povečali s slikovitostjo, z zanimivostjo in tudi hrupno, benevolentni člani kluba oldtimerjev iz Maribora. Ti entuziasti, tudi sami že neka vrsta kolekcionarjev, so bili prisrčen uvod v ta mali festival kolekcionarstva na ptujškem in ormoškem področju.

Pri sami postavitvi razstave sta kustosa dobro domisljela tudi vizualne in semiotične premike, ki so povečali razberljivost razstave in so predstavljali vizualne magnetne. Enkrat gre za prenos originalnega kolekcionarjevega 'setting-a', da bi se poglobil vtis o osebnosti. Drugič gre za zbiranje kamenčkov iz vseh obiskanih krajev - vsi so v eni skledi; ozadje, torej ves pomenski kontekst, pa je navadna 'trompe d'oeil' tapeta. Razstava je sestavljena iz nekaj artikuliranih celot, ki pojasnjujejo fenomen zbiranja. Tudi brez tega (dragocenega prizadevanja kustosov) bi bila razvidna namera o resnih in pomembnih rečeh spregovoriti v jeziku razumljivem tudi otrokom. Od otroškega avtomobilčka in zbiranja prtičkov predstavljenih na začetku razstave, do zbiranja stilnega pohištva, razlika je le v potrebah in možnostih. Sicer pa, ali ne govorijo dovolj o komunikativnosti razstave izkušnje učiteljic in profesorjev, ki morajo priganjati otroke, da končajo z ogledom razstave? Ponavadi so otroški obiski muzejev bolj podobni nevrotičnemu tekanju. Zgoščena postavitev v premajhnem prostoru se je pokazala celo kot prednost. Na ta način je bil ustvarjen

ambient, ki je manj muzejski, estetiziran in bolj podoben razpoznavnim prenatrpanim improvizacijam, ki nas pogosteje obdajajo.

Kaj pa jaz zbiram?

Lastno takšnemu načinu razmišljanja, kot ga predstavlja razstava, zahteva od obiskovalca soočenje s samim seboj. To je učinkovito doseženo z omenjenim vprašanjem nad prehodom ob izhodu iz razstavišča. Večina obiskovalcev vsaj tukaj, če že ne na sami razstavi odkrije v sebi nekdanjega, sedanjega ali bodočega zbiralca. Pri prenosu je uspešen tisti medij oziroma tisti način njegove uporabe, ki proizvaja identifikacijo. Med vsemi možnimi variantami identifikacije izbira sodobna muzejska praksa edino pravilno: "istovetenje s samim seboj". A to priložnost je muzejska tradicija le malokdaj omogočala.

Pohvala Ptujju

Slovenija je v svetu malo poznana. Obstaja mnogo načinov, da uveljavi svoje vrednote. To zahteva poznavanje sveta, poznavanje Slovenije, da se naloge zaupajo najsposobnejšim, za kar je potreben dolgotrajen in potrpežljiv trud. Tukaj gre predvsem za vzpostavitev jasne slike identitete, ki se v tem smislu lahko odraža prav v muzejih. Na srečo je tudi vodilni garnituri muzealcev v Sloveniji (tudi avtorjema razstave na Ptujju) znano, da je sodobni muzej aktiven udeleženec razvoja.

To tendenco je potrebno podpreti in s poznavanjem muzejske stroke v svetu vzporedno razvijati slovensko muzealstvo, kot vitalen mehanizem re-integracije v Evropo. Moj iskreni nasvet je, naj se v tem smislu izkoristi pomemben potencial Ptujja, ker ima tradicijo (mesto - muzej), ker ima upravo, ki se zaveda priložnosti kulturnih projektov za mesto, ker ima dinamičen muzej in očitno nekaj entuziastov, pripravljenih na podvige, ker ima neizkoriščene prostore (ptujski grad, veliko grajsko žitnico, stavbo nekdanjih zaporov, gradova Dornava, urnišče itd.) in nenazadnje, ker je razstava 'Zbiram - toraj sem / O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih, nastala prav na Ptujju in ne kje drugje.

DELOVNA SREČANJA ETNOLOGOV KONSERVATORJEV IN MUZEALCEV

ZVEZDA KOŽELJ

Na prvem letošnjem sestanku etnologov konservatorjev meseca februarja v Mariboru smo se dogovorili za izvedbo mesečnih dvodnevni delovnih srečanj. Na sestanke, ki bi potekali vsakič na drugem zavodu, bi vabili tudi etnologue muzealce z območja, ki ga pokriva tamkajšnji zavod. Prvi dan bi bil namenjen pregledu zavodske, oziroma konservatorjeve dokumentacije, drugi dan pa ogledu terena. Za predstavljeni način delovnih srečanj smo se odločili, ker se zavedamo, da bi le tako ustrezneje dorekli odgovore vsem odprtim vprašanjem, okrepili sodelovanje z muzealci in do konca leta oblikovali vsem ustrezen evidenčni obrazec. Zaenkrat sem pripravila poročilo s prvih štirih srečanj, po zaključku, konec leta pa sledi nadaljevanje.

Prvo delovno srečanje etnologov konservatorjev in muzealcev z območja ZVNKD Novo mesto je potekalo 25. in 26. marca v senci spoznanja o nerazumnem krčenju sredstev za financiranje letošnjih akcij. Po pregledu zelo okleščene seznama akcij in višine sredstev smo se dogovorili, da moramo za skupni projekt "Mreža regionalnih muzejev na prostem" podprti le tiste akcije, ki so najbolj dorečene, da se čim ustrezneje nadaljujejo in končajo. To obvezo smo tudi uresničili na seji Projektnega sveta z nosilci posameznih akcij v mesecu maju.

Žal smo se (pre)kasno zavedli pomena in nuje sodelovanja s prof. Fistrov pri njegovem projektu "Tipologija arhitekturnih krajin na Slovenskem", ki ga je izdelal za prostorsko ministrstvo. Objavljena "Tipologija" bo v povezavi z novo prostorsko zakonodajo obvezen priložnik za vse, ki se ukvarjajo s podeželskim prostorom. Pri tem projektu so sodelovali le etnologi konservatorji iz celjskega in novogoriškega zavoda. Ker je projekt v zaključni fazi in je za kakršno koli sodelovanje že prepozno, smo se domenili, da do prihodnjega srečanja pripravimo po enotnem sistemu (občina, naselje, h. št., vsebina - obdelana po Fistrovi arhitekturni topografiji, merilo) seznam arhitekturno izmerjenih in izrisanih objektov ljudskega stavbarstva in ga objavimo v Varstvu spomenikov.

Kljub bolj ali manj zglednem sodelovanju med etnologi konservatorji in muzealci smo se znova zavzeli za izdatnejše povezovanje in izdelovanje skupnih programov. Še vedno je premalo skupnih nastopov za dodelitev sredstev pri predstavljajih etnoloških spomenikov, posebno pri projektu "Mreža RMNP" in pri domovih pomembnih Slovencev.

Domenili smo se, da mi kolegi pošljejo vzorčne primere obrazcev, ki jih uporabljajo med delom, v pregled, premislek in v nadaljnje skupno usklajevanje in poenotenje.

Ob tej "pošiljki" bi mi poslali tudi shemo priprave konservatorskih programov in lokalni geselnik za področje ljudskega stavbarstva, če seveda obstaja.

Skupina etnologov konservatorjev me je zadolžila, da pripravim utemeljitev za dodelitev Murkovega priznanja Vitu Hazlerju in Društvu za ureditev muzeja na prostem Rogatec.

Naslednji dan nam je kolega Stergar predstavil problematiko vasi Gorenji Radenci pri Vinici in Krajinski park Lahinja, v Metliki pa hišo Bare Juričine. Kolegice muzealke pa so nas popeljale po Belokranjskem in Gasilskem muzeju.

Drugo srečanje etnologov konservatorjev in muzealcev s področja ZVNKD Gorica je 22. in 23. aprila uvodoma znova obravnavalo problematiko financiranja letošnjih akcij. Kolega Gaberšček in Klemenčič sta predstavila potrebo po nujnosti oblikovanja skladov za našo dejavnost na ravni regij, ki bi služili kot dodaten vir sredstev pri financiranju akcij. Skušajo oblikovati sklad za Šmartno: denar bi se stekal iz najemnin, donacij, turistične takse itd.

Po predstavitvi vseh seznamov izrisanih in izmerjenih objektov ljudskega stavbarstva smo se domenili, da pripravim natančna navodila za izdelavo dokončnega seznama za objavo.

Pregledali smo različna gradiva goriškega Zavoda (od osnovnih evidenčnih pregledov do podrobnih elaboratov, ki obravnavajo naselja in objekte v njih). Kolega Klemenčič nam je predstavil njihov sistem računalniško podprte dokumentacije in še posebno možnosti programa Paradox za potrebe naše službe. Z vodjo našega INDOK-a skuša zagotoviti njegovo rabo v naši stroki.

Pripravila sem poročilo o dosedanjem in načrtovanem delu na projektu "Izmere najpomembnejše kulturne dediščine", ki ga vodi Ministrstvo za kulturo, usklajuje pa naš zavod. Vanj sodijo geodetske in fotogrametrične izmere večjih objektov, geodetske in klasične izmere manjših - pretežno objektov ljudskega stavbarstva ter geodetske in specifične meritve arheoloških terenov.

Ker smo bili vsi mnenja, da je v obstoječem zakonu o naravni in kulturni dediščini premalo ugodnosti za imetnike objektov kulturne dediščine in kulturnih spomenikov (predvsem v smislu ugodnih kreditov, davčnih ugodnosti itd.), smo prosili kolega Gaberščka, da nam pošlje najnovejše gradivo nastajajočega zakona. Tako bi lahko videli dosedanje ukrepe v tej smeri, oziroma bi lahko še pravočasno opozorili na dodatne predloge.

Po pogovoru o (pre)velikem obsegu izvoza predmetov etnološke dediščine in zakonski nedorečenosti te problematike smo se domenili o nadaljnjih ukrepih, ki pa so se zaradi pomanjkanja pismenih dokazil izkazali zaenkrat za neuresničljive.

Na kratko smo spregovorili o potrebi po zakonski modifikaciji standardov za izvajanje obrti in osnovne dejavnosti v spomeniških objektih. Predstavila sem ponudbo neprofitne francoske organizacije "Dediščina brez meja" po sodelovanju. Kolege smo obvestili o letošnjih strokovnih konferencah.

Popoldne smo si ogledali v Solkanu razstavo o "Škedenjski krušarici", ki je bila prenešana iz Škedenjskega muzeja iz Trsta. Zvečer je sledila predstavitev problematike vasi Goče.

Naslednji dan sta nam kolega Draščkova in Klemenčič predstavila limes in poštno postajo na Hrušici, vas Črni vrh, Krajinski park Divje jezero. Peljala sta nas v Idrijo, kjer smo si ogledali mesto, muzej in rudnik.

Na tretjem srečanju, ki je potekalo na ZVNKD Kranj 20. in 21. maja, smo uvodoma obravnavali dosedanje sodelovanje kranjskih etnologov konservatorjev s tamkajšnjimi muzealci. Znova smo poudarili nujnost intenzivnejšega sodelovanja med muzeji in zavodi, kar naj bi se odražalo še posebno v skupnem načrtovanju akcij. Gaberšček je opozoril, da bodo morali v bodoče pripraviti muzealci in konservatorji skupni petletni program akcij.

Gaberšček je tudi predstavil neustrezni položaj naše dejavnosti (glede na višino dodeljenih sredstev) na Ministrstvu za kulturo v primerjavi z "živo" kulturo. Na kratko je tudi razložil vsebino "Memoranduma", ki ga je naša stroka posredovala Ministrstvu za kulturo, vladi in državnemu zboru. Poleg opozoril o nemogočem stanju in vloge naše dejavnosti je posebnega pomena tudi prikaz možnih poti za pridobitev dodatnih sredstev za izvajanje načrtovanih akcij.

Predstavila sem vsebino prispelih seznamov izmer objektov ljudskega stavbarstva, ki sem jih prejela od zavodov. Razložila sem tudi osnutek obrazca našega zavoda in svoje dopolnitve. Dogovorili smo se, da mi kolegi pošljejo do naslednjega srečanja pripombe, tako da bom lahko oblikovala dokončno vsebino vzorca seznama. Do septembra bi pripravili gradivo za tisk. Novakova je predlagala, da se vsebina obrazca dopolni še z več podatki, Knific pa je dodal, da se v seznam vnese tudi izmere stanovanjskih objektov v starih mestnih jedrih.

Kolege sem opozorila na razpis posojil Stanovanjskega sklada, na katerega se lahko kandidira tudi za rekonstrukcijo stanovanj in stanovanjskih hiš na območjih, razglašeni za kulturni ali zgodovinski spomenik. Predstavila sem tudi ozke možnosti naše dejavnosti za kandidiranje na Natečaj za dodelitev sredstev za spodbujanje razvoja demografsko ogroženih območij v RS za leto 1993. Opozorila sem na še dodatne možnosti za pridobitev sredstev za izvajanje posegov na spomenikih preko Ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo in preko Sklada za razvoj malega gospodarstva na Ministrstvu za gospodarske dejavnosti.

Novakova in Dolžanova sta nas popeljali na ogled prostorov in zbirk Gorenjskega muzeja. Na terenu smo si ogledali problematiko in posege na Liznjekovi domačiji v

Kranjski gori, v vasi Podkoren, na kompleksu Stare Save na Jesenicah, na Prešenovi hiši v Vrbi in na Finžgarjevi hiši v Doslovčah. Jeseniški muzealci so nam predstavili razvoj in vso problematiko obstoja in dela Železarskega muzeja.

Četrto letošnje srečanje etnologov konservatorjev in muzealcev, ki pokrivajo teren ZVNKD Celje, je potekalo 10. in 11. junija. Srečanje je bilo bolj kot doslej usmerjeno ogledu, predstavitvi posegov in problemov na spomenikih, oziroma območjih. Prvi dan smo si ogledali trg in Ipavčevi hiši v Šentjurju pri Celju, rojstno domačijo kartografa Blaža Kocena v Hotunjih, Zagajškovo domačijo v Zagaju, Slomškovo domačijo v Unišah, gostilno Kraševce in Lesnikovo domačijov Ponikvah, Ferjančevo domačijo v Ostrožnem ter domačijo v Bobovem pri Ponikvi.

Po terenskem ogledu je Hazler predstavil svoje delo na Zavodu, še posebno temeljne naloge - evidentiranje in vrednotenje. Poudaril je pomen strokovne usmeritve, ki mora potekati v smeri iskanje - izbor - odločanje, seveda ob jasno določenih kriterijih. Pokazal je več računalniško podprtih oblik evidenčnih obrazcev in to od osnovnega terenskega lista (kratkega vprašalnika, ki pogojuje enotni sistem dela), do obrazcev za potrebe prostorskega planiranja, razglašanja in za potrebe detajlnih strukturalnih razdelav, ki so npr. predpogoj za raziskavo tipologije. Podrobneje je predstavil shemo tipologije tako po vsebini (domačijijski tip), kakor tudi po oblikovni plati. Zlasti slednja tipologija omogoča tudi pregledno kartografsko obdelavo, kar predstavlja izhodišče za načrtovanje v prihodnje.

Kot bistvene elemente vrednotenja nam je raztolmačil pet kriterijev: etno - socialni, likovno - estetski, zgodovinsko - časovni, geografsko - prostorski in arhitekturni.

Drugi dan nam je predstavil vas Črnolico, gospodarsko poslopje in stanovanjsko hišo v Gorici pri Slivnici, Slivniško jezero, domačijo v Grobelcah, vas Spodnje Tinsko, vinsko klet v Zibiki in Muzej na prostem v Rogatcu.

O KMEČKEM STAVBARSTVU IN MUZEJIH NA PROSTEM

Poročilo o posvetovanju v gradu Hrastovcu (Hrastowitz) pri Celovcu 24. in 25.
maja 1993

IVAN SEDEJ

Posvetovanje sta sklicala Muzej na prostem pri Gospe Sveti in Deželni muzej v Celovcu. Povabila sta avstrijske in slovenske strokovnjake za vprašanja ljudskega stavbarstva in konservatorje s področja varovanja etnoloških spomenikov (dediščine). Z avstrijske strani so se posveta udeležili predvsem vodje številnih muzejev na prostem iz Avstrije. Posvet je elegantno vodil prof. Oskar Moser s slovenske strani pa Tone Cevc. Srečanja se je udeležilo dvajset povabljenec. Bilo je pet referatov. Referat prof. Moserja je načel teoretična vprašanja prenašanja starih kmečkih arhitektur v muzejska okolja. Natančen in argumentiran referat dr. Kurta Conrada je razdelal vprašanja geografske verodostojnosti prezentacije ljudske arhitekture (domačij in posameznih objektov). Tone Cevc je odprl problem bazičnih raziskav in obdelave posameznih elementov starejšega stavbarstva, podpisani je predlagal umirjeno pot oblikovanja muzejev na prostem med spomeniškovarstvenimi in muzeološkimi izhodišči. Referat Silvestra Gaberščka, nekdanjega kranjskega konservatorja za etnološko dediščino je predstavil konservator Vladimir Knific. Načel je dileme postavitve muzeja kmečkega (ljudskega) stavbarstva na Brdu pri Kranju, ki ima korenine že v "Titovi kmečki hišici"

Dvodnevno posvetovanje, povezano z diskusijami ob spomenikih na terenu (v Muzeju na prostem pri Gospe Sveti in na Selah) je izostrilo vprašanje raziskovanja kmečke in ljudske arhitekture, posebej monografskih razdelav posameznih problemov (izvor in razvoj peči, problematika strešnih konstrukcij itd.). Raziskav seveda ni mogoče omejevati s pokrajinskimi in državnimi mejami. Širino problemov (ob razpravi o peči, črni kuhinji in dimnici) je nakazal dr. K. Conrad iz Salzburga, ki je opozoril na historično klimatologijo in na dejstvo, da se je v 15. in 16. stoletju začelo ozračje ohlajati, posebej pa na gozdne rede (iz leta 1526 in naprej), ki so na Salzburškem omejevali porabo lesa. Podpisani je opozoril na večkrat prezrto dejstvo, da je kmečko okolje prevzemalo iz plemiških in meščanskih sfer tudi funkcionalne rešitve. Posebej zanimiva je bila razprava o klasifikaciji najpomembnejših vprašanj (dr. Tone Cevc). Predvsem pa so se vsi udeleženci strinjali, da je treba s srečanji intenzivno nadaljevati. Za slovenske tvorce (bodočih) regionalnih muzejev na prostem pa je aktualna predvsem strokovna pomoč, ki so jo pripravljene nuditi avstrijski kolegi. Vendar ne gre za našo neizkušenost, ampak za preprosto resnico, da so Avstrijci pri gradnji svojih "Skansenov" naredili vrsto napak, ki bi se jim lahko pri nas lepo izognili.

Poseben pomen je imel ogled kmečkega muzeja, ki ga je Koroška kmetijska zbornica odprla pred dobrim tednom. Uporabili so staro, velikansko gospodarsko

poslopje (še najbliže našemu "marofu") ob grajski pristavi (študijskem centru) in ga na preprost in efekten način spremenili v Muzej kmetijskih dejavnosti od neolita do današnjih dni z malce preveč dvignjenim pedagoškim kazalcem. Muzej s svojo postavitvijo, ki vsebuje tudi poseben ogledni depo (z zbirko plugov in modernih kmetijskih strojev ter arhivom) sporoča (vsaj nam) malce grenak nauk : tako imenovano gospodarstvo (en del ga na Koroškem predstavlja deželna komora za kmetijstvo) počasi zori in si v času postavlja vedno nove cilje. Ko preseže prvo (silno dolgo) fazo čistega ekonomizma in zgodnjekapitalističnih pogledov na svet, pride obdobje "marketinga", krona pa ga aristokratska faza vlaganja v "iracionalne" dobrine - v nakupe umetnin, financiranje muzejskih zbirk, v ustvarjanje lastne identitete (malce banavzarsko pravimo, da si ustvarjajo imidž) z vključevanjem kulture in njenih dobrin v lastno življenje, (ki je nekaj več kot le "opravljanje" temeljne dejavnosti) itd. Seveda je pot krajša, če bazira na (za nas) zaničevanja vrednih vrednotah, kot so tradicija, stanovska in profesionalna zavest, široka razgledanost itd.

Še nekaj: muzejska postavitvev je zelo preprosta, brez pretiravanja z umetelno oblikovanimi postmodernističnimi deli opreme in brez ambicioznega unikatnega oblikovanja, umetelno zaviti in temu primerno dragih lustrov, reflektorjev itd. Samo v Burkini Fasso in še v kakšni podobni deželi zapravljajo premoženja za oblikovalske ekshibicije in opremo za enkratno rabo. Zato seveda nimajo preprosto urejenih, funkcionalnih muzejev, ampak "hrame dediščine", muzejske mreže itd. Ali pa nič - kot ljubi Slovenci...

NOVA ZABLATNIKOVA KNJIGA O LJUDSKIH OBIČAJIH V NEMŠČINI

Pavle Zablantnik: Volksbrauchtum der Kaerntner Slowenen. Uebersetzt und bearbeitet von Alois Angerer. Hrsg. Institut fuer slowenische Volkskunde un Hermagoras Verlag. Verlag Hermagoras / Mohorjeva Klagenfurt / Celovec, Wien, Ljubljana 1992. 140 str.

Zablantnikovo življenjsko delo je bilo zapisovanje značilnosti iz ljudskega življenja koroških Slovencev. Že 1951 leta je napisal obširno doktorsko disertacijo z naslovom *Die geistige Volkskultur der Kaerntner Slowenen*, ki žal ni izšla v tisku. Vrzel na področju koroško-slovenske etnografije je Zablantnik zapolnjeval z marljivim objavljanjem znanstvenih člankov in razprav. Nadvse priljubljene priročne knjižice *Od zibelke do groba - Ljudska verovanja, šege in navade na Koroškem* (1982 in 1990) in *Čar letnih časov v ljudskih šegah - Stare vere in navade na Koroškem* (1984) nudijo izbor iz dragocene zbirke Zablantnikovega etnografskega gradiva. Omenjena dela so podlaga za novo knjigo v nemščini, ki je izšla jeseni 1992 pri Mohorjevi založbi v Celovcu z naslovom *Volksbrauchtum der Kaerntner Slowenen*.

Urednikovim uvodnim besedam in kratkemu spremnemu besedilu, ki ga je napisal Wilhelm Baum, sledi kratek vpogled v kulturno zgodovino (str. 7-14), nato pa se razvrščajo po kronološkem redu bogato ilustrirani sestavki (str. 15-111): božični običaji, koledovanje, pehtra baba, torklja, škopnjak in čaranje ob rojstvu otroka; spomladanski, velikonočni, binkoštni, poletni in jesenski običaji; smrt in navade ob pogrebu. Sledi nekaj primerov iz čarovništva in *dolžebranja* (str. 113-123). Pri tem gre za tradicijo iz antičnega ljudskega verovanja, ki se je med ljudstvom ohranila do današnjih dni. Poglavljem je dodan kratek zgodovinski oris običaja o metanju štručjev v Kamnu v Podjuni, ki ga je sestavil Wilhelm Baum (str. 125-129), nanj pa se navezujejo sklepna beseda, viri in literatura.

V besedilu na mnogih mestih pogršamo podrobnejše bibliografske podatke o virih in literaturi, kakršne najdemo v Zablantnikovi doktorski disertaciji. Uporabnikom knjige v znanstvene namene torej priporočamo, da pritegnejo še disertacijo, opremljeno z izredno informativnimi opombami.

Prikaz južnokoroških ljudskih običajev na stičišču treh kultur je izveček iz obširnega Zablantnikovega znanstvenega opusa. Knjiga, ki prikazuje značilne primere iz duhovne kulture koroških Slovencev, naj bi prispevala k boljšemu medsebojnemu poznavanju in tudi globlje uzavestila čut za ohranjanje skupne kulturne dediščine na Koroškem. Spoštovanje izročila prednikov je v času splošnega prizadevanja za mirno sožitje med narodi čedalje bolj potrebno.

Herta Maurer-Lausegger

Pavle Zablatic

Volksbrauchtum der Kärntner Slowenenen



UMRL JE PAVLE ZABLATNIK

Slovenska Koroška je zavita v črnino. Umril je prof.dr.Pavle Zabltnik, duhovni in dvorni svetnik, dolgoletni ravnatelj Slovenske gimnazije v Celovcu, bivši predsednik Krščanske kulturne zveze, predsednik celovške Mohorjeve družbe, vodilni slovenski koroški narodopisec, velik kulturni delavec, simbol slovenstva na Koroškem. S koroškimi rojaki žalujemo za njim vsi Slovenci. Zdaj, ko ga ni več, dojemamo, koga smo izgubili. Ni še minilo leto, odkar smo se ga hvaležno spomnili ob njegovi osemdesetletnici. V neizbrisnem spominu bo ostal vsem svojim nekdanjim dijakom in vsem tistim, ki jim je bilo dano, da so ga poznali in z njim sodelovali. Z zlatimi črkami ostane zapisano njegovo ime v slovenskem srednjem šolstvu na Koroškem in v narodopisju koroških Slovencev. Kot neutruden raziskovalec ljudskih običajev svojih rojakov je ohranil spominu zaklade koroškoslovenske starosvetnosti. Te je zajel v dveh dragocenih knjigah ("Od zibelke do groba", 1982 in "Čar letnih časov", 1984). Predstavil jih je tudi svojim nemškim rojakom ("Das Jahresbrauchtum der Kaerntner Slowenen" 1992). Dolga je vrsta njegovih člankov o duhovni kulturi koroških Slovencev v koledarjih Mohorjeve družbe in v reviji "Vera in dom", njegovih reportaž v celovškem radiu, njegovih predavanj. Kot ravnatelj Slovenske gimnazije v Celovcu je položil temelje slovenskemu srednjemu šolstvu na Koroškem, iz katerega prihajajo generacije mladih slovenskih izobražencev. Kot predavatelj na celovški Univerzi je posredoval znanje o slovenskem ljudskem življenju na Koroškem tudi slušateljem neslovenecem. Razdajal se je na vse strani, poprej v Krščanski kulturni zvezi, zadnje čase v celovški Mohorjevi družbi. Kljub invalidnosti ni zanemarjal duhovniškega poklica in je do konca skrbel za nedeljsko mašo po slovenskih župnijah na Koroškem. Bog mu bo plačnik za vse, kar je ustvaril. S svojim delom si je postavil neminljiv spomenik.

Niko Kuret

MURKOVA PRIZNANJA

Dr. Pavle Zablatnik - dobitnik murkovega priznanja za življenjsko delo

Ušoda je hotela, da je dvorni svetnik, univ. prof. dr. Pavle Zablatnik, najpomembnejši strokovnjak na etnološkem področju na Južnem Koroškem, končal svojo življenjsko pot le nekaj dni pred tem, ko bi mu Slovensko etnološko društvo izročilo za njegovo življenjsko delo veliko Murkovo priznanje.

Več kot pol stoletja je bil na Koroškem prisoten kot raziskovalec in zapisovalec ljudskega izročila. Gradivo, ki ga je zabeležil na magnetofonskih trakovih in s fotografskimi ter filmskimi posnetki, je kot neprecenljiv del materialne in duhovne kulture koroških Slovencev otel pozabi.

Kot kmečkemu sinu iz Roža mu je bilo mnogokrat zaupano tudi najbolj skrivno besedno izročilo preprostih kmečkih ljudi. S svojim izrednim poslušom za ljudsko dušo in prav izvirnim kontaktom s pripovedovalci je pripravil za radio vrsto etnografskih oddaj, ki so jim slovenski in avstrijski poslušalci in strokovnjaki z veseljem prisluhnili. Zbrano gradivo je postalo temelj za proučevanje ljudske magije, pripovedništva, ljudskega pesništva in gledališča, življenjskih in letnih šeg na Etnološkem inštitutu Urbana Jarnika pri Krščanski kulturni zvezi v Celovcu, katerega pobudnik in ustanovitelj je bil dr. Zablatnik.

Poseben cilj, ki si ga je dr. Zablatnik zastavil pri svojem pedagoškem, raziskovalnem in kulturnem delu, je njegova trditev, da je prav kulturna dediščina koroških Slovencev temeljni dokaz za potrjevanje slovenske samobitnosti in narodnostne identitete v dominantnem nemškem okolju Južne Koroške. Borba za uveljavitev te ideje mu je bila življenjsko vodilo, uspeh v njenem dokazovanju pa njegov največji dosežek.

Svoje veliko poznavanje in interpretacijo ljudskega izročila je kot profesor od leta 1973 do 1983 dobro desetletje posredoval mlajšim generacijam na celovški Univerzi s predavanji o slovenskem narodopisju in slovenski literaturi. Za svoje delo, ki obsega samostojne publikacije (med najbolj odmevnimi: Antologija slovenske proze in poezije na Koroškem, Od zibelke do groba, Čar letnih časov, Volksbrauchtum der Kaerntner Slowenen) ter obsežen opus razprav in člankov, je prejel najvišja koroška in avstrijska priznanja.

Anka Novak - dobitnica Murkovega priznanja za življenjsko delo

Anka Novakova ima častno mesto med tistimi etnologi svoje generacije, ki so storili odločilni korak od zbirateljstva k resnejšemu raziskovalnemu delu na področju muzealstva. Proučevala je snovno, družbeno in duhovno kulturo. Med rezultati njenega vsestranskega raziskovanja pa je treba še posebej omeniti nekatere teme

in območja, ki jim je posvetila več pozornosti kot drugim in kjer je njen prispevek še posebej dragocen. To so njene raziskave, razstave, razprave in dokumentacija o naseljih, stavbarstvu, planšarstvu in umetnosti v Gornjesavski dolini, v Bohinju, v Bohinjskih planinah in v vaseh okoli Kranja.

Značilnost njenega metodološkega pristopa je dojemljivost za teren in občutek za svojskost nekega kraja v zelo širokem razponu od njegovega najširšega zgodovinskega konteksta do estetskih podrobnosti. Anka Novakova je med prvimi pri nas spoznala vrednost filmske in video dokumentacije. Pod njenim strokovnim vodstvom so nastali filmi o kmečkih naseljih in stavbarstvu v Dolini, o planšarstvu v Bohinju, o hrani v Šenčurju in o Miklavževanju v Ratečah.

Ko pregledujemo rezultate njenega dela, čutimo kako je s svojim delom poskušala prehiteti posledice družbenih procesov, v katerih so pred njenimi očmi izginjale kulturne značilnosti gorenjskih vasi. Anka Novakova je pri svojem delu vedno ravnala kot kustos v pravem pomenu besede in je vse svoje znanstveno raziskovalne naloge izpeljala prvenstveno muzealsko.

Karla Oder

Kustodinja Delavskega muzeja Ravne na Koroškem Karla Oder se je dejavno vključila v skupno raziskovalno nalogo Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje in je v tem okviru pripravila topografski pregled za občino Ravne na Koroškem. Delo je izšlo v samostojni knjižni obliki leta 1992 in obsega preko 300 strani. V njem nam avtorica na podlagi izredno bogate dokumentacije razgrinja vrsto pojavov in z njimi povezanih vprašanj, ki se med drugim nanašajo na razmerje med delavci in kmeti. Prikaz medsebojne prepletenosti kulture kmečkega dela prebivalstva in delavstva je ena številnih odlik omenjenega dela. Nastanek knjige Občina Ravne na Koroškem je Karla Oder skupaj s sodelavci, posebej Alojzom Krivogradom, profesorjem zgodovine, obogatila še z obsežno razstavo etnološko-historiografskega značaja "Mežiška dolina; utrip zadnjih tristo let". Razstava je bila ob uglašnem sodelovanju z zgodovinarjem poučen primer interdisciplinarne zasnove muzejskega dela. Izid knjige in postavitvev razstave je naše društvo izkoristilo za pripravo posveta o etnološkem preučevanju delavstva in delavske kulture maja 1992 na Ravnah. Karla Oder je bila ob pomoči sodelavcev prizadevna gostiteljica posveta ter organizatorica in vodnica strokovne ekskurzije na Leše in v rudnik Mežica.

Vito Hazler

Murkovo priznanje prejme Vito Hazler iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje za realizacijo Muzeja na prostem Rogatec.

Na pobudo Društva za ureditev muzeja na prostem Rogatec je prišlo v tesnem sodelovanju z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje do realizacije prvotno zaželeno zamisli koncem sedemdesetih let - po ohranitvi rojstne

hiše pesnika Jožeta Šmita iz Tlak pri Rogatcu - do dopolnjevanja in širjenja vsebinskega in urbanističnega programa muzeja na prostem.

Na osnovi iz prakse pridobljenih vedenj in znanj, povečanja finančnih možnosti in še posebno uspešne promocije v javnosti, je prišlo sčasoma do postavitve celotne vzhodnoštajerske domačije, do izoblikovanja koncepta in postavitve Muzeja na prostem Rogatec, kakršen je sedaj in do načrtovanja njegovega nadaljnjega fizičnega in vsebinskega razvoja.

Muzej na prostem - domačija srednje velikega kmeta predstavlja vzorčni in hkrati edini primer dobro organiziranega in strokovno izvedenega ljudskega stavbarstva, izhajajočega iz sodobnih konzervatorskih in muzeoloških konceptov.

Tako je nadvse uspešno sodelovanje med Društvom za ureditev muzeja na prostem Rogatec in Vitom Hazlerjem iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, ki je skrbel po strokovni plati za interdisciplinaren pristop (še posebno pri pripravi ustrezne dokumentacije in načrtovanju dela) in za ustrezno medinstitucionalno povezovanje (pri oblikovanju vsebine in nadaljnjega razvoja), rodilo docela nepričakovan, a edinstven rezultat: Muzej na prostem je postal del zavesti prebivalcev pod Donačko goro. Kot splošna vrednota tamkajšnjega življenja je ustvaril tudi stvarnejše možnosti za ohranjanje ostale kulturne dediščine 'in situ', na mestu samem.

Aleš in Stanka Gačnik

Murkovo priznanje prejmeta Aleš in Stanka Gačnik iz Ptujkega muzeja za postavitev razstave Zbiram - torej sem, s katero sta želela opozoriti na fenomen zbirateljstva, privatne zbiralce in njihove zbirke ter tudi na pomembnost privatnih zbiralcev pri ohranjanju naše dediščine. Ambicije projekta so bile usmerjene v javno razgrnitev in dešifriranje stereotipa o privatnih zbiralcih kot ljudeh, ki doma 'skrivajo' najrazličnejše starine in umetnine, ki nočejo pokazati javnosti svojih zbirk in podobno, otežkočajo delo strokovnim institucijam in strokovnjakom. Na drugi strani pa je prisoten strah zbiralcev pred muzejem kot 'podaljšano roko' države, ki zbira in podržavlja starine in umetnine. Zato razstava ne govori le o predmetih in zbirkah, temveč enakovredno tudi o ljudeh, ki so te predmete zbirali in z njimi živijo.

S projektom sta želela v slovenski prostor vnesti širše pojmovanje muzeja, muzejske razstave in muzejskega predmeta, kajti simptomatično za nacionalno muzejsko prakso je pripravljanje skoraj izključno tako imenovanih zgodovinskih razstav, kar ustvarja med muzejsko publiko stereotipno prepričanje, češ, da so edino takšne razstave v muzejih 'resne' in možne. Razstava (projekt) "Zbiram - torej sem" ni bila zgodovinska razstava, ker v tem primeru zgodovina ni bila predmet raziskovalnega in muzeološkega interesa. Z razstavo sta avtorja želela dokazati, da funkcija muzeja ni zgolj v ilustriranju zgodovine preko muzejskih predmetov, temveč da je muzej družbeno relevanten medij, ki informira, provocira in sprašuje.

DELO NAŠIH USTANOV

MESTNI MUZEJ V LJUBLJANI

1. Razstavne in spremljajoče dejavnosti v katerih je intenzivno sodelovala etnologinja

V začetku leta sem v Kulturno informacijskem centru Križanke s kolegicama zgodovinarico in umetnostno zgodovinarico pripravila razstavo "Poljubljam roko, milostljiva ..." Razstava (izbor iz dokumentacijskega gradiva) je gostovala še v Domu upokojencev Center - Tabor.

Ob razstavah Poljubljam roko, milostljiva in Podobe ljubljanskih meščanov smo s kolegi na kulturnozgodovinskem oddelku organizirali štiri spremljajoče prireditve - stilne večere in sicer dva koncerta, plesni venček in ženski žurfixs s pogovorom z dr. Zlatico Hribarjevo. Sodelovala sem tudi na okrogli mizi ob razstavi o ljubljanskih meščanih in pri pripravi televizijskih oddaj Zdravo in Ex libris - o ljubljanskih meščanih.

S kolegom Janezom Kosom sva sestavila in oblikovala tekst za predstavitveni list Mestnega muzeja na 1. slovenskem muzejskem sejmu, s kolegom Francem Zalarjem pa sva za omenjeni sejem odbrala 20 kosov posodja.

Za razstavo "V Ljubljanci so pa take, ki imajo rinčke zlate" sem pripravila izbor 16 kosov nakita in 7 fotografij.

2. Evidentiranje, zbiranje in dokumentiranje gradiva

Sproti sem spremljala gradivo v starinarnicah. Opravila sem večji prevzem zapuščine Lichtenberg - Traun (174 predmetov), odkupila 77 kosov tekstila posestnice in trgovke z Iga, sodelovala sem pri prevzemu zapuščine pesnika Alojza Gradnika (prevzela 53 predmetov), v dar in odkup sem dobila tudi nekaj kosov tekstila in nakita iz družine optika Fr. P. Zajca. Skupno je etnolog prevzel 357 predmetov. Med pridobljenimi predmeti smo bili najbolj veseli starih fotografij družine Lichtenberg - Traun (od približno 1880 do 1930), oblačilnih kosov in nakita iz družine optika Zajca ter obleke in drobnih osebnih predmetov pesnika Alojza Gradnika.

Za vse novo prevzete predmete so bili izdelani akcesijski zapisniki, inventariziranih pa je bilo 98 predmetov.

Nadaljevali smo s fotografiranjem predmetov, ki še niso bili inventarizirani. Skupno je bilo fotografiranih 843 muzealij. Pri obdelavi slikovnega gradiva je bilo izdelanih 260 kartonov slikovnega gradiva.

Za razstavo Homo sum... - Ljubljana in Ivan Hribar sem začela s študijem literature in evidentiranjem gradiva o Ljubljani v 19. stoletju. Izpisanih je bilo 65 enot zapiskov

3. Pedagoško delo

Po razstavi "Poljubljam roko, milostljiva ..." sem imela 28 vodstev, predvsem osnovnošolskih skupin.

4. Raziskovalno delo

V študijskem letu 1992/93 sem vpisala magistrski študij. Pri prof. dr. Janezu Bogataju sem prijavila naslov magistrske naloge: Življenski slog plemiških in meščanskih družin v stari Ljubljani v 19. stoletju (na primeru Križevniškega kareja). Naloga je tako povezana z akcijo raziskovanja mestnega predela v prenovi, ki pa se je žal ustavila.

5. Izobraževanje

Namesto kolegice, ki je odšla na porodniški dopust sem v letošnjem letu morala prevzeti organizacijo izobraževanja delavcev našega muzeja.

Sama sem obiskovala tečaj nemškega jezika in bila na dveh računalniških tečajih (MODES, MS DOS). Redno sem obiskovala tudi konzultacije na podiplomskem študiju.

Poleg ogleda domačih razstav, sem se udeležila tudi nekaterih strokovnih ekskurzij v tujino (Avstrija, Benetke, Pariz) in bila na srečanju etnologov v Topolščici.

6. Drugo strokovno delo

Kot etnolog sem sodelovala v Komisiji za delo zgodovinskih krožkov pri ZPMS. Pregledala sem 11 osnovnošolskih raziskovalnih nalog na temo iz babičinega otroštva in posredovala 11 pisnih ocen.

V letošnjem letu je bilo zaznati večje zanimanje za t.i. planinsko zbirko za katero prav tako skrbi etnolog. Za oddajo Gore in ljudje (TV Slovenija) je bilo potrebno pripraviti 1403 m filmskega gradiva o gorski reševalni službi.

Na kulturnozgodovinskem oddelku sem zadolžena še za varovanje tekstila. V zvezi s tem sem se seznanila z obstoječo literaturo o varovanju in hranjenju tekstila.

Mojca Ferle

POKRAJINSKI MUZEJ PTUJ / ETNOLOŠKI ODDELEK

kustosa etnologa: Aleš Gačnik, Andrej Brence

kustos etnolog pripravnik: Nevenka Korpič

BIBLIOGRAFIJA DELA ZA LETO 1992

Delo v omenjenem letu je potekalo v usklajevanju podiplomskega študija z rednim delom v muzeju, aktivnostmi pri Strokovni komisiji za izobraževanje pri Zvezi muzejev Slovenije, delom v ekspertni komisiji za muzeje pri Ministrstvu za kulturo

Republike Slovenije ter delom na posameznih raziskovalno-muzejskih projektih.

V okviru podiplomskega študija sem končal s predavanji ter se začel pripravljati za izpite in izdelavo magistrske naloge. Konzultacije imam predvsem s somentorjem prof.dr.Ivo Maroevičem s Filozofske fakultete v Zagrebu.

Redno delo v muzeju je potekalo po utečeni metodologiji. Sistematično audiovizualno dokumentiranje (s S VHS in VHS video tehniko, diapozitivi, barvnimi in črno - belimi fotografijami) je bilo v tem letu nekoliko manj intenzivno kot v predhodnem. Kot ekskluzivno dokumentacijo bi omenil dokumentiranje televizijske ekipe iz Pariza, ki je pod okriljem OIV (Mednarodnega urada za vino) snemala promocijski film o vinogradništvu in vinarstvu v Sloveniji. Veliko pozornosti smo namenili ureditvi oddelčne fototeke in negativoteke, za kar smo honorarno zaposlili dokumentalistko Metko Mlakar.

Med novo pridobljenimi predmeti v muzeju bi omenil zbiranje novodobnih pustnih mask in naličij ter predvsem pol stoletja star interior vaške gostilne (gostilne Firbas v Moškanjcih), ki ga bomo uporabili v kontekstu nastajajočega vinološkega muzeja/zbirke v prostorih grajske žitnice.



Akcija Jurij (1992), (foto: A. Gačnik).

Od aprila 1992 dalje opravljam mentorstvo Nevenki Korpič, ki se usposablja za samostojno delo kustosa etnologa za področje občine Ormož.

V okviru nalog GZM sem skupaj z Alenko Plohl opravljal mentorstvo za raziskovalno nalogo gimnazijke Irene Kandrič z naslovom "En sam gržljaj / Interdisciplinarna raziskava o kruhu". Poleg angažiranega mentorstva sem mladi raziskovalki pomagal realizirati video dokumentarec na omenjeno temo itn. Naloga je bila pohvaljena in tudi nagrajena.

Med zanimivejšimi akcijami bi izpostavil le nekatere med njimi, kot npr. akcijo "Jurij'92", ki smo jo zastavili v sodelovanju z nekaterimi profesorji in gimnazijci (dva razreda 4.letnika) SŠC Ptuj. S Stanko Gačnik sva pripravila osem anketnih in opazovalnih lističev, ki so služili kot pripomočki terenskemu raziskovalnemu delu dijakov. Predhodnim pripravam in sami akciji na semenji dan, je sledila tudi manjša razstava v prostorih SŠC Ptuj.

Delo na področju razstavne dejavnosti je bilo izredno plodno in učinkovito. Participiral sem pri postavitvi razstave dveh zelo kvalitetnih "amaterskih" ustvarjalcev iz Ptuja, slikarja A. Božiča in kiparja G. Berliča v privatni galeriji Sv. Jurija na Ptuju. Na razstavi "Maska - izziv otroški ustvarjalnosti" sem sodeloval kot pisec strokovnega teksta, kot avtor nekaterih fotografij v katalogu, participiral sem pri konceptu in postavitvi razstave, izdelal sem specializiran diaprogram (99 diapozitivov) na omenjeno temo in tudi dokumentarni video film. Pri razstavi "V svetu lutk / Poskus otroškega muzeja" (Muzej novejšje zgodovine Celje) sem participiral z nekaj diapozitivi ter video posnetki. Sodeloval sem pri promociji našega muzeja na 1.muzejskem salonu v CD v Ljubljani.

Večina energije pa je bila usmerjena v realizacijo projekta/razstave "Zbiram - torej sem" / O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralcih. Skupaj s soavtorico razstave Stanko Gačnik, sva skoraj v celoti sama izpeljala zelo zahteven projekt; od pisanja strokovnih tekstov do izdelave fotografij, oblikovanja kataloga, plakata, razglednic, priponk, zahtevne postavitve razstave, izbora glasbe, S VHS video intervjujev z zbiratelji (okoli 20 ur), iskanja sponzorjev ipd. (več informacij: katalog razstave). Izredno občutljivo in zahtevno je bilo koordinacijsko in organizacijsko delo, saj je na razstavi sodelovalo okoli 50 privatnih zbiralcev z okoli 100 zbirkami (številno transportov, komunikacij, pozornosti...!). Obisk in konsekvence razstave so potrdile najin "nenormalen" angažma; naznanili smo renesanso zbirateljstva na Slovenskem ter nov sistem komuniciranja med muzeji kot institucijami in privatnimi zbiralci. Iz etnološkega / antropološkega aspekta smo bili prvi, ki smo izpostavili pojem "zbiranje" kot eno od najelementarnejših človeških lastnosti. Omenjena razstava pa je sodila tudi med najbolj dodelane muzejske projekte v zadnjih letih v Sloveniji, tako po idejni kot muzeološki plati (strategija in režija projekta, muzeološki scenarij razstave, sodobna - tudi etnološka - interpretacija "muzejskega predmeta" itn.)! Z razstavo smo dokazali, da se najsodobnejši trendi v muzeologiji odražajo tudi na Ptuju! Ker je Ptuj 10x bolj oddaljen od Ljubljane kot Pariz, smo imeli izredno velike probleme z osrednjimi nacionalnimi mediji. Toda kljub

nezadostni medijski odmevnosti, so novinarji naš projekt uvrstili med štiri najboljše razstave v Sloveniji v letu 1992 (Delov almanah). Recenzijo projekta je napisal prof.dr.Tomislav Šola.

Udeležil sem se več posvetov, simpozijev in okroglih miz, kot npr.: Rdeči muzeji (LJ), Vinoforum (MB), Ptuj včeraj, danes, jutri, posveta o delavski kulturi (Ravne), Etnološka dediščina v 21. stoletju (Topolščica); bil sem soorganizator Muzeoforumov CD, med katerimi sem organiziral predavanje enega od najpomembnejših kreatorjev sodobne muzeološke misli - Petra Van Menscha, profesorja muzeologije na Reinwardt Academie v Amsterdamu. Zanj sem organiziral tudi večdnevno strokovno popotovanje po Sloveniji, s posebnim poudarkom na dediščini in muzealskih potencialih ptujske in ormoške občine. V prostorih Cekinovega gradu sem moderiral in vodil aktualen posvet o osnutku nove muzejske mreže v Sloveniji. Na TV Slovenija sem sodeloval na Omizju: Muzeji - kulturna dediščina (14. april 1992).

Za potrebe muzeja oziroma Oddelka za etnologijo sem izdelal dva elaborata:

- Občina Ormož / Koncepti za raziskovalno, muzejsko in pedagoško delo
- Projekti Oddelka za etnologijo v letu 1993 ob stoti obletnici Pokrajinskega muzeja Ptuj.

S prof.dr. Tomislavom Šola opravljava strokovne sondaže in analize na obstoječih in potencialnih objektih na področju omenjenih občin, v katerih bi se lahko oz. morala odvijati sodobna muzejska dejavnost. Rezultat teh prizadevanj bodo podani v obliki elaborata v letu 1993, ki bo služil kot strategija delovanja in razvoja muzejske dejavnosti v Pokrajinskem muzeju Ptuj. Udeležil sem se muzejskega salona SIME'92 v Parizu meseca januarja, strokovne ekskurzije v Muenchen (skupaj z zaposlenimi v MNZ Celje), "prekrižaril" Slovenijo in si ogledal ter analiziral slovenske muzeje in galerije (deloma skupaj z J. Hudalesom).

Pri Zvezi muzejev Slovenije sem kot predsednik Strokovne komisije za izobraževanje deloval predvsem na dveh nivojih, pri oblikovanju Muzeoforumov in splošnem informiranju. V okviru ZMS sodelujem tudi pri Strokovni komisiji za napredovanje in muzejske nazive, ki jo vodi mag. J. Horvat. V okviru Društva muzealcev Slovenije sem v skupini, ki pripravlja strokovni posvet muzealcev v Dobrni (1993). Prevezel sem vodenje dela simpozija, ki se bo ukvarjal s temo: Slovenski muzej(i) jutri!

Pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije sem v času ministra Borisa Šukljeta deloval v ekspertni komisiji za muzeje in to predvsem na treh področjih: pripravi nove muzejske zakonodaje, analizi in alternativah novega financiranja muzejev v Sloveniji ter na pripravi metodologije, na podlagi katere bomo lahko valorizirali letne programe (in delo v muzejih). Aktivno sem sodeloval na občinskih sejah, namenjenih kulturi in turizmu, imel tri intervjuje na lokalnem radiju (o projektu "maske", namembnosti grajske žitnice in privatnih zbiralcih) itn.

Objavljeni teksti:

Vinogradniška zbirka belokranjskega muzeja v Metliki, Prispevek k zgodovini "etno-muzeološke" kritike, GSED, 1992, 32/1-2, str. 35-40

Vino in voda / Vinologija vinorodnih krajev, GSED, 1992, 2/1-2, str. 40-43

Pokrajinski muzej Ptuj / Bibliografija dela za leto 1991, GSED, 1992, 32/1-2, str. 69-72

"Center za informiranje, raziskovanje in promocijo mask", GSED, 1992, 32/3, str. 8-83

Marketing rdečega, Delo/sobotna priloga, 21. 3. 1992, str.7

O fenomenu otroškega maskiranja, Maska - izziv otroški ustvarjalnosti (katalog), PM Ptuj, februar 1992, str. 3-10

Stanka Gačnik & Aleš Gačnik, Zbiram - torej sem, O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralic, (katalog), PM Ptuj, september 1992, 78 str.

Metodologija financiranja muzejev v Republiki Sloveniji (analiza in predlogi) za potrebe Ministrstva za kulturo RS, november 1992

Metodologija za spremljanje realizacije letnih programov posameznega muzeja v Sloveniji (valorizacija dela v muzejih) za potrebe Ministrstva za kulturo RS, november 1992

Aleš Gačnik

Potekale so priprave za izmenjavo mask s Savaria muzejem iz Szombathelya in muzejem Avgusta Pavla iz Monoštra na Madžarskem ter Pokrajinskim muzejem iz Ptuja. Razstava Porabske maske je bila odprta v našem muzeju 11.2.1993. Predstavljeni so bili sredozimski in pustni šemski liki iz slovenskega Porabja. Avtorica razstave je kustodinja Marija Kozar - Mukič. Vzporedno so potekale priprave na razstavo ptujskih pustnih šemskih likov, ki je bila odprta 20.3.1993 v Savaria muzeju. Razstava je bila odprta v okviru spomladanskih kulturnih prireditev na Madžarskem.

V grajsko žitnico smo preselili predmete, ki so bili deponirani v zahodnem stolpu. Prav tako smo v žitnico preselili material iz začasne lope, katero smo tudi delno odstranili. Urejanje se bo nadaljevalo spomladi 1993.

Po tematiki smo urejali fototeko, negativoteko in diateko. Nabavili smo opremo za orače s Ptujkega polja. Krojaški mojster Konrad Šmigoc iz Spuhlje je izdelal oblačila za konjiče in pokača (skupaj 7 kom.).

Sodelovali smo s posojjo materiala za dve razstavi. Zgodovinskemu arhivu Maribor smo posodili predmete za razstavo o vinogradništvu, Mladinska knjižnica iz Maribora pa je priredila razstavo o kruhu. Posodili smo jim foto povečave poteka priprave kruha od mesenja testa do končnega produkta - kruha.

Objavljeni so bili trije članki. V Kroniki, Časopisu za krajevno zgodovino je izšel članek: Tradicionalni pustni liki ptujskega področja. Za posvetovanje Ptuj, Včeraj - Danes - Jutri je bil napisan prispevek: Etnologija našega prostora. Za katalog k razstavi Zakrijmo si lica, odkrijmo obraz, Maske - izziv otroške ustvarjalnosti, sem napisal članek: Tradicionalni otroški šemski liki ptujskega področja.

Sodeloval sem z gospo dr. Marijo Makarovič, ki je pripravljala kroje oblačil za folklorno skupino iz Lancove vasi.

Andrej Brence

1) V tem obdobju sem se usmerila v izdelavo topografske študije občine Ormož, ki se navezuje na slovenski etnološki projekt: " Način življenja Slovencev 20. stoletja - Etnološka topografija Slovenskega etničnega ozemlja ".

Na začetku sem si izdelala koncept za delo in določila izbrane kraje za topografsko obdelavo občine Ormož (KS Velika Nedelja, KS Tomaž, KS Miklavž, KS Središče, mesto Ormož).

ET je širok projekt, zato je potrebna topografska obdelava občine Ormož po posameznih fazah (vsak izbrani kraj je potrebno posebej obdelati), rezultate posameznih faz pa je potrebno na koncu združiti v celoto. Pri delu bo zato potrebno ves čas raziskav uporabiti skupno metodologijo dela.

Moje delo je bilo sestavljeno iz raziskovalnega in terenskega dela. Najprej sem se lotila zbiranja in raziskovanja etnološke in zgodovinske literature ter virov ormoške občine (župnijske, društvene, šolske kronike, popisi prebivalstva, seminarske naloge ipd.).

Na začetku sem se lotila izdelave ETSEO KS Velika Nedelja. Za informatorje sem izdelala vprašalnike iz področja etnološke topografije in se povezala z informatorji na terenu. Povezala sem se tudi z različnimi institucijami v občini Ormož, jih seznanila s svojim delom in z njimi v tem času tudi sodelovala.

V tem času sem izdelala ETSEO KS Velika Nedelja, v nastajanju pa je ETSEO KS Tomaž. Rezultati teh raziskav so osnova za nadaljnjo raziskavo izbranih krajev in dokončno izdelavo ETSEO občine Ormož.

2) V okviru svojega dela sem se seznanila z etnološko zbirko in depojem v gradu Velika Nedelja. Tukaj sem ponovno dokumentirala, evidentirala in fotografirala predmete v zbirki in depoju ter uredila depo. Tudi predmete, ki sem jih dobila iz ormoškega področja, sem shranila v gradu.

3) V mesecu septembru sem navezala stike z vsemi OŠ ormoške občine in sicer :
- od začetka šolskega leta sem na OŠ Velika Nedelja vodila etnološki krožek. Naše delo je bilo sestavljeno iz terenskega in raziskovalnega dela. Z učenci sem hodila po terenu, obiskovali smo razne obrtnike ter se seznanjali s starimi, tradicionalnimi obrtni. Ogledali smo si razstave na Ptuj, Martinov sejem v Ormožu ipd.. Z učenci sem zbirala stare predmete, učence pa sem tudi seznanjala z nekaterimi pojmi iz področja etnologije.

- na OŠ ormoške občine sem izvedla dva projektna tedna :

a) od 18.-25.12. sem na OŠ Tomaž organizirala projektni teden z naslovom: Šege in običaji okoli novega leta. Rezultat projekta je bila majhna priložnostna razstava ter bilten, staršem, učiteljem in učencem pa smo na koncu predstavili tudi nekatere običaje.

b) Na OŠ Velika Nedelja pa sem vodila projektni teden: Vse o kruhu.

4) Sodelovala sem s Srednješolskim centrom Ptuj :

a) Decembra sem vodila program v okviru prostovoljnih aktivnosti učencev. Z učenci smo si ogledali potek Katarininega sejma in ga na koncu tudi analizirali.

b) Opravljala sem mentorstvo dijakinjama Srednješolskega centra Ptuj, ki sta izdelovali raziskovalno nalogo v okviru gibanja "Znanosti mladine". Ta se je navezovala na področje občine Ormož.

5) Sistematično sem fotografirala posamezne segmente, ki se nanašajo na etnološko topografijo in občino Ormož, uredila in vodila sem fototeko in negativoteko.

6) Sodelovala sem s ptujskima etnologoma pri postavitvi njunih razstav ("Zbiram - torej sem" in "Porabske maske").

Nevenka Korpič

TRŽIŠKI MUZEJ

Tretje leto mojega dela v lokalnem muzeju je za razliko od prejšnjih dveh potekalo v prvem polletju z neznosnim tempom v drugem pa nekoliko mirneje. Pa ne zato, ker so se problemi uredili sami po sebi, ampak zato, ker so se poglobili do te mere, ko jih zaradi Zakona o zavodih in lokalnih "težav Peteršiljkove mame" navaden kustos pač ne more rešiti, ker niso v "njegovih pristojnostih".

Program za leto 1992 sem spet le delno realizirala, saj se je med letom pojavilo še cel kup dodatnih opravil. Če sem jih hotela opraviti, sem si morala organizirati delo vedno znova. V našem muzeju smo se v prvi polovici leta oteпали s kadrovskimi problemi (kolegica kustosinja za zgodovino je odšla na bolniško, slavist pa v pokoj), tako, da sva ostala le dva kustosa. Junija smo na srečo sprejeli pripravnico za lokalno zgodovino, ki po programu raziskuje in sestavlja rodovnike štirih tržiških

obrtniških družin (čevljarke, kovaške, usnjarske in barvarske). Tako se je čas za dežuranje (vsak dan eden do 17. ure) razporedil na tri. Čuvaja premoremo le za čuvanje občasnih razstav na dislociranih enotah (Kurnikova hiša in Galerija Paviljon NOB).

Razveseljivo je, da smo lani uspeli pridobiti k sodelovanju dva konservatorja za les in kovino. Po kratkem šolanju v Narodnem muzeju sta očistila in premazala večino čevljarkega orodja in tri kmečke skrinje. Kupili smo fototečno omaro proizvajalca PRIMAT iz Maribora s štirimi predali, v katero sem že razporedila urejene kartone s fotografijami.



Maketa čevljarke delavnice v Trziškem muzeju (razglednica).

Žal tudi lansko leto nismo uspeli urediti depojev v prostorih, iz katerih se je končno izselilo Društvo šoferjev Trzič. Tako smo pridobili tri manjše prostore, v katerih bi radi uredili depo za čevljarke eksponate, muzejski arhiv s knjižnico in fototeko ter galerijsko gradivo s plakati. Muzejska stavba Stara kajža vsebuje še veliko neizkoriščenega prostora, v katerem bi lahko počasi uredili predavalnico ali šolsko delavnico, saj naš muzej kar precej sodeluje s Trziškimi osnovnimi šolami. Preuredili pa smo pisarne, tako, da ima sedaj vsak kustos svojo in s tem vsaj delno izboljšali delovne razmere.

Poleg predavanj na 3. stopnji, v okviru katerih sem zagovarjala seminarsko nalogo z naslovom Etnološka dediščina in 21. stoletje (pri prof. dr. Kremenšku), sem se

udeležila še številnih strokovnih ekskurzij in predavanj. Med njimi naj omenim ogled Mednarodnega muzejskega salona SIMA 92 v Parizu, posvetovanji o ukrepih za zajezitev nelegalnega izvoza premične etnološke dediščine v Brežicah in o etnološki dediščini v 21. stoletju v Velenju (kjer sem sodelovala z referatom), Muzeoforum in dva kratka sestanka za Modes računalniški program.

Razstavna dejavnost je bila lani še živahnejša kot prejšnja leta.

Marca sem spet pripravila razstavo na temo Gregorjevo, ki jo je spremljala prireditev "Vuč u vodo". Na podlagi podatkov iz obstoječe lokalne in splošne literature ter podatkov iz intervjujev domačinov sem oblikovala zloženko ob razstavi. Podoben, a prirejen tekst sem objavila še v Gorenjskem glasu in Čevljarju (tovarniškem glasilu tovarne Peko). V organizacijskem pogledu sem skušala prireditev spraviti na občinsko raven, saj je, danes sicer že mesto Tržič lansko leto praznovalo 500-to obletnico tržških pravic, vendar večjih uspehov pri tem še nisem dosegla.

Razstavo in prireditev so si ogledali tudi nekateri etnologi (med njimi prof. Janez Bogataj, mag. Marko Terseglav, kolegi s 3. stopnje študija etnologije in nekaj študentov 4. letnika oddelka za etnologijo na FF v Ljubljani). Po prireditvi smo se v najstarejši tržiški gostilni "Pri Damulnek" ob domačih bržolah pomenili o pomanjkljivostih in perspektivah prireditve.

1. slovenski muzejski salon maja v Ljubljani, je pomenil za naš muzej velik izziv, pa tudi napor, saj sva paviljon praktično pripravila s kustosom umetnostnim zgodovinarjem sama, čeprav smo koncept naše predstavitve naredili še vsi štirje leto poprej. Predstavili smo se s čevljarsko rokodelsko delavnico iz Tržiča.

V ta namen sem pripravila izbor muzealij, jih fotografirala in računalniško obdelala. Konservatorja sta, kot že rečeno, očistila in zaščitno premazala vse eksponate, tehnični delavec jih je prepeljal od muzeja do Cankarjevega doma. Pri tem se je pokazalo, da zaradi pretežno stalnih postavitve sploh nimamo zamišljenega ustreznega transporta, vendar se zaradi tega muzealije tokrat na srečo niso močnejše poškodovale.

Na muzejski salon smo povabili tudi predstavnike čevljarskih tovarn, s katerimi imamo podpisan dogovor o sodelovanju, vendar se osebno pri nas ni nihče oglasil. Z veseljem pa smo vzpostavili stike med tovarniškimi razvojnimi oddelki in nekim novepečenim industrijskim oblikovalcem. Po končanem salonu sem napisala poročilo za tovarniško glasilo Peka.

Tretja razstava, ki sem jo pripravila v lanskem letu, je bila študijska predstavitev dela čevljarskega orodja v času Šuštarke nedelje v prostorih ABanke, pod naslovom Dobro orodje je pol dela.

Razstava je bila odprta od 4. septembra do 3. oktobra, spremljala jo je zloženska (tekst in skice, 12 strani in pol) ter videokaseta s posnetkom uporabe izbranega orodja (videokaseto je posnel Lazukić Boštjan). Za predstavitev kladiv, klešč, nožev, šil, gladilnikov, pil in prebijačev sem za začetek izbrala naslednje vsebinske sklope: poimenovanje (slovensko, prevod iz nemščine in domača nazivanja), variante posameznih vrst orodja, uporaba, popravila in vzdrževanje, čiščenje in

shranjevanje. Vse orodje sem dokumentirala (Modes računalniški program), nekaj sem jih tudi fotografirala ali dala narisati. V nadaljnji raziskavi me čakajo še številna poglavja od običajev okrog orodja, orodje v ljudskih pesmih, izdelovalci, primerjava s podobnimi orodji drugih obrtnikov in podobno, kajti zornih kotov osvetljevanja mesta čevljarkega orodja v življenju čevljarjev, pa tudi kot samostojnega pojava ljudske kulture (muzeološka opcija) mi zlepa ne bo zmanjkalo.

Za študijsko razstavo o čevljarškem orodju sem opravila tudi nekaj terenskega dela. Obiskala sem tri starejše čevljarje pomočnike, ki so mi pomagali identificirati in klasificirati orodje.

Poleg že navedenih poročil, člankov, zloženek in referata za Velenjsko posvetovanje, sem v lanskem letu opravila še 17 vodstev po muzeju in mestnem jedru. V okviru praznovanja ob 500 -ti obletnici trških pravic Tržiča sem učencem osnovne šole Križe predstavila zgodovino Tržiča in okolice od začetkov do 19. stoletja. Maja je Delavska univerza Tržič (ki je ena od enot našega Zavoda) organizirala tečaj za turistične vodiče za vodenje večjih skupin do naravnih (Dolžanova soteska) in kulturnih (mestno jedro, okolica mesta) spomenikov v občini. V okviru tega tečaja sem predavala 3 ure lokalne zgodovine in dve uri o etnologiji izbranega teritorija.

V načinu evidentiranja na novo pridobljenih predmetov sem uvedla akcesijske obrazce, kar je pripomoglo k preglednejši in strokovnejši dokumentaciji oz. kasnejši obdelavi gradiva. Tako smo letos pridobili 172 novih fotografij (večina se nanaša na predmetno fototeko), 30 enot strokovne, periodične in druge literature, nekaj razstavnih katalogov in zloženek ter tri slovarje (pridobivanje strokovne literature je bilo lansko leto zaradi zmanjšanja proračunskih sredstev omejeno na minimum, naročila za nekaj periodike smo morali celo odpovedati), 6 enot arhivskega gradiva, 249 enot hemerotečnega gradiva (domoznanstvo, etnologija, muzeologija, zgodovina, arheologija in kulturna politika Slovenije), 10 predmetov (za čevljarstvo in etnološko zbirko, evidence ostalih predmetov ne vodim) in 4 enote za videoteko.

Škoda, da take evidence ne vodijo tudi drugi kustosi, zato centralne baze podatkov nimamo.

Veliko časa sem porabila za vpisovanje v "Modes". Vpisi so na žalost pomanjkljivi, ker prejšnji kustosi niso vodili akcesijskih in inventarnih knjig. Podatke sem delno povzemala in primerjala po kartonih, ker številke na kartonu vpisane muzealije ni bilo skoraj na nobenem eksponatu. Lani sem tako vpisala 100 fotografij in 346 eksponatov.

Identificirala sem tudi del lani pridobljene Slaparjeve dediščine in sortirala čevljarke žebličke. Naštela sem jih preko 115 različnih.

V okviru sodelovanja s slovenskimi čevljarškimi tovarnami, sem pregledala razpoložljivo etnološko strokovno literaturo za delavsko kulturo, iz katere sem

sestavljala generalne vsebinske sklope in metodološki pristop do dela v tovarnah. Junija sem obiskala tovarno Planika in žal se je v praksi moj metodološki pristop sesul, kajti vsak od sogovornikov je govoril v svojem strokovnem jeziku. Ker čevljarskih strokovnih izrazov še ne poznam, tovarniški "dokumentalisti" pa so se ukvarjali le z urednikovanjem internih glasil, sem se lotila najprej teh. Pregledala sem vse razpoložljive letnike Informatorja in Planike in iz njih izluščila vsaj zgodovinske podatke o proizvodnji najbolj značilne obutve, ki so jo izdelovali v Planiki.

V Trziču. 29.3.1993

Tita Ovsenar

I. Izobraževanje:

a) ogled razstav:

- Mestni muzej Ljubljana, Kulturnoinformacijski center Križanke, "Rinčke zlate - 6000 let nakita iz arheoloških obdobij Ljubljane" (10.10.1992)
- Šivčeva hiša, Radovljica, "Panjske končnice in podobe na steklu" (19.9.1992)

b) strokovne ekskurzije:

- Idrija, ogled Muzeja na prenovljenem gradu Gewerkenegg, ogled rudnika živega srebra, Divje jezero, klavže na Belci (1.7.1992)
- Metlika, Semič, ogled vinogradniške zbirke v Belokranjskem muzeju, ogled vinske kleti v Metliki in martinovanje (13.11.1992)

c) strokovna predavanja:

- Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, oddelek za zgodovino, poslušala dve predavanji ob stoletnici rojstva Milka Kosa:
 - 1) Darja Mihelič, Obrt v srednjeveških mestih na Slovenskem s posebnim ozirom na Piran, Maribor in Ljubljano
 - 2) Jože Mlinarič, Duhovna podoba in kulturni pomen srednjeveških samostanov na Slovenskem (10.12.1992)

II. dežurstvo:

- med letom po razporedu
- v poletnih mesecih od 21. do 25. julija in od 25. do 29. avgusta 1992
- za Šušarsko nedeljo 5.9. 1992 (od 8. do 13. ure)

III. verbalno publiciranje:

- 19.6.1992: vodstvo po mestu (Srednja čevljarska šola Kranj)
- 3.11.1992: vodstvo po muzeju (Osnovna šola Stane Žagar Kranj, 2 skupini)
- 10.11.1992: vodstvo po muzeju (Vrtec Bistrica, 2 skupini)

- 11.11.1992: vodstvo po muzeju (Osnovna šola Lom, 2 skupini)

IV. raziskovalno in terensko delo:

a) 16.9.1992: NUK Ljubljana (pregled literature s področja rodoslovja)

b) 30.9.1992: Nadškofijski arhiv Ljubljana (zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig za rodbino Dobrin):

- Rojstna knjiga Tržič 1602 - 1612
- Rojstna knjiga Tržič 1653 - 1658
- Rojstna knjiga Tržič 1636 - 1654

c) 5.10.1992: Nadškofijski arhiv Ljubljana (zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig za rodbino Dobrin):

- Rojstna knjiga Tržič 1660 - 1980
- Rojstna knjiga Tržič 1680 - 1710
- Rojstna knjiga Tržič 1712 - 1735

č) 12.10.1992: Nadškofijski arhiv Ljubljana (zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig za rodbino Dobrin):

- Rojstna knjiga Tržič 1736 - 1752
- Rojstna knjiga Tržič 1753 - 1766
- Rojstna knjiga Tržič 1767 - 1770

d) 19.10.1992: Arhiv Slovenije Ljubljana (zbiranje podatkov iz matičnih knjig za rodbino Dobrin):

- Rojstna knjiga Tržič 1837 - 1854
- Rojstna knjiga Tržič 1855 - 1874

e) 26.10.1992: Nadškofijski arhiv Ljubljana (zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig za rodbino Dobrin):

- Rojstna knjiga Tržič 1690 - 1784
- Poročna knjiga Tržič 1734 - 1770
- Poročna knjiga Tržič 1770 - 1784

f) 2.11.1992: Nadškofijski arhiv Ljubljana (zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig za rodbino Dobrin):

- Status animarum 1821 - 1825
- Status animarum 1759 - 1890
- Status animarum 1759 - 1847

g) 9.11.1992: Arhiv Slovenije Ljubljana (zbiranje podatkov iz matičnih knjig za rodbino Dobrin):

- Mrliška knjiga Tržič 1837 - 1854
- Mrliška knjiga Tržič 1855 - 1874
- Poročna knjiga Tržič 1844 - 1869

h) 16.11.1992: Nadškofijski arhiv Ljubljana (zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig za rodbino Dobrin):

- Poročna knjiga Tržič 1693 - 1733
- Status animarum Sv. Ana 1762 - 1858
- Status animarum Sv. Ana 1769 - 1857

i) 30.11.1992: Nadškofijski arhiv Ljubljana (zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig za rodbino Dobrin):

- Mrliška knjiga Tržič 1698 - 1734
- Mrliška knjiga Tržič 1734 - 1770
- Mrliška knjiga Tržič 1770 - 1784

j) 7.12.1992: Nadškofijski arhiv v Ljubljani (zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig za rodbino Mally):

- Rojstna knjiga Tržič 1680 - 1690
- Rojstna knjiga Tržič 1690 - 1710
- Poročna knjiga Tržič 1734 - 1770

k) 14.12.1992: Nadškofijski arhiv Ljubljana (zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig za rodbino Mally):

- Rojstna knjiga Tržič 1610 - 1612
- Rojstna knjiga Tržič 1636 - 1654
- Rojstna knjiga Tržič 1653 - 1658
- Rojstna knjiga Tržič 1660 - 1680

l) 21.12.1992: Nadškofijski arhiv Ljubljana (zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig za rodbino Mally):

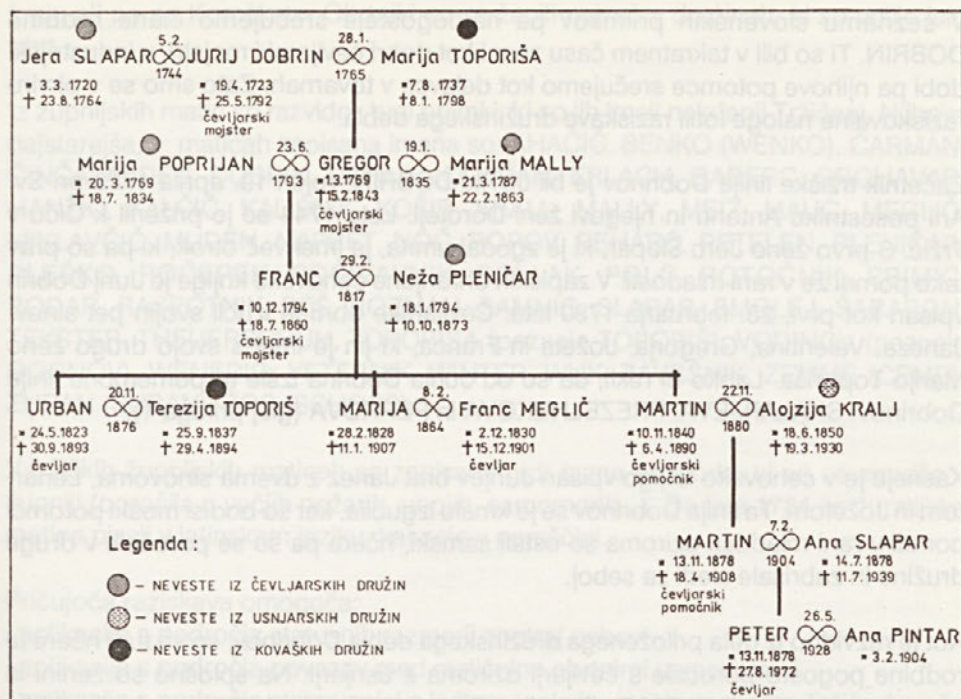
- Rojstna knjiga Tržič 1712 - 1735
- Rojstna knjiga Tržič 1736 - 1752
- Rojstna knjiga Tržič 1753 - 1766
- Rojstna knjiga Tržič 1767 - 1770

m) 28.12.1992: Nadškofijski arhiv Ljubljana (zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig za rodbino Mally):

- Rojstna knjiga Tržič 1770 - 1784
- Poročna knjiga Tržič 1693 - 1733
- Mrliška knjiga Tržič 1698 - 1727
- Mrliška knjiga Tržič 1727 - 1734.

V okviru prvega dela pripravniškega programa, katerega mentor je bil prof. Edo Roblek, sem v celoti izdelala družinsko deblo rodbine Dobrin in v večji meri družinsko deblo rodbine Mally. Raziskava rodbin Pollak in Ahačič je ostala na ravni mojega predhodnika.

Z drugim delom pripravniškega programa, katerega mentor bo dr. Cene Avguštin še nisem pričela.



POIZKUS PRIKAZA RAZISKAV DRUŽINSKIH DEBEL V TRŽIČU

V okviru 500 letnice trških pravic, ki jo je praznoval Tržič v preteklem letu, smo želeli prikazati vlogo in pomen ene izmed vplivnejših domačih obrtniških rodbin ter razvoj hišne čevljarske obrti, ki je v Tržiču na prehodu iz 19. v 20. stoletje začela preraščati v industrijo.

Najstarejši rodbini, ki sta izvrševali čevljarsko obrt v Tržiču in sta znani po imenu, sta TOMŠETOVA in MUDENOVA. Znani čevljarski mojstri pa so prihajali tudi iz rodbin DOBRIN, MAVC, POPRIJAN, BENKO, KLOPČAVER, PEHARC, MIKLAVČIČ, KONČAR, PLENIČAR, ZUPAN, ŠARABON in AHAČIČ.

V ohranjeni cehovski knjigi, ki nam posreduje sliko razmer v tržiškem čevljarstvu v zadnjem stoletju cehovske organiziranosti, torej med leti 1751 in 1852, pogosto srečujemo tudi nemške priimke. Dobršen del mojstrov z nemškimi priimki se je udomačil in poslovenil. Imena njihovih potomcev srečujemo še danes. Med nemškimi priimki naj omenimo le nekatera: LEDERER, REIGEL, EINWALTER, LEDERMAN, REDLIHAR, SCHOSS, TEUERSCHUH, SALBERGER, PETERMAN, GOLENBERG, MESNER, GROSS, WINTER, ENDLIHER in WALDPEČEGER.

Od južnoslovenskih priimkov je potrebno omeniti VUKA, STOJANA in POPOVA.

V seznamu slovenskih priimkov pa najpogosteje srečujemo člane rodbine DOBRIN. Ti so bili v takratnem času znani kot dobri čevljarški mojstri, v industrijski dobi pa njihove potomce srečujemo kot delavce v tovarnah. Zato smo se v okviru raziskovalne naloge lotili raziskave družinskega debla.

Začetnik tržiške linije Dobrinov je bil JURIJ DOBRIN, rojen 19. aprila 1723 pri Sv. Ani posestniku Antonu in njegovi ženi Doroteji. Leta 1744 se je priženil k Čiču v Tržič. S prvo ženo Jero Slapar, ki je zgodaj umrla, je imel več otrok, ki pa so prav tako pomrli že v rani mladosti. V zapiskih ohranjene cehovske knjige je Jurij Dobrin vpisan kot prvi, 28. februarja 1780 leta. Čevljarške obrti je izučil svojih pet sinov: Janeza, Valentina, Gregorja, Jožeta in Franca, ki jih je imel s svojo drugo ženo Marijo Toporiša. Lahko bi rekli, da so od Jurija Dobrina izšle tri pomembne linije Dobrinov: SKALARJEVA, PREZELNEKOVA in PEPKOVA (glej priloga 1).

Kasneje je v cehovsko knjigo vpisan Jurijev brat Janez z dvema sinovoma, Lenaratom in Jožefom. Ta linija Dobrinov se je kmalu izgubila, ker so bodisi moški potomci pomrli v rani mladosti oziroma so ostali samski, hčere pa so se poročale v druge družine in zabrisale sledi za seboj.

Kot je razvidno iz dela priloženega družinskega debla Dobrinov, so se tudi hčere te rodbine pogosto poročale s čevljarji oziroma z usnarji. Na splošno so ženini in neveste pogosto prihajali iz čevljarških oziroma usnjarskih družin, vendar to ni bilo pravilo, ker so se bolj kot znotraj ene poklicne skupine poročali znotraj ene socialne skupine. Tako so bili zaželjeni ženini in neveste tudi iz drugih obrtniških družin, predvsem iz *nogavičarskih* (Šarabon, Godnov, Pleničar, Klander, Zupan, Počivavnik) in *kovaških* (Toporiš, Zaletel, Klander, Popov). Znani pa so tudi primeri, da je ženin opustil svoj poklic in se izučil čevljarških obrti, zlasti kadar v rodbini Dobrin ni bilo primernega moškega potomca.

Raziskovalna naloga je bila izdelana na osnovi obstoječe literature, virov in terenskega dela. Terensko delo je vključevalo študijo nagrobnikov na tržiškem pokopališču ter zbiranje podatkov iz župnijskih matičnih knjig (rojstne, poročne in mrliške, Status animarum), ki jih deloma hranijo Župnijski urad Tržič, deloma pa Nadškofijski arhiv in Arhiv Slovenije v Ljubljani.

Najboljše zrcalo o gibanju prebivalstva nam nudijo župnijske matice, zato so tržiške župnijske matice eden najbogatejših virov tržiške zgodovine. Rojstna knjiga tržiške župnije se prične z adventom leta 1635, mrliška knjiga s 1. januarjem leta 1698, poročna knjiga pa z novembrom leta 1693. Vse tri matične knjige so redno pisane šele z letom 1704. Prvotno so v rojstnih knjigah zapisovali dan krsta ne pa dan rojstva, v mrliških knjigah pa namesto dneva smrti kar dan pokopa. Delo je oteževala tudi različna pisava priimkov.

Poročna knjiga nam pove, da so se vdovci radi vnovič poročali, mnogokrat prav hitro po smrti prve ali druge žene. Dekleta so se dve stoletji nazaj možila že zelo mlada, s 16 ali 18 letom. Ženini so si največkrat poiskali svojo družico v domačem

kraju ali pa na Koroškem. Obrtniki so se ženili največ v družinah, ki so vršile isto obrt.

Iz župnijskih matic so razvidni tudi priimki, ki so jih imeli nekdanji Tržičani. Njihova najstarejša, v maticah zapisana imena so: AHAČIČ, BENKO (WENKO), ČARMAN, ČINČALA, DEU, DOBRIN, DORNIK, DOVŽAN, ERLACH, GABERC, GROHAVAR, HANŽIČ, KALČIČ, KALIŠNIK, KOŠIR, KRALL, MALLY, MEIZ, MAUC, MEGLIČ, MIKLAVČIČ, MUDEN, NAPRET, NOČ, POPOV, PEHARC, PETELEN, PLENIČAR, PLEŠKO, POČEPEK, POČIVAVNIK, POLLAK, POLC, POTOČNIK, PRIMIC, RODAR, RASPOTNIK, REŠ, ROZMAN, SAMNIC, SLAPAR, SMOLEJ, ŠARABON, TEKSTER, THEUERSCHUH, TOPORIŠA (pozneje TOPORIŠ), VODINOV (pozneje GODNOV), WENEDIG, VETERNIK, WINTER, WUK, ZAVRŠNIK, ZEMME (CEME), ZUPAN (SUPAN), ŽOS (SCHOSS).

V tržiških župnijskih maticah so zapisane tudi razne nezgode, ki so se zgodile v župniji (poročila o večjih požarih, ubojih, samomorih...). Do leta 1784 so župnijske matice pisali v latinskem jeziku, kasneje v nemščini.

Pričujoča raziskava omogoča:

- aplikacije s področja statusnih razmerij znotraj celov
- aplikacije s področja povezav med različnimi obrtnimi usmeritvami
- aplikacije s področja stanovanjske kulture v okviru mestnega jedra Tržiča (mreža gostote oziroma nastanek getov, npr. nogavičarska, čevljarska ulica)
- aplikacija sprememb hišnih imen oziroma priimkov

Raziskovalna naloga bo v letu 1993 dopolnjena z družinskimi debli nekaterih drugih vplivnejših obrtniških rodbin (Mally, Pollak, Ahačič). Te bomo skupaj z elementi materialne kulture, ki pričajo o načinu življenja skozi posamezna obdobja in drugimi viri uvrstili v stalno zbirko v Tržiškem muzeju.

V Tržiču, 31.3.1993

Nadja Gartner Lenac

Uporabljena literatura:

1. Mohorič, Ivan: Zgodovina obrti in industrije v Tržiču, Mestni muzej Tržič 1957
2. Kragl, Viktor: Zgodovinski drobci župnije Tržič, Tržič 1936

Uporabljeni viri:

1. Status animarum VIII 14/14
- Status animarum St. Anne 1876
- Status animarum I. ab anno 1848 - 1857
- Status animarum VIII 14/10 1858
- Status animarum VIII 14/15 1868 - 1880
- Catalogus Inquillinorum VIII / 4/7

Catalogus Inquillinorum II 1858 - 1867 VIII /4/11

Catalogus Inquillinorum 1881

Zgoraj naštete vire hrani Župnijski urad Tržič.

2. Liber Copulatorum I. 1734 - 1770 VIII/2/1

Liber Copulatorum II. 1770 - 1784 VIII/2/2

Zgoraj navedeni knjigi hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

3. Liber Copulatorum III. 1784 - 1812 VIII/2/3

Liber Copulatorum V. 1816 - 1843 VIII/2/5

4. Vormerksbuch 1812 - 1816 VIII/2/4 Tom IV.

Zgoraj navedene tri knjige hrani Župnijski urad Tržič.

5. Poročna knjiga Tržič 1844 - 1869, ki jo hrani Arhiv Slovenije

Poročna knjiga Tržič 1870 - 1907

Poročna knjiga Tržič 1908 - 1933

Poročna knjiga Tržič 1934 - 1941,

ki jih hrani Matični urad občine Tržič

6. Župnijska matica za samske 1910, ki jo hrani Župnijski urad Tržič.

7. Liber Baptizatorum II. 1660 - 1680

Liber Baptizatorum III. 1680 - 1690

Liber Baptizatorum IV. 1690 - 1710

Liber Baptizatorum V. 1712 - 1735

Liber Baptizatorum VI. 1736 - 1752

Liber Baptizatorum VII. 1753 - 1766

Liber Baptizatorum VIII. 1767 - 1770

Liber Baptizatorum IX. 1770 - 1784

Zgoraj navedene knjige hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

Liber Baptizatorum X. 1784 - 1803

8. Tauf Buch Tom XI. 1804 - 1812

9. Tauf Register Tom XIII. 1821 - 1843

Zgoraj navedene tri vire hrani Župnijski urad Tržič.

10. Rojstna knjiga Tržič 1843 - 1866, hrani jo Arhiv Slovenije

Rojstna knjiga Tržič 1867 - 1888

Rojstna knjiga Tržič 1889 - 1897

Rojstna knjiga Tržič 1898 - 1924

Rojstna knjiga Tržič 1925 - 1941

Rojstna knjiga Tržič 1941, 1942, 1943, 1944

Rojstna knjiga Tržič 1945 - 1986

Zgoraj navedene rojstne knjige hrani Matični urad občine Tržič.

11. Liber Morturum I. 1698 - 1727

Liber Morturum II. 1727 - 1734

Liber Morturum III. 1734 - 1770

Liber Morturum IV. 1770 - 1784, hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani

Liber Morturum 1784 - 1803 VIII/3/4

12. Sterb Buch 1804 - 1812 VIII/3/5 Tom V.

13. Sterb Register 1812 - 1828

Sterb Register 1829 - 1837

Sterb Register 1837 - 1854
Sterb Register 1855 - 1874,
kar hrani Arhiv Slovenije

Sterb Register 1875 - 1893
Sterb Register 1894 - 1931
Sterb Register 1932 - 1941
14. Mrliška knjiga Tržič 1946 - 1977

Mrliška knjiga Tržič 1977 - 1987
Zgoraj navedene knjige hrani Matični urad občine Tržič.

15. Kot vir pa sem uporabila tudi Vpisno knjigo tržiškega čevljarskega čeha od leta 1751 do 1852.

V Tržiču, dne, 15.1.1993

Kustosinja lok.zgodovine -
pripravnik Nadja Gartner-Lenac

PABERKI...

Nič novega na tem svetu! Že leta 1958 je bila v Narodnem muzeju razstava o turških vpadih. Pripravil in otvoril jo je etnolog (in zgodovinar) prof. Kremenšek.



Dokumentacija: Ciril Zlobec in Tone Pavček na razstavi zarisujeta slovensko-hrvaške meje...

DOGAJANJA ZADNJIH DNI

Čeprav so dnevi v juliju in avgustu študentom namenjeni za študijski in drugačen počitek, to ne velja za študente etnologije. V teh dneh jih najdemo po vsej Sloveniji in tudi izven njenih meja. Najbolj jih zaposlujejo raziskovalni tabori. Tako je npr. od 8.7.-18.7. 1993 potekal študentski raziskovalni tabor v Šentrupertu na Dolenjskem. Študentje in mentorji so ugotavljali, kako bela lisa v etnoloških raziskavah je to področje, domačini pa so bili neizmerno veseli, da se še kdo zanima za njihovo preteklost. Več o taboru obljubljam za prihodnjo številko Glasnika.

Celjski muzej in Zavod za varstvo kulturne dediščine Celje je organiziral raziskovalni tabor srednješolcev v Rogatcu. Mentorji Vito Hazler, Tanja Roženberg in še kdo skrbno bdijo nad zbranimi podatki mladine in seveda nad njihovo pravilno interpretacijo.

To pa še ni vse; pod vodstvom prof. Janeza Bogataja in mentorstvom nekaterih absolventk in mladih raziskovalk bo te dni stekel raziskovalni tabor tudi raziskovalni tabor na sosednjem Koroškem (Avstrija). V dveh vaseh, ki sta procentualno še med najbolj slovenskimi - v Bilčosu in v Šentjanžu v Rožu bo domača šolska mladina zbirala podatke o materialni kulturi v teh dveh občinah. Upajmo, da jim bo v pomoč podobna raziskava Salzburške univerze in pa delo Etnološka topografija slovenskega etničnega območja - Rož (Majda Fister, 1985).

V Črnučah - predmestju Ljubljane so 7. julija odprli razstavo "Črnuče v preteklosti (prva polovica 20. stoletja)". Še dobro, da je bil material zbran že prej (Nena Židov), saj je bilo treba razstavo postaviti v borih nekaj dneh. Bo pa zato odprta do septembra.

Tudi obisk Ewe Karpinske (Poljakinje), (ki je prisostvovala seminarju slovenskega jezika, literature in kulture na FF za tujce) na oddelku je bil namenjen dogovarjanju o stičiščih.

Profesor Janez Bogataj je avtor ideje o natisu poštne znamke na temo Slovenska zgodovinsko-kulturna dediščina in turizem. Znamke so bile sprejete z velikim zanimanjem - še posebej zadovoljni so bili filatelisti, saj je vsako upodobitev na znamki spremljala zloženka s fotografijami in obrazložitvijo motiva ter predstavitev ideje "Slovenija - Evropa v malem". Zloženka je napisana v 6 jezikih.

Prodajna razstava domače in umetne obrti v Domus-u v Ljubljani, je bila odprta 19.7. To je čas številnih obiskov tujih turistov zato je še kako pomembna prezentacija našega materialnega izročila, je menil prof. Janez Bogataj, ki je bil pobudnik in organizator postavitve.

Majda Fister

Marko Terseglav-Površnež ne hodi več v masažni salon, saj ga v Traditiones že dve leti neusmiljeno masira Mary Stanonik-Dona Clara. Terseglavove oboževalke so vznemirjene, saj sumijo, da gre za prikrito erotično masažo.

Slavko Kremenšek-Topografija vneto zbira dokaze za negacijo Boga. Enega mu je že uspelo dobiti, saj kot smo zvedeli, neprestano renči: "Kakšen Bog neki je to, če je lahko Jezernik bož(j)i dar!" Čeprav en sam, vendar popolnoma zadovoljiv dokaz, ki pa ga vatikanski urad de propaganda fide že izpodbija. Tu namreč pravijo, da je Kremenškova negacija samo navidezna, saj, če je Jezernik Bož(j)idar, je to najlepši dokaz brezmejnne božje potrpežljivosti in usmiljenja. V Vatikanu že vejo, saj imajo tam tudi enega Jezernika.

Damjan Ovsec-Bogec je sklenil, da ne bo nikdar več pisal o mitologiji, saj se je kruto zmotil, ko je mislil, da so slovanski bogovi že izumrli. Zadnji Traditiones pa mu je pokazal, da se naši bogovi še zelo dobro držijo, pri čemer jim pridno strežejo mali bogovi v uredništvu.

Ko je Janez Bogataj-Mlaj zvedel, da bo Mary Stanonik-Dona Clara nova predavateljica za folkloristiko, je hitro umaknil Oddelek za etnologijo iz centra Ljubljane na oddaljeno Barje. Zvedeli pa smo, da zvijača ni bila učinkovita, saj je Dona Clara izjavila, da bo na Vič lažje prišla kot na SAZU, kjer je niso videli že nekaj let.

Janez Bogataj-Mlaj je v februarški TV oddaji Moški-ženska tokrat le presenetil in zadovoljil etnološko srenjo. Kadarkoli so ga v preteklosti poklicali na televizijo, da bi govoril o etnologiji, je vedno razpravljal o nečem drugem. Zato mu je tokrat Manca Košir uspešno nastavila zanko. Povabila ga je, da naj govori o ženskah in odnosu do njih. Janez Bogataj-Mlaj se je ujel in je celi dve uri govoril le o - etnologiji. Nerazgledani gledalci so dobili vtis, da je Etnologija ime Bogatajeve usodne ženske.

Povzeto po Tiskovni agenciji *Etnozloba*, naslov hrani uredništvo.

PONOVNO NAVODILO ZA OBLIKOVANJE ROKOPISOV

V uredništvo Glasnika prihajajo zelo neenotno oblikovana besedila. Urednik porabi veliko časa, da jih poenoti, da so primerni za v tiskarno. Zato smo se v uredništvu odločili, da sodelavcem predlagamo naslednje oblikovne standarde za Glasnik SED.

1. Rokopis mora biti oddan v izvorniku.
2. Listi rokopisa naj bodo popisani samo po eni strani.
3. Popravki tipkanim besedilom naj bodo berljivi, večje korekture pa dotipkane na označeni prilogi.
4. Opombe naj bodo natipkane posebej, po vrstnem redu, kot je označeno v besedilu. Številke v besedilih naj bodo po možnosti obkrožene rdeče.
5. Citiranje literature mora biti v skladu z uveljavljenimi normami.
6. Ker dobivamo veliko računalniških izpisov, Glasnik pa se ravno tako stavi na računalniku, **nam lahko pošljete članke tudi na disketah** - z njimi je celo manj dela. Pogoji je, da je članek napisan na osebem računalniku (IBM PC/AT kompatibilen) v enem od splošno razširjenih urejevalcev besedil (WS 3, 4.0, 5.0; WordPerfect; WordPerfect 5; WyWrite; MS-Word; Writer; MultiMate ali v ASCII kodi) z oznako, za kateri urejevalec besedila gre in na normalnih (velikih) 5.25" disketah. Teksti v Glasniku morajo imeti enotno obliko, zato jih **čim manj urejajte** (brez centriranih naslovov, krepkega tiska, zamikov na začetku odstavka ipd.).

V Glasniku objavljamo v glavnem tri vrste člankov: razprave, gradiva in poročila. **Avtorji razprav in gradiva so dolžni napisati 1-2 strani slovenskega povzetka, uredništvo pa poskrbi za prevod v angleščino.**

Največ zmede je pri letnih poročilih ustanov. Prihajajo v obliki uradnih dopisov s korespondenčnimi oznakami in žigi ter s podpisi direktorjev. Tudi letno poročilo je članek, zato naj bo ustrezno oblikovano: nad besedilom naziv ustanove, pod besedilom avtorjevo ime in priimek.

Slikovno gradivo (risbe, fotografije, načrti) naj bo zaznamovano z zaporednimi številkami. Njihova postavitve naj bo razvidno označena v besedilu, če je to bistveno. Podnapisi k slikam naj bodo priloženi na posebnem listu.

Vseh uradnih in neuradnih pozdravov je uredništvo sicer veselo, vendar ne spadajo k članku, ki bo šel v tiskarno.

To je vse. Nismo se spuščali v podrobnosti, zato upravičeno pričakujemo, da boste navodila v bodoče upoštevali in s tem olajšali izdajanje Glasnika SED.

Uredniški odbor

GLASNIK Slovenskega etnološkega društva

zanj odgovarja Mira Omerzel-Terlep, predsednica SED

Izdajanje omogočata Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za znanost in tehnologijo

Izdajateljski svet: Slavko Kremenšek, Marko Belavič, Marjan Gabrijelčič, Jože Osterman, Alenka Puhar, Inja Smerdel, Marija Stanonik

Glavni in odgovorni urednik Majda Fister

Člani uredništva: Nives Sulič Dular, Slavko Kremenšek, Inja Smerdel, Monika Šašel Kropelj, Marko Terseglav, Zmago Šmitek

Grafično oblikovanje in tehnična ureditev: Matej Fister

Tisk: Tiskarna Primožič, Britof 127, Kranj

Naklada: 700 izvodov

Naslov uredništva: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 5, 61000 Ljubljana, gl. in odg. urednik tel. 156-068 int. 246

Za jezik in vsebino člankov so odgovorni avtorji

Po mnenju Ministrstva za kulturo (številka 415-591/93) sodi publikacija med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

č 121

II 131 829₁₉₉₃



999503276,2

COBISS

